Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 8

Eylül 1968 - 250 kuruş

M 957

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatlarıyla ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimizin yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

MORAN - 1578 - H.T.M. - 25

Rumeli Hisarı
Fotoğraf: Eser Tutel

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Ordusu 605 Yıl Önce Kurulmadı 4
Çan Kay - Şek 6
Musahipzâde Celâl 9
Şerif Muhiddin Targan Musikimiz Hakkında Ne Düşünürdü . . 13
Türk Ordusu'nun Sefere Çıkışı 15
Kanunî'nin Ölümü 18
Istanbul Tarihinde Taşıt: Arabalar 20
Millî Mücadeleden Bir Yaprak 28
Galatasaray Lisesi 35
İrlanda'nın Türk Şairi 41
Çağlar Boyunca Boğaziçi 46
Kuleli'nin Tarihi 57
Türkler'in Hindistan'ı 62
Beyoğlu, Pera İken 70
Adları Unutulmamış Küçük Şöhretler 76
Tarihe Akan Bir Ay 81
Churchill'in Hayatı 82
Resimlerle Türkiye 88
Karikatür 92
Kitaplar Arasında 94
Tarih Postası 96
Bilmece 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Eylül 1968 Yıl: 4 Cilt: 2
Sayı: 8 Sıra: 44

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Ordusu 605 Yıl Önce Kurulmadı

Yılmaz Öztuna

BİR müddetten beri kara, deniz ve hava kuvvetlerimizin kuruluş yıldönümleri, her yıl, belirli günlerde, askerî törenlerle anılıyor. Çok güzel bir âdet. Bu yıl da, 28 haziran günü, kara kuvvetlerimizin günü idi. Türk ordusunun 605. yılı anıldı.

Ama Türk ordusu, 605 yıl önce mi kuruldu?

Bu tarihi kim tesbit etti, bilmiyorum. Esasen bunun ehemmiyeti yok. Fakat hemen söyliyeyim ki, Türk ordusu, 605 yıl önce kurulmuş değildir.

605 yıl önce, yani 1363'te henüz tahta çıkan I. Sultan Murad Hudâvendigâr, Yeniçeri Ocağı'nın nüvesini teşkil eden «pençik resmi»ni kabul etmişti. İşte o kadar. Bu tarihin, bunun ötesinde bir manası yoktur.

Kara kuvvetlerimizin menşei, Osmanlı ordusu mudur, Türkiye ordusu mudur, yoksa Türk ordusu mu?

Osmanlı ordusu ise, «pençik resmi kanunu», bu ordunun başlangıcı değildir. Söğüt'te yerleşen Osmanlılar, bu kanundan çok önce Bizans'tan nice yerler almışlar, Bursa'yı, Gelibolu'yu, Edirne'yi fethetmişler, Bizans imparatorunun yardım isteği üzerine Balkanlar'da savaşmışlar ve hattâ, müttefik sıfatıyle sonradan «İstanbul» dediğimiz Bizans şehri içinde geçit resmi yapmışlardır.

«Pençik Kanunu» ile Yeniçeri Ocağı kurulmuştur ki, Osmanlı devletinin bütün hayatı boyunca kara kuvvetlerimizin bir «ağır piyade tümeni» hâlinde yaşamıştır. Bazı Avrupalılar'ın tahayyül ettikleri gibi büyük fütuhatı yeniçeriler yapmış değildir. Osmanlı cihan devletinin kurucuları olan Fâtih, Yavuz ve Kanunî devirlerinde yeniçerilerin sayısı 7 ilâ 12 bin arasında değişmiş ve bu sonuncu rakamı tecavüz etmemiştir. Halbuki bu devirlerde Türk ordusu, yüzbinlerden müteşekkildi. Büyük meydan muharebelerini

«tımarlı sipahi» dediğimiz ordunun esas sınıfı kazanmış, akıncılar, yeniçeriler, azablar (hafif piyade), topçular ve diğer sınıflar, ancak tımarlılara (süvari) yardımcı olmuşlardır.

Şu hâlde Türk ordusunun menşei Yeniçeri Ocağı olamıyacağı gibi, Osmanlı ordusu da, yeniçerilikten çok önceleri mevcuttu.

Burada şunu ifade edelim ki, Osmanlı ordusu, Türk ordusuna zaten menşe alınamaz. Çünkü Osmanlılar, Türkiye tarihi içinde - en uzun ve büyük devre olsa da - nihayet bir devreyi temsil ederler. Bütün müesseseleri ile, Anadolu'yu fetheden, Türkler'in anayurdu yapan ve Türkiye devletini 1077 yılında kuran Selçuklular'ın vârisidirler.

Türkiye ordusunun menşei, şüphesiz Türkmenistan ve Horasan'da kurulduktan sonra, Anadolu'yu fetheden Selçuklu ordusudur. Hiç olmazsa, 1077'de kurulan Türkiye devletinin ilk hanedanının, Anadolu Selçukluları'nın yani I. Sultan Süleyman - Şâh'ın ordusudur.

Bu suretle Türkiye ordusunun menşeini tesbit etmekle beraber, gene de «Türk ordusu»nun başlangıcına varmaktan çok uzak bulunuyoruz. Çünkü Anadolu Selçukluları Büyük Selçuklular'ın, onlar da geriye doğru sırasıyle Karahanlılar'ın, Uygurlar'ın, Göktürkler'in, Avarlar'ın, Tabgaçlar'ın, Hunlar'ın vârisidir. M.Ö. 220'de Teoman'ın Büyük Türk Hakanlığı tahtına oturması ile Hun hanedanının öncülüğünde Türk tarihi başlıyor. Daha evvelleri, Türkler'in «tarih öncesi» dir.

Türk ordusunun asırlarca devam eden bütün teşkilâtını (meşhur «onlu teşkilât» yani, 10, 100, 1 000, 10 000 kişilik birlikler), Teoman'ın oğlu Mete yapmıştır ki, Türk destanlarına «Oğuz Han» şeklinde aksetmiştir.

İşte Türk ordusu 605 yıl önce değil, 2 200 yıl önce kurulmuştur.

Bundan böyle M.Ö. 220'yi başlangıç alarak mı kara kuvvetlerimizin kuruluş yıldönümünü kutlayalım? Olabilir. Başka bir şey de mümkündür:

Hava kuvvetlerimiz, gerçek kuruluş tarihlerini kutluyorlar. Deniz kuvvetlerimiz ise, Türk denizciliğinin XI. asrın son yıllarındaki gerçek kurucusu İzmirli Çaka Bey'in ilk deniz seferlerini değil, Türk milletinin en büyük deniz zaferi olan Preveze'nin yıldönümünü kutlamaktadırlar. Kara kuvvetlerimiz için de, böylesine Türk tarihi çapında karakteristik bir gün düşünülebilir.

Akla iki tarih geliyor: Anadolu'nun fethini ve Türkiye devletinin kurulmasını sağlıyan Malazgirt (26 ağustos 1071) ve bir çağ kapayıp açan İstanbul'un Fethi (29 mayıs 1453). İkincisi daha dünya çapında bir olay olduğu ve 30 ağustos bayramımızın tarihinden uzak bulunduğu için, biz şahsen bunu teklif ve tercih ederiz. Kara kuvvetlerimizin günü de 29 mayıs olur. «Pençik Kanunu» gibi alelâde bir olayın kutlanmasından çok daha mânalıdır.

Silâhlı kuvvetlerimizin ve kara kuvvetlerimizin başında bulunan Orgeneral Cemal Tural'la, Orgeneral Refik Yılmaz'ın dikkatlerini, bu mühim noktaya çekmek istiyoruz.

Asya'daki komünizmi yıkacağına inanan devlet başkanı:

Çan Kay-şek

BUGÜN Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin başkanı olan Mareşal Çan Kay-şek'in çağdaş devlet adamlarının arasında üstün bir yeri vardır. Asya'da ilk cumhuriyeti kuran devdet adamı olması ve bu rejimi sürdürmek için 40 yıldan fazla bir zamandan beri insanüstü bir gayretle çalışması onun değerini daha da arttırır. XX. yüzyılın en dikkate değer şahsiyetlerinden birinin de Çan Kay-şek olduğu muhakkaktır.

Asıl adı Çan Çun-çen olan Çan Kay-şek, 31 ekim 1887'de Çökiyan adlı kıyı eyaletinin Çikov kasabasında doğdu. Ataları nesillerden beri çiftçilikle uğraşırdı. Babası öldüğü zaman Çan Kay-şek henüz 8 yaşındaydı. Yetişmesinde babasından çok annesinin emeği geçti. Annesi, bulundukları yerdeki koyu taassuba rağmen onun sağlam bir öğrenim görmesi için çok çalıştı. Oğlunu Fenghua'daki Japon askerî akademisine yazdırdı. Küçük Çan Kay-şek bu yeni hayatından çok hoşlanmıştı. Yıllar geçti, Çan Kay-şek, Tokyo'daki Şimbo Gokyo askerî akademisini de bitirdi.

Öğrenim yılları sırasında Japonya'dayken, Çin'den Mançu ilerigelenlerinin gazabından korkup kaçan genç Çinli ihtilâlcilerle tanışmış, onların etkisi altında kalmıştı. Bu arkadaşlıkların onun üzerindeki etkisi çok büyük oldu. 1906'da Çen Şimey'le tanıştı. Üç yıl sonra okuldan mezun olduğu sıralarda da modern Çin'in kurucularından Dr. Sun Yat-sen'le karşılaştı.

Bu karşılaşma, Çan Kay-şek'in hayatında bir dönüm noktası oldu. Sonradan «Milliyetçi Parti» adını alan kuruluşla ilk temasını o günlerde yaptı. Dr. Sun Yat-sen, o sıralarda genç bir subay olan Çan Kay-şek'i göstererek,

— Bu delikanlı, yapacağımız reform hareketinin 1 numaralı kahramanı olmaya namzettir, demek kehanetinde bulunmuştu.

Bir Japon okulunda okuduğu için ilk görevini bir Japon birliğinde, 13. Sahra Topçu Alayı'nda aldı. Fakat 10 ekim 1911' de Çin ihtilâl hareketi başarısızlığa uğrayınca, Japonya'yı terkedip gizlice memleketine döndü, Şanghay'da karaya çıkarak Çen Şi-mey'i buldu, kendisine görev verilmesini istedi. Verilen görev, Çökiyan eyaletinin başkenti Hang - Çeu'ya hücum edecek birliklerin kumandasıydı. Çan Kay-şek bu harekâtı büyük bir başarıyle yönetti ve eşsiz bir zafer kazandı. Kısa bir zamanda cumhuriyet taraftarı bir subay olarak Sun Yat-sen'in güvenini sağladı.

Çan Kay-şek, bu olayları takip eden on yıl içinde hürriyet için mücadele eden Dr. Sun Yat-sen'in yanında savaştı. Ne var ki Sun Yat-sen'le Şen Çun-min arasında ihtilâf çıkmış, Sun Yat-sen, Whampoa açıklarında demirli duran bir savaş gemisine sığınmak zorunda kalmıştı. Bunu haber alan Çan Kay-şek, arkadaşının yardımına koşmakta gecikmedi. Yanyana geçirdiği 56 gün boyunca aynı korkulu dakikaları bir arada paylaşmak, ikisini birbirine daha da yaklaştırdı. Sun Yat-sen'in genç arkadaşı Teğmen Çan Kay-şek'i Rusya'yı yakından görüp incelemesi için Moskova'ya göndermesi bu sıralara raslar.

Genç teğmenin Rusya hakkında hazırladığı rapor gerçekten ilgi çekiciydi ve şu cümleyle özetlenebilirdi: «Rusya'ya hiç bir zaman güvenmemelidir!» Bu tarihten sonra Çan Kay-şek'i, Whampoa'da genç ihtilâlci subaylar yetiştirmek amacıyle açılan askerî akademinin komutanlığı mevkiinde görmekteyiz.

O sıralarda Çan Kay-şek ve arkadaşlarının geleceği pek de parlak görünmüyor du. Partinin ileri gelenleri iktidarı ele geçirmek için aralarında mücadeleye başlamışlardı. Sun Yat-sen bütün bunlara bir son vermek için Pekin'e gitti. Ancak 1925

雷杜先生

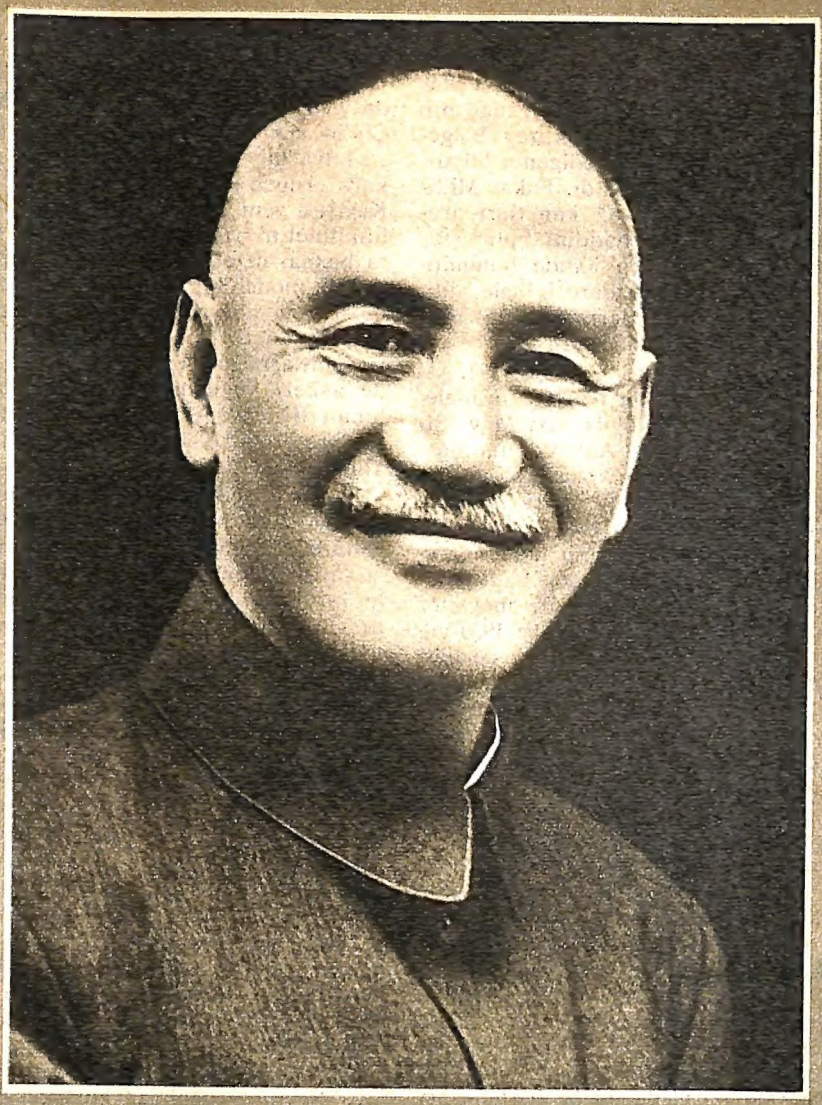

中華民國五十七年六月一日

蔣中正

Arkadaşımız Şevket Rado,
geçenlerde yaptığı Uzak - Doğu seyahatinde
Formoza'ya da gitmiş ve Milliyetçi Çin'in Cumhurbaşkanı
Çan Kay - Şek'le görüşmüştür.
Yukarıda Milliyetçi Çin Cumhurbaşkanının
arkadaşımıza verdiği imzalı fotoğrafı görülüyor.
Fotoğrafın sağ üst yanındaki iki şekil
«Şevket Rado» nun Çince yazılmışıdır.

yılında beklenmedik bir sırada ölünce, Çan kay-şek, Çin Milliyetçi Partisi'nin idaresini ele aldı. İki yıl süren korkunç bir mücadele sonunda ülkenin kuzey bölgelerinde giriştiği harekâtla bölgenin büyük bir kısmını merkeze bağladı. Fakat Milliyetçi Parti'nin sol ve sağ kanatları arasında anlaşmazlık son haddini bulmuştu. Sonunda Çan Kay-şek'in içinde bulunduğu sağ kanat, partinin idaresini ele aldı. Nankin şehri milliyetçilerin başkenti yapıldı, kendisi de başkan oldu.

Çan Kay-şek 40 yaşına gelmişti. 1927 yılında Çin'in en tanınmış Hıristiyan ailelerinden Sun ailesinin küçük kızı May Lin Sun'la evlendi. Genç kız, Amerika'nın Massachusetts eyaletindeki Wellesley kolejinden mezundu ve Batılı gibi yetişmişti.

Çan Kay-şek 1928'den 1948'e kadar 20 yıl boyunca meclis başkanlığı, askerî meclis başkanlığı, millî hükümet başkanlığı gibi, hepsi birbirinden önemli mevkiler işgal etti. Bu süre içinde, 1929 ve 1930 yıllarında dört ihtilâl olmuş, dördü de bastırılmıştı. 1931'de de Japonya, Mançurya'yı istilâ etmeye başlayınca, bütün kuvvetlerini kuzey komşusuna çevirmek zorunda kaldı. Bir yandan da ülkeye sızmaya başlayan, zaman zaman ciddî bir tehlike haline gelen komünistlerle mücadele etmekteydi. Ruslar'ın 1920 sıralarında Çin'e sokmaya başladıkları komünizm tehlikesi de her geçen gün biraz daha fazlalaşıyordu. Sol kanadı tutan grup da partiden ayrılmış, Güney Çin'de bir komünist hükümeti kurmuştu. Bunların önderliğini de Mao Çe-tung yapıyordu. Bunlar, 1935'te kuzey-batıya doğru genişleyerek Çan Kay-şek'in hükümeti için ciddî bir tehlike olmaya başlamışlardı. Fakat o sıralarda Japonlar'ın Mançurya'da hızla ilerlemeleri, geçici de olsa bu iki kanadı birbirine yaklaştırdı. 1937'de Çan Kay-şek, bütün Çin silâhlı kuvvetlerinin başkomutanı oldu. Fakat Çin kuvvetleri Japonlar'ın karşısında tutunamıyor, devamlı olarak geri çekiliyordu. Ancak, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesi Çin'in işine yaradı.

Daha savaş sırasında, 1943'te Devlet İcra Komitesi tarafından başbakan seçilen Çan Kay-şek'in komünist Çinliler'le anlaşmasına imkân yoktu. Onlardan ayrı olarak başbakan seçildi. Fakat komünist kanat bu hükümetin dışında kalmıştı. Nihayet iki kanat arasındaki silâhlı mücadele artık kaçınılmaz bir hal aldı ve iç savaş başladı. Çan Kay-şek başbakanlıktan istifa edip ordunun başına geçti. 1949 yılı sonlarında ellerindeki toprakların büyük bir kısmını kaybeden milliyetçiler, Formoza adasına çekildiler. O yılın aralık ayında başkent de Taiwan'a nakledildi.

Kıtanın 160 kilometre açığında, Holanda genişliğinde olan Formoza, Milliyetçi Çin'in sığınağı bir ada oldu. Önce deniz ve hava kuvvetleri, sonra da Şanghay'dan kara ordusu adaya nakledildi. 1950'de Çan Kay-şek yeni şartlara uygun olmak üzere hükümetini yeniden düzenledi, ikinci defa başbakan oldu. Milliyetçi lider, Formoza'nın model bir ülke haline getirileceğine, er-geç ana vatanın ele geçirileceğine dair and içti. 1953'te Japonya ile bir barış antlaşması yapıldı, 1954'ten itibaren de askerî ve ekonomik yardımlarda bulunan Birleşik Amerika başta olmak üzere, birçok ülke, Çan Kay-şek'in yeni hükümetini tanıdılar.

Askerlik açısı bakımından bugün Milliyetçi Çin silâhlı kuvvetleri, hür Çin'in tarihinde erişebildiği en güçlü durumuna erişmiş bulunmaktadır. Komünist Çinliler'in hücumlarını başarıyle püskürtmekte, ülkenin bütünlüğünü sağlamaktadır. Ekonomik alanda da Milliyetçi Çin, Asya'da, Japonya'dan hemen sonra olmak üzere ikinci sırayı işgal etmektedir. Fert başına millî gelir 170 dolar, milî üretim 3 milyar dolar, ihrac edilen malların toplamı 1 milyar dolar ve ekonomik gelişme hızı da yılda % 7'dir. Endüstri % 15 - 20 hızla gelişmektedir. Tarım ürünleri son yirmi yıl içinde 13 milyon halkı beslemeye yettikten başka, ihrac edilebilecek derecede artmıştır.

Milliyetçi Çin, bugün Uzak-doğu'da komünizm tehlikesine karşı en etkili silâh durumunu muhafaza ediyorsa, bunda Çan Kay-şek'in büyük payı olduğu muhakkaktır.

Günün birinde 700 000 000 Çinli'yi komünist boyunduruğundan kurtaracağına dair and içen Çan Kay-şek, idealinin er-geç gerçekleşeceğine inanıyor. İkinci Dünya Savaşı'nın hayatta kalan tek önemli siması olan Çan Kay-şek, Churchill ve Roosewelt'le Kahire'de, Gandi ile de Kalküta'da görüşmüştü. Bugün 82 yaşında olmasına rağmen hâlâ dinç ve faal olan başkan, her gün durup dinlenmeden ideali uğrunda çalışmaktadır. Yorucu olaylarla geçen günün yorgunluğunu evinde, ailesinin yanında dindirmektedir. Evine gidince, beş yıldızlı mareşal üniformasını çıkarıp, eski Çinliler'in giydiği uzun entariyi giyinmekte, mutluluğu, torunlarının yanında bulmaktadır. Hayatı boyunca pek çok zafer kazanmış, bu arada birçok kereler de başarısızlığa uğramış, ama yine de ümitsizliğe kapılmamıştır. Milliyetçi Çin demek, hiç şüphe yok, Çan Kay-şek demektir.

Doğumunun 100. yıldönümü vesilesiyle

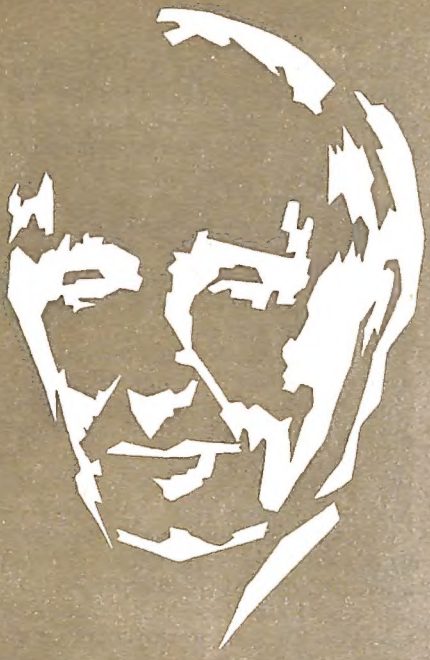

Musahipzâde Celâl

MUSAHİPZÂDE Celâl 1868 yılında Istanbul'da doğdu. Babası, Gazhane başkâtibi Musahipzâde Mehmed Ali Bey, dedesi III. Selim'in musahibi bestekâr İzzet Şakir Ağa'dır. Fatma Nahide adında bir ablası, Asaf Şakir, Mustafa Süreyya adında iki kardeşi vardır.

Tophane'de, Firuzağa Sıbyan mektebinde ilk öğrenimini yaptıktan sonra, Tophane'deki Fevziye rüştiyesinde, sonra da Süleymaniye civarındaki Nümune-i Terakkî idâdisinde okumuştur. 1889'da Bâbıâlî Tercüme Odası kâtipliğine tayin edilmiş, bir süre de hukuk mektebine devam etmiştir. Özel olarak tarih ve edebiyatla meşgul olan Celâl Bey, o devirde oynanan Othello, Belle Hélène operaları, Maskot, La Dame aux Camélias gibi Avrupa tiyatro eserlerini görmüştür.

Sadece kendi zevkleri için ortaoyunu oynayan arkadaşları arasında bulunarak sahne sanatının aktörlük yönünü de incelemiştir.

Meşrutiyet'i müteakıp, Celâl Esad (Arseven) ve Salâh Cimcoz Beyler'in yazdıkları «Selîm-i Sâlis» oyununu gördükten sonra, 3 perdelik «Köprülüler» oyununu yazarak (1912), Manakyan tiyatrosuna götürmüştür. Çok beğenilen, ilk yazdığı ve ilk oynanan piyesi olan «Köprülüler» den sonra, durmadan sahne edebiyatımıza eserler kazandırmıştır. Bundan sonra, tarihin karanlık köşelerinden almış halk hayatını ve belediye işlerine kadıların baktığı devirleri yansıtan eseri «Istanbul Efendisi» (1913), şarkılı bir komedi olan «Macun Hokkası» (1917) ve diğer eserlerini yazmıştır.

1917'de Üsküdar defterdarlığında görev almış ve 1923'te bu vazifeden emekliye ayrılmış, aynı yıl bir serpuş (şapka, fes vs.) koleksiyonu yapmak üzere Evkaf müzesinde incelemelere başlamıştır. «Fermanlı Deli Hazretleri» ni 1924'te yazmış, bu eser üç yıl sonra Tepebaşı tiyatrosunda oynanmıştır. Bundan sonra Evkaf müzesindeki çalışmalarına son vermiş ve her yıl yeni bir eser vermek amacıyle yeni bir devreye girmiş ve «Aynaroz Kadısı» nı yazmıştır. 1928'te «Kafes Arkasında» komedisini, 1929'da «Bir Kavuk Devrildi» yi yazmış, daha sonra diğer eserlerini vermiştir.

Musahipzâde, vaktiyle geçirmiş olduğu

ağır bir tifo sebebiyle ihtiyarlık yıllarında gözlerinden rahatsızlanmıştı. Buna rağmen tâ Üsküdar'daki evinden Şehir Tiyatrosu'na gelir, dramaturgluk görevini yapardı. Bu gidiş gelişlerinin birinde bir trafik kazası geçirmiş ve bir daha görevine gelememiştir.

Hastalandığı için hastaneye kaldırılan eşinin kaybı kendisine bildirilmemiş, eşini daima hastanede bilerek, 20 temmuz 1959 pazartesi akşamı 91 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Eserleri: Bir Kavuk Devrildi, Aynaroz Kadısı, Yedekçi, Istanbul Efendisi, Selma, Mum Söndü, Lâle Devri, Pazartesi - Perşembe, Kaşıkçılar, Atlı Ases, Balabanağa, Macun Hokkası, Gül ve Gönül, Fermanlı Deli Hazretleri, Kafes Arkasında, Gülsüm, Köprülüler, Demirbaş Şarl, Genç Osman.

Musahipzâde'nin, yazıldığı devirlerden uzaklaşıldıkça, değerlenen, kıyafet, örf, âdet, dil, uyuşuk memur tipleri, meddahlar, eski halk türküleri, helva sohbetleri, kocakarı ilâçları, goygoycular, seyyar kuklacılar, kadınlara düşkün memurlar, iş adamları, papazlar, kadınların erkek kıyafetiyle oynadıkları oyunlar, masal malzemeleriyle süslenmiş tuhaf hikâyeleri ile haşır neşir olan, çoğu müzikli oyunları tazeliklerinden bir şey kaybetmeyerek zamanımıza kadar oynanagelmişlerdir.

Musahipzâde Celâl, eserlerinin yazılış amacını da şöyle anlatır: «Eserlerimde eski gelenek ve âdetleri, bâtıl inanışları ortaya koymak, eski yaşayış ve giyiniş tarzını, harem ve selâmlık hayatını olduğu gibi göstermek, velhasıl tarih perdesi altında unutulmaya mahkûm olan geçmiş varlığımızın güzel ve çirkin safhalarını sahnede canlandırmak isterim.»

Onun oyunlarındaki tekniğin büyük bir önemi yoktur. Daha başka bir deyimle, tekniğin, yerinde kuruluşun, arzulanan biçimde olmasına özel bir ihtimam sarfedildiği görülmez, pek büyük entrikalara yer verilmez. Eski hayatımızın irili ufaklı, kıyıda köşede kalmış ne kadar tipi varsa, yazdığı 19 oyuna serpiştirilmiştir. Böylelikle oyunları bir «tipler müzesi» sayılabilir. Bazı oyunlarında bu tiplerin birbirleriyle yarıştığı, âdeta bir «kendilerini beğendirme yarışı» na çıktıkları müşahade olunur.

1912 yılından 1968 yılına kadar, 56 yıla yakın bir zamandan beri tazeliğini kaybetmemiş eserlerle hâlâ yaşıyor Musahipzâde Celâl.

Aşağıda Musahipzâde'nin Darülbedâyi mecmuasında yayınlanan bir yazısını okuyacaksınız.

Musahipzâde'nin doğumunun yüzüncü yıldönümü vesilesiyle Hisar tiyatrosunda temsil edilen «Bir Kavuk Devrildi» den bir sahne.

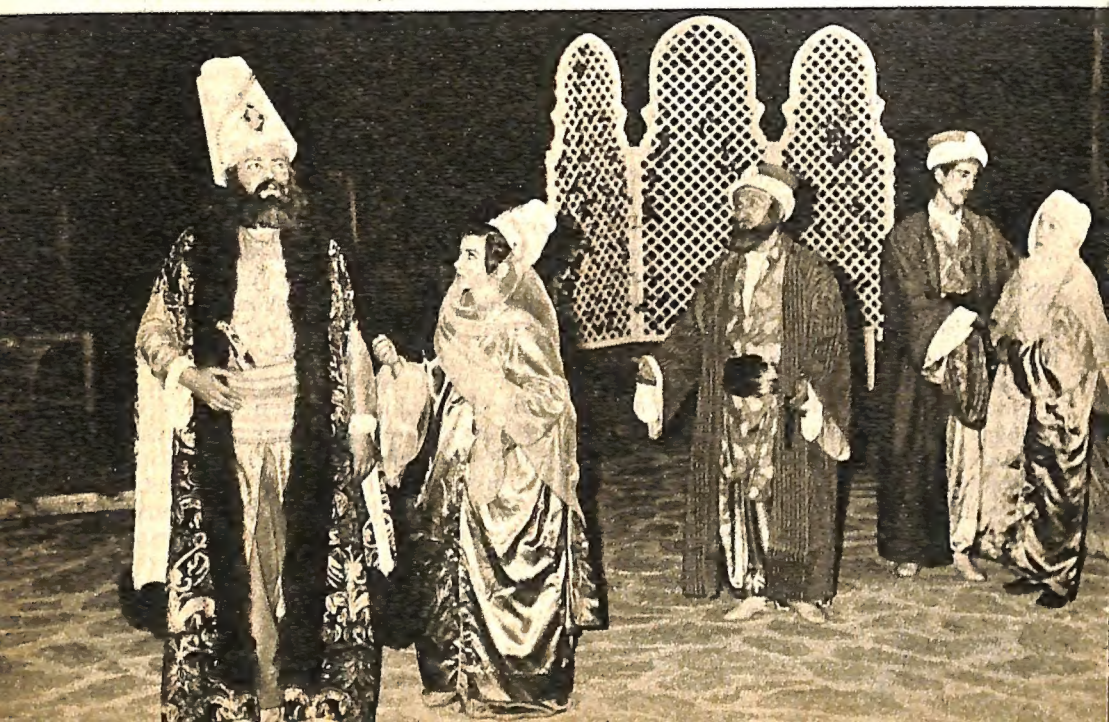

Musahipzâde'nin en beğenilen eserlerinden Aynaroz Kadısı'nın 30 yıl önceki temsilinden bir sahne.

ORTAOYUNU AMATÖRLERİ

Günlerden bir gün yine Salacak'ta avukat Baha Bey'in «Tırnakçızâde» yalısında toplanmıştık. Epeyce kalabalıktık: Manyasî-zâde merhum, Filozof Rıza Bey, İbnürrefik Ahmed Nuri Bey, Doktor Emin Âkif Bey, Kadıköylü Refik Bey ve saireden başka, Roma ve Tahran sefafetleri başkitâbetlerinde bulunmuş ve o zaman «hariciye müsteşarı odası» muavinlerinden olan Fuad Bey de vardı.

Fuad Bey, Fransız, Alman, İngiliz lisanları ile Farisi'nin de edebiyatını bir Acem kadar tetkik etmişti. Fasih Isfahan şivesiyle konuşurken, İran lisanının tatlı ahengine doyamazdık. O gece hariciyeden isimlerini hatırlayamadığım birkaç zat daha vardı. Eğlence proğramımızdaki numaralardan birini de avukat Baha Bey'le, Fuad Bey'in (Ahund ile Mirzad) namındaki bir diyaloğu teşkil ediyordu. Baha Bey'le Fuad Bey'in Acem taklitleri emsalsizdi. Ahund, kaba mutassıp; Mirzad: ince, nazik, hassas, Avrupa'dan yeni avdet etmiş asrî bir tipi temsil ediyorlardı. O sahne bugün bile hatırıma geldikçe zevk duyuyorum.

●

Kimi giyinmiş makiyajını yapıyor, kimi numarasına daha vakit olduğu için ağır davranıyordu. Ortaoyunu en son oynanacaktı. İbnürrefik Ahmed Nuri Bey külhancı rolünü oynayacağından daha giyinmemişti. Avukat Baha Bey de tertibatla meşgul, ortada dolaşıp duruyordu. Derken efendim, yalının bahçe kapısı çıngırağı öyle bir şangırtı ile çalınmaya başlandı ki, gayri ihtiyari hepimizin yüreği ağzımıza geldi. Baha Bey'de bir telâş: «Aman çabuk saklanın, ses çıkarmayın!...» ihtarıyle harem kapısını açtı. Çıt yok!!

●

Sessiz sedasız o kocaman odaların yük dolaplarına saklanan saklanana... Medet Allah! Türlü kıyafet renk renk makiyajlarla sıvışanlar hadsiz hesapsız... Sıçan deliği bir paraya... Manyasî-zâde merhumla Filozof, alt katta Baha Bey'in ihtiyar dadısının odasına sığınmışlar, zavallı Çerkes'in ödü patlamış... Herkes bir köşe, bir bucak aramakla meşgulken, çıngırak çalınmakta devam ediyordu. Baha Bey pencereyi açıp uşağına seslendi: «Mehmed, Mehmed kapı çalınıyor açsana!» Mehmed, kapıyı açınca mevki polis komiseri efendi, maiyetiyle göründü... Baha Bey pencereden: «Buyrun, buyrun» u bastırdı, uşak önde memur efendiler arkada paldır kül-

dür içeriye girdiler. Pabuçlukta Ahmed Nuri Bey'in bastonundan başka misafire ait bir nişane bırakılmamıştı. Yaz, kış çay semaveri eksik olmayan küçük odada Baha Bey, İbnürrefik Ahmed Nuri Bey'le tavlanın başına geçmişler, gûya tavla oynuyorlarmış gibi bir hal takınmışlardı. Merdivenlerden paldır küldür çıkan polis efendileri Baha Bey lâkaydiyle karşılayarak o küçük odada yer göstermişti. Nezaketle bu ziyaretin sebebini sordu. Memur efendi: «Bu gece burada içtima olduğunu karakola haber verdiler de onun için rahatsız ettik» deyince Baha Bey bir kahkaha salıverdi ve arkasından ilâve etti: «Çok âlâ, evimin her tarafını arayabilirsiniz, buyrun! Mehmed! Efendilere aydınlık göster, her tarafı arayacaklar.» Memur efendi, bu cesaret karşısında şaşırdı, sıkıldı, kekeledi: «Estafurullah efendim, bizim sizden şüphemiz yok, ihbar ettiler de hasbel vazife...» gibi yaveleri sıralamaya başladı. Baha Bey ısrara kalkışınca memur efendi mahcup oldu, reddetti. Nihayet semaverden nefis kokulu birer çay içirdikten sonra memur efendiler çekilip gittiler.

Biz içerde saklandığımız köşelerde bin heyecan içinde yıllar kadar uzun, ıztıraplı dakikalar geçirirken Baha Bey'in: «Atlattık! Atlattık!» müjdesiyle nefes aldık. Oh hele şükür!...

●

Bu baskınların en sunturlusuna Beylerbey'inde Fuad Bey'in yalısında uğradık. Bir gece Fuad Bey'in yalısında toplanmıştık, kimler yoktu... Hariciye mektupçusu Münir Bey, muhasebeci Tevfik Bey, Şerif Ali Efendi-zâde Murad Bey, Tanburî Cemil Bey, Ûdî Nevres Bey'le isimlerini hatırlayamadığım Bâbıâlî'den, hariciyeden daha bilmem nerelerden birçok davetliler vardı.

Kavuklu merhum Hamdi Efendi de Eyüpsultan'daki inzivagâhından yalıya getirilmişti. Zavallı adam, gayet vehham olduğundan denizden pek korkardı. Eyüp'ten, Beylerbeyi'ne gelmek onun için büyük bir fedakârlıktı. Fakat biz amatörleri görmek için bu fedakârlığa katlanmış bulunuyordu. Kaptan-zâde Rıza Bey Pişekâr, Hamdi Efendi Kavuklu oynayacak; Şerif Ali Efendi-zâde Murad Bey de zennelere karışacaktı. Ahmed Nuri Bey, «Ayvaz», Fuad Bey «Salkım İnci», Baha Bey «Kavuklunun aptal oğlu», ben de «Şallı Natır» rollerini almıştık.

Istanbul'un en mükemmel bir sazı refakatiyle «Hamam Oyunu»nu oynadık. O geceyi neşeler, kahkahalarla geçirdik. Sonunda - hiç unutmam - Hamdi Efendi bize: «Beyler, hepiniz memuriyeti, kalemleri bırakıp benim yanıma gelseniz alimallah dünyayı hayran ederiz» diyerek bizi takdir etmişti. Neyse... Zavallı sanatkâr, ihtiyaç içinde sürünüp gitti.

Ertesi sabah; herkes dairesine gitti. Ben kalemde meşgulken odacı geldi: «Sizi Tercüman-ı Hümâyûn Davud Efendi çağırıyor!» dedi. Hemen kalktım, gittim. Hayret!. Davud Efendi'nin odası önünde Fuad Bey'in yalısında misafir bulunan Beylerin hemen ekserisi birikmişti. Odacı: «Buyrun!» dedi. Odaya girdik. Tanburî Cemil Bey'le Ûdî Nevres Bey de odada idiler. — Çünkü o tarihte Cemil Bey hariciye şehbenderî kaleminde; Nevres Bey de mektubî kaleminde muvazzafdılar — Odada bunlardan başka Davud Efendi'nin yanıbaşında ayakta duran hariciye müsteşarı Gabriyel Noredükyan Efendi, mektupcu, şehbenderî kalemi müdürü, bizim tercüman odası ser halifesi Cemal Bey ve bütün hariciye nezareti erkânı; vekar u azametle ahz-ı mevki etmişlerdi. Meğer curnal edilmişiz! Bizlere vesayada bulunmak üzere bu erkân-ı muhteremeye «irâde-i kerâmet-mutadei cenabı tacidârî şerefsünuf» buyrulmuşmuş. Dîvân-ı Hümâyûn tercümanı Davud Efendi söze başladı: Badema hiç bir yerde toplanmamaklığımızı tenbih ve ihtar ettikten sonra Gabriyel Noredükyan Efendi mahut talakat ve fesahatiyle nesayihte bulundu. «Marzı-ı âliye» muhalif hareketten içtinap etmemizi söyledikten sonra: «Vakıa Yevropa'da sosyete âlemlerinde kibar kübera aileleri, tiyatro ve musiki eğlenceleri ederlerse de, böyle toplantıların icrasına bunda müsaade olmadığından içtinap etmenizi tavsiye ederim» buyurdulardı. Bu rezalet o gece misafirler arasında bulunan bir ukalânın marifeti imiş:

«Kartala bir ok değmiş yine kendi yelesinden.»

(Hâtıratımdan Parçalar'dan.)

Geçen Yıl Kaybettiğimiz Büyük Virtüoz:

Şerif Muhiddin Targan

Musikimiz Hakkında Ne Düşünürdü?

Türk musikisi tarihinin en büyük birkaç virtüozundan biri olan Şerif Muhiddin Targan'ı, geçen yıl, bu günlerde kaybetmiştik. 13 eylül 1967'de 75 yaşında ölen Muhiddin Targan, 25 ocak 1966'da kendisi ile bir röportaj yapan değerli müzisyen Yüksek Mimar Cenucen Tanrıkorur'*a aşağıdaki sözleri söylemiştir. Türk musikisi ve geleceği hakkında son derece dikkate değer bulduğumuz bu sözlerini naklederken, büyük virtüozun hâtırasını da anmış oluyoruz.*

«Ben sanatta taassubun karşısındayım. Teksesli musikimizi dünyaya dinletmek konusunda bir iddiamız olamaz; çünkü güzel sanatların hiç bir kolunu tek yönlü olarak bırakmamış olan Batı toplumu, bizim armonisiz, kontrpuansız, bir tek çizgiden ibaret çıplak melodilerimizi musiki değeri ne kadar yüksek olursa olsun, dinlemez. Peki ne yapalım?. Bırakalım bu teksesli musikiyi bir tarafa, Batı musikisini kabul edelim, musiki olarak onunla uğraşalım ve eserlerimizi o teknikte yapalım ki, dünya dinlesin. Hayır! Bunun da şiddetle karşısındayım.

«Tarafsız değerlendirme, evet; fakat inkâr, asla! Çünkü inkâr bize hiç bir şey kazandırmaz. Bir şey kazandırabilecek olan müsbet düşüncedir; gerçek ne kadar acı olursa olsun, panik hissine ve hele taassuba hiç kapılmadan müsbet düşünülmelidir. Bu türlü düşünmenin bence iki sonucu olabilir: halkımız memleketinin havasına ve diline ne kadar alışkınsa, musikisine de o kadar alışkındır; musiki teksesli de olsa halk, basit melodileri mırıldanmaya devam edecek ve sadece bundan zevk alacaktır. Onu bundan zorla ayırmaya çalışmak doğru bir yol değildir.

«Fakat eserlerimizi aynı zamanda Batı'ya da dinletebilmek için muhakkak çoksesli ve — tercihan düşey değil, yatay gelişimli, yani armoniden çok kontrpuana dayanan — fakat aynı zamanda orijinal millî karakterini kaybetmemiş olan bir musikinin de meydana getirilmesi lâzımdır. Böyle bir parçada, meselâ nefesli bir sazın sebepli olarak yapacağı bir taksimi dahi, mâna ve sınırlarıyle tesbit etmek gerekecektir (Azerbaycan'lı Niyâzî Bey'in «Rast Makamında» Senfoni'sinde yapmış olduğu gibi).

«Tamamen Batı tarzındaki beste anlayışının hâkim olduğu bir çalışmanın bir, iki yerine halk musikisi temaları yerleştirmek, bunları armoni kaidelerine uydurup çoksesli hale sokarak ortaya eser yaz-

Büyük ud virtüozumuz Şerif Muhiddin Targan

dım diye çıkmak ve bunları «çağdaş Türk musikisi» olarak kabul ettirmeye çalışmak, zaman kaybından başka bir şey değildir. Bu şekilde yapılan eserler, uzun boylu zahmetli çalışmayı icab ettirmeyen, fabrikasyon usulü mekanik bir çalışmanın örnekleridir.

«Halbuki çağdaş Türk musikisi bestecisi adına lâyık olabilecek bir müzisyenin her iki musikiyi de çok iyi bilmesi, her iki musikinin de akademik kariyerinden geçerek çile doldurmuş olması lâzımdır. Sanatkâr bu suretle ikisindeki farklı mânayı ruhunda hissedip, sanat eseri mantığının kabul ettiği çok yönlü bir teknik içinde, millî malzemeyi milletlerarası hale koyabilir.

«Milletlerarası güzel, bu şekilde zaman ve mekân ölçülerinin de dışına çıkabilecek ve sonsuzluğa kadar bütün insanlığın dilinde kendi milletinin adı ile birlikte yaşayabilecektir. Bugün bir Monalisa, yaratıcısı öleli 500 küsur yıl olduğu halde, bir Türk ailesinin evindeki duvarı süsleyebiliyor.

«Taksime gelince, bu da, başı sonu belli olmayan bir gevezelik değildir. Asıl ustalık, tek bir makamda söylenecek mümkün olduğu kadar fazla söz bulabilmektir. Tanburî Cemil Bey bunu en iyi şekilde yapan sanatkârdır. Bize ilk defa geldiği zaman ben çok küçüktüm. «Pianissimo» ile başlayan uzun ve pek güzel bir taksim yapmış, sonra da Gazi Giray Hân'ın Hüzzam peşrevini çalmıştı.

«Bizde saz musikisinin gelişmemiş olmasının sebebi, okumuşların azlığıdır. Çünkü sözlü musikiyle ilgilenmek için fazladan hiç bir şey lâzım değildir. Sokaktaki çöpçüden cumhurbaşkanına kadar herkes sözlü musikiye kulak kabartabilir. Anlar demiyorum, kulak kabartabilir. Ama sözsüz musikiden zevk alabilmek için ruhî bakımdan belli bir seviyenin üstünde olmak lâzımdır. Ben kendi hesabıma ud sazında neler yapılabileceğini etüd ettim ve etüdümü yazı ile tesbit ettim. Benim gibi çaldığı sazı zevk için çalan her icrakâr da kendi sazını zorlarsa, bu sazda en fazla nelerin yapılabileceğini, ifade imkânlarının teknik sınırları nedir, araştırırsa ve ortaya benimkiler gibi güç örnekler koyarsa o zaman saz müziğimiz de, söz müziğimiz kadar ilerlemiş olur. Böylece günün birinde, bizim sazlarımızdan kurulu bir orkestraya da belki varılmış olur...»

1809'da

Türk Ordusu Sefere Çıkıyor

Yazan : Kürşat Ekrem Uykucu

BAŞBAKANLIK Arşivi'ndeki Kâmil Kepeci tasnifi teşrifat defterleri arasında bulduğumuz bir defter, XIX. yüzyılda Osmanlı ordusunun nasıl bir törenle Istanbul'dan ayrıldığını bütün ayrıntılarıyle gözlerimizin önüne sermektedir.

Bu belge, Osmanlı ordusunun koyu teşrifat kuralları tatbik edilerek Davutpaşa sahrasında nasıl toplandığını, Osmanlı ordusu ileri gelenlerinin tören sırasında giydikleri elbiseleri ve Osmanlı padişahı tarafından kendilerine verilen hediyeleri açıklamaktadır.

Belgede belirtilen töreni yazmaya başlamadan önce, bu ordunun neden Rusya üzerine gönderildiğini kısaca açıklamakta fayda vardır.

OSMANLI - RUS SAVAŞI'NIN SEBEPLERİ

Osmanlı İmparatorluğu, III. Selim'in tahttan indirilmesinden önce, Fransa'nın dostu olarak önce Rusya'ya, daha sonra da İngiltere'ye savaş açmış bulunuyordu.

Napolyon, Türk ordularının Rusya'ya saldırmalarından faydalanmıştı. Zira Ruslar, Türk cephesinde oldukça çok bir kuvvet bırakmak lüzumunu duyuyorlardı. Rus ve Fransız ordularının Friedland'da 1807 haziranında yaptıkları meydan savaşını Napolyon kazanınca, Ruslar, barış istemek zorunda kaldılar. Napolyon ve Rus Çarı Aleksandr buluşarak Tilsit antlaşmasını hazırladılar. Bu antlaşmanın Türk topraklarını yakından ilgilendiren en önemli maddesi şu idi:

Fransa, Rusya'nın, Avrupa'da kendisine yapacağı hizmete karşılık Türkiye ile Rusya arasında arabuluculuk ederek bir antlaşma yapılmasını sağlayacaktı. Yani Napolyon, Türkler'e, Eflâk ve Boğdan'ı Ruslar'a bırakmaları için baskı yapacaktı. Başaramazsa, Rusya'nın bu yerleri silâh ve kuvvet zoru ile almasına da yardım edecekti.

Bu maddeye göre Fransa, Tilsit'de Türk dostluğunu feda ederek, Türk toprakları üzerinde Rus emellerinin tatmin edici bir durum almasını sağlamış oluyordu.

Napolyon, Rusya'yı kendisine bağlamak için 12 ekim 1808 tarihinde Rus çarı ile Erfurt'ta tekrar görüştü ve onlara bir takım vaadlerde bulundu.

Osmanlı devlet adamları, Napolyon'un Tilsit ve Erfurt'da Rus çarı ile yaptıkları antlaşmaları ve vaadleri öğrenmiş bulunmaktaydılar.

Artık, Fransız ittifakında kalmanın hiç bir anlamı yoktu. Fransa'nın devamlı düşmanı İngiltere, bu sırada, Türkiye'nin, Napolyon aleyhine kurmuş olduğu ittifaka girmesi için teklifte bulundu. Osmanlı devleti böyle bir ittifaka girmekte fayda görmedi. Fakat 1807'de İngilizler'in Mısır'a asker çıkarmalarıyle bozulmuş olan Türk-İngiliz ilişkilerini tekrar kurmak için görüşmelere girişti. Sonunda İngilizler'le anlaşma yapılarak belgede söz konusu edilen ordu hazırlandı. Ve 1809 yılında, Rusya ile harbin devamına karar verildi.

Osmanlı ordusunun serdâr-ı ekremliğine, Mısır seferine de serdâr-ı ekrem olarak tayin edilen sadrâzam Yusuf Ziya Paşa getirildi.

Teşrifat defteri, ordunun sefere çıkışını şöyle anlatmaktadır:

«Din ve devlet düşmanı olan Rusya keferesi üzerine sefer-i hümâyûn yapılması kararlaştırıldığından Mısır seferindeki gibi devletlû sadrâzam hazretleri Yusuf Paşa serdâr-ı ekremlik unvanıyle orduy-ı hümâyûnu kolaylıkla istilâcı kefere üzerine sevkedecek ve ulu Allah'ın yardımıyle kılıcı keskinleşecek ve onların saldırılarından İslâm topraklarını kurtaracaktır. Bu iş için hazırlanan ordunun İstanbul'dan ayrılışı için bir Alay Resmi tertip olunacaktır.»

«İrâde buyrulan mübarek günde tayin olunan vakitde, evvelce süvari ve piyade

ocağı âmirlerinin tuğları ve konakcıları, konakçı paşa takımıyle sabahleyin Bâb-ı Hazret-i Âsafî'ye gelüp emrolunan günde bulunmak için bir gün evvel hepsini birer yazı ile tenbih ettiler. Gösterilen günde saadetlû kethudâ bey ve mîrimîrândan saâdetlû konakçı paşaya ferace samur kürkler (erkeklerin törenlerde giydikleri bol kollu ve yanları yırtmaçlı elbise) ve diğerlerine tören protokolu defterinde yazılı bulunan hıl'atlar giydirildikten sonra, vakit geldiğinden kethudâ bey ve diğerleri atlarına binerek hazırlanan alay ile mehter de çalarak Bâb-ı Âlî'den çıkulup, Hasan Paşa hanı önünden Divanyolu ile Aksaray'dan Şehremini yolu ile Topkapusu'ndan çıkulup doğru Davutpaşa sahrasına varıldı. Evvelce tesbit edilen çadır-ı hazret-i âsafî'ye gelindikte, müezzinler ve dîvânhane imamı feth-i şerîf okudular. Ve bunun dahî bitiminde dualar okundu. Sonra zafer tuğları serdâr-ı ekremî mahalline dikildi. Diğer ocağ - ı âmirelerin tuğları da gene yerlerine dikildi. Kurbanlar kesilerek otağda toplanıldı. Kethudâ bey, yemeklik çadırına geldi. Hazır olanlar yer öpüp tebrik resmini ifa ettikten sonra yerlerine döndüler. Kethudâ bey bundan sonra serdâr-ı ekremin otağına geçip gerekli tören hazırlıkları ile meşgul oldu.

2 MAYIS 1809 PAZARTESİ

«Kararlaştırılan mübarek günde Dergâh-ı Âli yeniçerileri ocağından gidecek olan ortalar düzgün alaylarla alay kasrının altından geçtiklerinde, önde yürüyen çorbacılar ve reisler ve diğer subaylar alay köşkünün önüne gelmezden önce Soğukçeşme kapusu önünde atlarından inince hıl'atlar giydirildi. Çavuşbaşı ağa ve kethudâ kapıcısı, mevsime göre sof ferâce ve gümüş asâları ile kasr-ı hümâyûnun girişinde yer öpüp geri döndüler. Ve atlarına binip alaya katıldılar. Rikâb-ı hümâyûn ağaları ile muhzır ağa dahi Soğukçeşme kapısı önünde bulunup, hıl'atları giydirildi. Yeniçeri ağası geldiğinde, Soğukçeşme kapısı önündeki çavuşbaşı ağa ve padişah, kapucular kethudâsı ağa tarafından karşılandı. Yeniçeri ağası atından inip padişahın emri üzere adı geçen kapudan girerek padişah huzuruna götürüldü. Orada yeşil çuha ile kaplı ferace samur kürk giydirildikten sonra, yine adı geçen ağaların önlerinde kapıdan çıkup atına bindi.

«Saray, Yeniçeri ocağından memurlar ve Yeniçeri ağası düzenli alayları ile Ağa Kapusu'ndan çıkıp, Divanyolu'ndan Soğukçeşme önüne geldikleri zaman hıl'atlar giydirilip, hediyeleri verildi. Sonra Alay Köşkü altından geçilip, Hocapaşa'dan, Ketenciler ve Kantarcılar içinden, Zeyrekbaşı'ndan Aksaray yolu ile Topkapusu'ndan çıkıldıktan sonra, kendilerine ayrılmış olan yerlerine varup çadıra yerleştiler.

3 MAYIS 1809 SALI

«Yeniçeri alayının geçişlerinin ertesi günü cebeci, topçu ve arabacı ocakları da usulüne göre tertiplendi. Kasr-ı hümâyûn altından geçerken, âdet üzre çorbacılar ve zabitleri ile hıl'atlar giyip cebeci, topçu, arabacı ağaları da Soğukçeme kapusu önünde atlarından inip ve hıl'atlar giyip yer öptüler. İşbu alayda ağalar gelmeyip görevli başçavuşları âdet üzere Soğukçeşme önünde atlarından inip hıl'atlar giymek ve yer öpmek şerefi ile müşerref olarak çıkarlar, Yeniçeri ocağında olduğu gibi bunların da orta sakaları, aşçıları, karakullukçuları ve dervişlerine, padişah tarafından hediyeler gönderildi. Adı geçen cebeci, topcu ve arabacı ve humbaracı ve lâğımcı ocaklarından görevli olan zabitler ve neferlerle seher vakti Sultanahmet meydanında toplanıp yukarıda belirtilen alayları ile Alay Köşkü'nü geçip, kendi ordularına ayrılan yerde çadıra girdiler.»

SADRÂZAM'IN DAVUTPAŞA'YA GİDİŞİ

Sadrâzamın alayı şu şekilde geçmiştir:

«En önde kılavuz çavuşu yamağı teliyle ve bunu takiben de sırası ile; subaşı ve asesbaşı ağalar günlük kıyafetleri ile ve neferler önde, ellerinde değnekleri olduğu halde; Tatarân-i Asafî ve tatar ağası, kendilerine has kıyafetleri ile, delil ve gönüllü neferler ve ağaları tören elbiseleri ile dîvân-ı hümâyûn çavuşları telleri ile; sağda gediklüler ve solda gediklü çavuşlar ellerinde değnek ve topuz ve hepsi sarıkları ve kaputları ile.

Anadolu muhasebecisi efendiye kadar Mevki sahibi olan efendiler, ikişer ikişer kafesli sarık ve mevsime göre sof ferace ve kemerli atları ile, fakat seferber olan efendiler çatal sarık ve sâye kaput ve yanındakiler silâhlı olarak.

«Müderris efendiler, ikişer ikişer, tepeli sarık ve sof ferace ve saçaklı atları ile.

«Birinci Ruznâmeci ve birinci muhasebeci ve haremeyn muhasebecisi ve şehremini ve tersane emîni ve darphane emîni ve tophane nazırı ve baruthane nazırı ve mutfak emîni ve arpa emîni, seferber oldukları için âdi sarık ve sof ferace ve kemerli atları ile.»

Belgelerde, bundan sonra en ince teferuatına kadar, alaya katılanların kimliği ve kıyafeti anlatılmakta, sonra padişahın sdarâzamı kabulüne geçilmektedir.

Bu alay resmi eskiden izlenen bir tu-

Yeniçeri tipleri

tumla ve eskilerine kıyasla düzenlendiğinden alayda bulunan kişilerin hepsine saray-ı hümâyûnda bulunmaları için, bir, iki gün önce birer yazı yazılır. Yalnız şeyhulislâm, haberci çavuş vasıtası ile saraya gelir ve özel yerde dinlenir ve serdâr-ı ekrem ise Bâb-ı âlî'den hareketle saraya geldiğinde şeyhulislâm ile birlikte padişah tarafından kabul edilirdi. Bu sırada yanında diğer vezirler de bulunurdu. Ancak bunlar padişahın yanında pek fazla kalmazlar, hemen dışarı çıkarlardı.

Sadrâzam hazretlerine, padişah tarafından bir kürk ve üstlük giydirilir ve gayretleri için mücevherli kılıç ve okluk hediye edilir, şeyhulislâm efendiye ise beyaz bir kaftan ve vasiyyet-i şahâne bildirilir, sonra izin alınıp padişahın yanından ayrılınırdı. Huzurdan ayrıldıktan sonra orta kapudan beraberce atlarına binerler, daha önce de olduğu gibi Divanyolu ile Aksaray ve Topkapusu'na çıkılır ve Davutpaşa'ya gelirlerdi.

23 TEMMUZ 1809

Pazar günü yani, ordunun Davutpaşa'dan ayrılışı günü padişah bizzat gelmeyip Haseki ağa vasıtası ile bir hatt-ı şerîf ve donanmış at ve bir saat göndermiştir. Hatt-ı şerîf okunmuş ve telhis gönderilmiş, haseki ağaya kontoş samur ve 1000 kuruş hediye, ayrıca has ahurdan dört kişiye de 100 kuruş bahşiş verilmiştir. Bunlar geri dönünce bu defa kaymakam paşa kapu halkı ile, Rikâb-ı hümâyûn defterdarı adamları ile gelip ordu ile birlikte yarım saat kadar gitmiş, sonra izin isteyip ayrılmışlardır..

Sadrâzam ve serdâr-ı ekrem hazretleri Davutpaşa sahrasından ayrıldıkları günde, Mısır seferi sırasında Üsküdar'daki Mehmed Paşa köşküne gelen padişah, bu defa da Davutpaşa sarayında bulunan kasr-ı hümâyûna geldi. Ve serdâr-ı ekremi çağırdı. Serdâr-ı ekrem bu davete uydu ve padişahın eteğini öpmek için kapu halkı ile atlarına binip yola çıktı. Padişahın eteğine yüz sürdü. Onun iltifatlarına mazhar oldu. Kendisine samurdan bir elbise hediye edildi. Serdâr-ı ekrem mesud ve memnun olarak padişah hazretlerine veda için tekrar yer öptü ve müsaadelerini istedi.

ORDUNUN HAREKETİ

Gerekli izin verildi. Bu sırada padişah tarafından hazırlatılmış olan gayet hızlı koşan ve süslü bir at rikâb taşında serdâr-ı ekremi beklemekteydi. Bu ata binen serdar, otağına dönerken, otağda bulunan kaymakam paşa, Bâbıâlî ileri gelenleri, ordunun yüksek dereceli subayları tarafından karşılandı. Ve yola devam edildi. İncirli adı ile anılan yere gelindikte kaymakam paşa ve Bâbıâlî ileri gelenleri veda edip izin istediler. Serdâr bunların hepsine izin verdi ve kendisi de daha önce kararlaştırıldığı gibi zafer kazanmak gayesini taşıyan ordusu ile yola çıktı.

Padişahın emrine göre hazırlanmış olan tören protokolü bu suretle son bulmuş oluyordu.

Kanunî'nin Ölümü

Yazan : Nigâr Anafarta

VEZÎR-İ ÂZAM Sokollu Mehmed Paşa'nın da teşvik ve ısrarı ile, ordunun başında Zigetvar seferine katılmayı kabul eden Kanunî Sultan Süleyman, hasta idi. Bu yüzden ata bile binemiyor, bazı menzillerde tahtırevanla yol alıyordu. Sefer sırasında hastalığı daha da artmış ve büyük hükümdar, 6-7 eylül 1566'da, Zigetvar'ın tamamen zaptından birkaç saat evvel ölmüştü.

Osmanlı tahtının vârisi olan Şehzâde Selim (II. Selim), bu tarihte Kütahya valisi idi ve babası öldüğü zaman Sıçanlı Sahra'da, yaylada bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra, bir meczubun hançeri ile öldürülünceye kadar, II. Selim ve III. Murad'a da vezîr-i âzamlık etmiş olan büyük devlet adamı Sokollu Mehmed Paşa, asker arasında bir bozgun çıkmaması için, şehzâde orduya gelinceye kadar, ölüm haberinin açıklanmamasını düşünüyordu. Bu düşüncesini, vezirler, beylerbeyleri ve devletin ileri gelenleri ile yaptığı toplantıda açıkladı. Paşa'nın hareket tarzı devlet erkânınca da uygun görülerek, ölüm haberinin gizli tutulmasına karar verildi.

Kanunî Sultan Süleyman, hayatta imiş gibi davranılarak, hükümdar adına, her tarafa muzafferiyeti bildiren nâme-i hümâyûnlar gönderildi, askere terakkileri (maaş zamları) dağıtıldı, bazı tâyin ve tevcihatta bile bulunuldu. Yine bir tedbir olmak üzere, padişahın nezle olduğu, birkaç gün dışarı çıkamayacağı, Siget Camii tamamlanınca, ilk cuma namazını orada kılacağı haberi etrafa yayıldı.

Sokollu Mehmed Paşa, bir taraftan gerekli tedbirleri alıyor, bir taraftan da, Dîvan çavuşlarından Hasan Çavuş'u, Şehzâde Selim'e babasının ölüm haberini ulaştırmak üzere, yola çıkarıyor ve Şehzâde'yi Osmanlı tahtına davet ediyordu.

İşte bu kritik günlerde, İstanbul'da bulunan sadâret kaymakamına, sır kâtibi ve yakın dostu olan Feridun Bey'e (Münşeât sahibi) yazdırdığı mektuplarda (Topkapı Sarayı Arşivi No. E 11680) Sokollu'nun tedbirleri ve endişeleri açıkça izlenebilmektedir.

Bunlardan birinde, Basra Beylerbeyisi Ferruh Paşa'nın öldüğü ve yerine, Zekiye (Basra eyaletinde bir sancak) Beyi Derviş Ali Bey'in tayininin, komşu eyaletlerin beylerbeyleri ve emîrleri tarafından istendiği, Basra'dan gelen adamla gönderilen arzlardan anlaşıldığı kaydedildikten sonra «Atebe-i ulyaya tezkere yazılub irsal olundu, verilsün deyu işaret eyleyesin» yolunda talimat verilmektedir. Yine aynı tezkerede, gelen ulağın Istanbul'dan çıkalı on bir gün olduğu, Çorlu civarında Şehzâde Selim'e gönderilen Hasan Çavuş'a rastladığını ve süratle yol aldığını bildirdiği, bu hesaba göre Hasan Çavuş'un Istanbul'a varışının on birinci günü olduğu ve yedi gün sonra Şehzâde Selim'e ulaşacağı istidlâl olunmaktadır.

Diğer bir tezkerede, halk arasında hunkârın, Selim Han'a çavuş gönderdiği yolunda söylentiler dolaştığı haberine aldırış edilmemesi gerektiği belirtilmekte, hekim başıya söylenen bir söz üzerinde durularak «Hekim başıya ol asıl sözü kimin dediği» ve «anların dahi ne cevap verdiği» sorulmaktadır. Daha sonra, «harem-i hümâyûn'un mazbut olmadığı» na üzüldüğünü bildiren vezîr-i âzam, ayın on beşine kadar gayret etmek gerektiğini belirterek, efkâr-ı umumiyeyi oyalamak için, aklına gelen bir tedbiri daha açıklamakta, sanki Kanunî Sultan Süleyman hayatta imiş gibi, «hunkâr için birkaç kışlık elbise kestirilmesi» bol çizme ve kalçın (kalçaya kadar çıkan uzun çorap) ve daha başka giyim eşyası hazırlatılması tavsiyesinde bulunmaktadır.

Sadâret kaymakamından gelecek bir

tezkerenin, halk huzurunda açılması halinde, bir yanlışlığa meydan vermemek düşüncesiyle, şöyle bir tedbire baş vurulduğu görülmektedir: «Ve tezkereden gayrı, sizün kâğıdınızı tezkerenin içine sarasız ki, halk arasında, padişah mektubudur deyû açıldıkta, evvelinde elümüze sizün tezkereniz girmiye.»

Bu mektupların bir diğerinden anlaşıldığına göre, sadaret kaymakamı, Erdel tarafında bulunan Pertev Paşa'dan gelen mektubu, Sokollu'ya göndermiş ve buna nasıl bir cevap verileceğini sormuştu. Verilen karşılıkta, hükümdar ağzından bir mektup yazılmış ve üzerine, padişahın hattına benzer «hatt-ı hümâyûn» konulmuş olduğu belirtilerek şöyle bir talimat veriliyordu: «Görün aslı var ise (benziyorsa) sarup mühürleyip gönderesiz ve âdemlerine riayet olunmak hususu denilmiş. Beherhal birer miktar terakki verilür, anların riayeti oldu.»

Hükümdarın ölümünün yirmi birinci gününde yazıldığı anlaşılan aynı mektupta: Bu gece mevlûd okutturunuz, Allahü Taâlâ sevabını merhumun ruh-ı pür fütuhuna erişdirüb hoşnud eyleye» denildikten sonra, «Bugün yirmi bir güne bastı, her an habere muntazırız, Hak'tan umarız ki, hayırlar müyesser ede» temennisinde bulunuyor, kendisinin Budin'e gideceğini yazdıktan sonra, Pertev Paşa'nın da «Lâgoş» (Lügos) kalesini aldıktan sonra Budin'e gelip orduy-ı hümâyûna katılması dileğiyle mektuba son veriyordu.

Zigetvar kalesinin fethinden sonra kırk üç gün geçmiş ve babasının ölüm haberini alan Sultan Selim, Belgrad'a gelmiş, Sokollu'nun tavsiyesi gereğince, orada orduy-ı hümâyûn'un gelmesini beklemişti. Vezîr-i âzam da askerin maaşını verdikten sonra, Belgrad'a hareket etmişti.

Sultan Süleyman'ın na'şı bir arabaya konmuş, aynı arabaya, padişaha çok benzeyen has oda ağalarından Hasan Ağa, hükümdara benzer şekilde giydirilerek oturtulmuştu. Arabanın iki yanında vezirler, solaklar, peykler ve alkışçı çavuşları alkış tutarak yürüyorlardı. Sokollu Mehmed Paşa, arada sırada arabaya yaklaşıyor, gûya padişahtan emirler alıyor, sonra aldığı emirleri yerine getirmek üzere uzaklaşıyordu.

Belgrad'a dört konak kala vezîr-i âzam, hâfızların, arabanın yanında yürüyüp Kur'an okumalarını emretti. Bu suretle Hunkâr'ın ölümü açıklanmış ve günlerdir, hükümdarın öldüğü şüphesi içinde bulunan asker, acı gerçeği öğrenmiş ve göz yaşlarıyle feryat ederek yürümeyi bırakmış, olduğu yerde mıhlanıp kalmıştı, daha ileri gitmek istemiyordu.

Nihayet, Sokollu askeri teskin ve yıllardır hizmetinde bulundukları Gazi Padişah'ın mübarek cesedini başlarında taşıyarak, on yedi gündür Belgrad'da bekleyen Sultan Selim Han'a doğru yürümelerini tavsiye etmişti.

Belgrad'a gelince, cenaze namazı kılınmış ve tabut Istanbul'a gönderilerek Süleymaniye Camii yanındaki türbesine defnedilmiştir.

Kanunî Sultan Süleyman

Arabalar

Yazan: Ertan Ünal

İSTANBULLULAR XVIII. asrın başına kadar nakil vasıtası nedir bilmezdi. Halkın çoğunluğunu teşkil eden işçi, esnaf, çırak vs. işlerine yaya gidip, yaya gelirdi. Bu yüzden, daracık bir arabanın bile içinden kolaylıkla geçemeyeceği eski Istanbul sokakları daha sabahın alaca karanlığında işlerine gitmek için yollara dökülenlerin ayak sesleriyle dolup taşar, geceleri yine bu sokaklarda elleri fenerli insanların yorgun adımlarının sesi duyulurdu. Evleri iş yerlerine hayli uzakça olan esnaf ve özellikle çıraklar, her gün bu yolu tepip yürümektense dükkânlar üzerinde yapılmış bekâr odalarında gecelerler, evlerine de arada bir giderlerdi. Şehirde gece hayatı da o yüzyıla kadar — Ramazanlar hariç — pek yok gibiydi. Sokakların karanlığından mıdır bilinmez, şehirli evine çekildikten sonra pek dışarı çıkmaz, olsa olsa mahalle kahvelerinde dostlarla yarenlik ederdi.

Arabanın Istanbul içinde nakil vasıtası olarak kullanılmaya başlaması Lâle Devri'ne rastlar. Lâle Devri'nde Istanbul'un muhtelif yerlerinde, bizzat III. Sultan Ahmed ve Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa ile ileri gelen şahıslar tarafından bir takım «âbâdlar» yaptırılmıştı. Bu âbâdlara gidip gelirken, kayıkların yanısıra, birbirinden güzel, altın ve gümüş işlemeli arabalar kullanan zenginler ve devlet erkânı, bu taşıtın daha sonraları yaygın hale gelmesine ve halk arasında da benimsenmesine yol açtılar. Araba, sadece şehirlerarası yolculuklarda, yahut şehrin uzakça mesirelerine giderken binilen bir vasıta olmaktan böylece kurtuldu. Istanbul'da arabalar en parlak devirlerini Abdülmecid zamanında yaşamışlardır. Lâle Devri'nden sonraki yıllarda nakil vasıtaları yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Bunların, yani kara nakil araçlarının başlıcaları zenginler tarafından daha çok Altıncı Daire dahilinde kullanılan sedyeler, kira arabası, sürücü ve kira beygirleriydi. Ancak kira arabalarının, kira atlarının dar gelirli halk tarafından benimsenmesi kolay olmamıştır. Sebebi, kira ücretlerinin pahalı oluşu idi. Arabalar, uzun bir süre yalnız sayfiye ve mesire yerlerine giderken, özellikle hanımların bindiği bir nakil vasıtası olarak kalmıştır. Daha sonraları arabacı esnafının bir kayıt ve nizama bağlanmasından sonra arabaya rağbet artacak, ama bu defa da en ucuz halk nakil vasıtası olan atlı tramvayların işleyişiyle de bu rağbet fazla süremeyecektir.

HERKES ARABAYA BİNEMEZDİ

Arabaların ortaya çıkış tarihi kesinlikle bilinmemektedir. Meselâ, saray araba-

ları, fetihten bu yana Istanbul'da mevcuttu ve XVIII. asrın ortalarına kadar da arabaya binme hakkı devlet adamları arasında yalnız sadrâzamlarla şeyhulislâmlara tanınmıştı. Vezirler, diğer devlet erkânı şehir içinde ata binerek dolaşırlar, daha küçük rütbeli memurlar ise, ata dahi binemezlerdi. Zamanla bu yasağın bazı kişiler tarafından tatbik edilmediği görüldü. Bazı yabancı uyruklu kişilerin de ata bindiği ve çeşitli mesirelerde at sırtında gezdiği tesbit edildi. Bu hal, Istanbul halkı tarafından hoşnutsuzlukla karşılandığından, 1815 yılında alınan bir kararla şehir içinde yabancı uyruklu olup da ata binmek için özel izin almış kişilerle, malûl oldukları için ata binmek zorunda olan kişilerden başkasına ata binmek yasaklandı. Bu karar, 1585 yılında Istanbul kadısının bir fermanıyle sadece çingenelere konan at yasağından sonra ikinci yasaktır. Ne zaman kalktığını ise kesinlikle bilmiyoruz. (1).

KİRA ARABALARI

Arabaların genel nakil vasıtası haline

(1) Istanbul Kadısı, 1585 yılında çingenelerin şehir içinde ata binmelerini bir fermanla yasaklamıştı. Buna sebep, o yıl çingenelerin faili olduğu kanunsuz olayların çokluğu idi. Kadılık bu kararla, olayların azalacağını, suç işleyen çingenenin fazla kaçamadan yakalanacağını ileri sürmekteydi. Buna mukabil, çingenelerin kendilerine has arabalarıyle şehir içinde serbestçe dolaşmalarına izin verilmişti.

Bundan bir asır önce şehrimizde görülen araba çeşitlerinden biri.

gelişlerinin XVIII. asır başlarında olduğunu yukarıda belirtmiştik. Özellikle Lâle devrinde mesireler ve sayfiye yerlerinde yapılan eğlencelerin çokluğu, halkın buralara giderken özel arabalar kiralaması, arabaya karşı gittikçe artan bir rağbet doğurdu. Daha sonraları bu rağbet şehir içinde de başladı. Aylık geliri iyi denebilecek durumda olanlar, şehir içinde işlerine kira arabalarıyle gidip gelmeye başladılar. Fakir halk ise yine yaya yürüme alışkanlığını bırakmadı.

Yine bu asırlarda arabacıların şehir içinde belli başlı durak yerleri yoktu. İstedikleri yerlerde durup yolcu alır, yolcu indirirlerdi. Tıpkı bugünkü dolmuş sistemi gibi. Tabiî o zamanlar şehrin sokaklarında trafik diye bir şey olmadığı, atlı tramvay da henüz işlemeye başlamadığı için, her sokak başında, olur olmaz her yerde bir araba görmek mümkündü. Arabaların bu başıboş hali çok devam etmedi. II. Sultan Mahmud devrinde, 1826 yılında kurulan «İhtisab ağalığı», arabacılar hakkında sert hükümler koydu.

Bu hükümlere göre arabacıların belli başlı durak yerleri olacak, müşteri, bu durak yerlerinden alınacaktı. Müşteriden tesbit edilen ücretten fazlası istenmeyecekti. Bu nizamnamede ayrıca, arabacıların o güne kadar giydikleri elbiseyi de terketmeleri isteniyor, yerine giyilecek elbisenin özellikleri hakkında bilgi veriliyordu. Arabacılar bu nizamname çıkana kadar bol bir cübbe ile yine bol bir şalvar giyerdi. Yeni arabacı kıyafetinde bunlar şalvar hariç tümüyle terkediliyor, kolbaşları bileklerde dar bir elbise, ayrıca başlarına 4 parmak kenarlı yeşil kalpak giymeleri isteniyordu. Arabacı yardımcılarının kıyafetleri de bunun aynıydı. Ancak yeşil kalpakları 2 parmak kenarlı olacaktı.

Yine bu nizamnamede koçu arabası kullanan arabacıların arabanın yanında yürümesi de yasaklanmıştı. Arabacı, arabanın ya önünde ya da arkasında yürüyecekti. Nizamname kısaca ana hatlarını verdiğimiz bütün bu kararlara uymayanlar hakkında kesin ve zecrî tedbirler alınacağını belirterek son buluyordu.

Şehir içinde kullanılan belli başlı kira arabaları kupa, lando ve 1825'den sonra da faytondu. Bunlar şehrin büyük mey-

Karacaahmet yolunda park etmiş kupa arabaları.

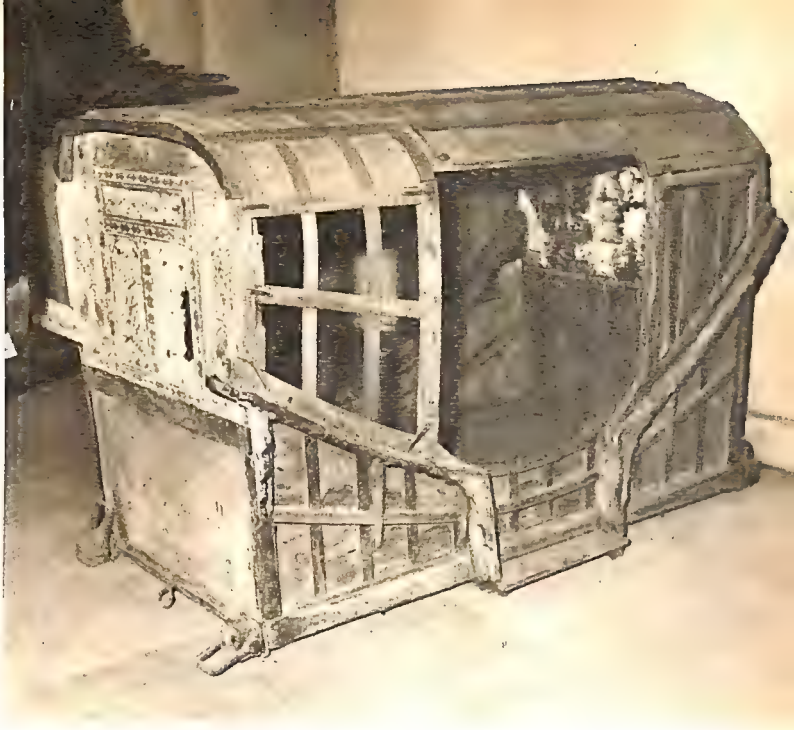

Bir tahtırevan (Topkapı Sarayı müzesinde)

danlarında, köprü başlarında, Üsküdar ve Kadıköy iskelelerinde kendilerine ayrılmış özel yerlerde müşteri beklerlerdi. Kullanılan bu arabaların bir kısmı yerli, bir kısmı da ithal malıydı.

ARABA PİYASALARI

XIX. asır sonlarında kira arabalarının kullanılış alanlarına bir yenisi daha eklendi: «Araba piyasaları». Özellikle Ramazan ve kandil akşamları Direklerarası, Beyazıt, Daire gibi yerler, arabalarla dolup, taşmaya başladı. Halk araba kiralayıp gezintiye çıkardı. Landolar, kupalar ve faytonların yanısıra zenginler de, gösterişli, kabriyole, Henry Binder ve Armabusten (bu iki araba çok pahalıydı) cinsinden arabalarla bu piyasalara katılarak göz kamaştırırdı. Sultan Abdülmecid devrinden itibaren saray kadınları da saray arabalarıyle bu semtlerde gözükmeye başladılar. Bu piyasalarda zengin ve ünlü kişiler arabalarından tanınırdı. Arabaların kafesli pencerelerinin ardından yükselen şen, şakrak kahkahalar, yahut yarı açılmış bir perdeden gözüken yaşmaklı bir yüz, bazan çok canlar yakar, yeni sevdaların doğmasına yol açardı. Bu yüzden piyasalar bir bakıma devrin çapkınları için eşi bulunmaz bir toplantı yeriydi. Recâîzâde Ekrem de «Araba Sevdası» adlı eserinde böyle bir araba piyasasında başlayan aşkın hikâyesini anlatır.

Özel araba sahibi olamayan, buna karşılık debdebe ve gösterişi seven bazı Istanbullular da gezi ve eğlencelerinde özel kira arabaları tutarlardı. Bunlar da yine kupa, lando ve fayton cinsi arabalardı ama, diğerlerinden ayrılan özelliği devamlı çalışmayışlarıydı. Bunlar, özel arabalıklarda durur, ancak müşterinin isteği üzerine kullanılırdı. Özel ve temiz giyimli sürücüleri olan bu arabaların kira ücretleri diğerlerine nazaran çok pahalıydı.

ARABA CİNSLERİ

XIX. asırda ve XX. asrın başında Istanbul içinde kullanılan belli başlı kira arabalarını 4 grupta toplamak mümkündür: Koçu, kupa, fayton, lando.

Koçu: Koçular, kadınların özellikle Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Kâğıthane, Göksu v.s. gibi mesirelere giderken bindikleri arabalardı. Bunlar, öküz yahut atla çekilirdi. Dikdörtgen, zemini dar, kenarları Türk motifleriyle süslü, üstünde gölgeliği bulunan bu arabaların sayısının, II. Mahmud devrinde 700'ü bulduğu, bu rakamın daha da artmaması için tedbirler alındığı bilinmektedir.

Kupa: Bu cins arabalarda oturulacak yer kapalıydı ve yalnız arabanın bir ta-

XVIII. yüzyılda Avrupa'da kullanılan bir tahtırevan.

rafında bulunuyordu. Arabacı kısmı açıktaydı. İki tarafında ve arkada birer penceresi vardı. Oturulacak yerinin açık veya kapalı oluşuna göre açık kupa yahut kapalı kupa diye adlandırılırdı. Kupa, Birinci Cihan Savaşı'na kadar Istanbul'da en çok kullanılan nakil vasıtası olmak sıfatını muhafaza etmiştir.

Fayton: Hepimizin az çok bildiği faytonların XX. yüzyıl başlarında Istanbul'da en çok tutulan cinsi «Viktorya» adını taşımaktadır.

Lando: Faytonun biraz daha büyüğü olan bu arabayı ondan ayıran yegâne özelliği, iki taraftan açılır kapanır körüklü oluşudur. Bu körükler birleştiği zaman oturulacak kısmı tamamen örtmektedir.

KONAK ARABALARI

Konak arabaları, zengin arabalarına verilen addır. Istanbul'da özellikle Sultan Abdülaziz zamanında sarayda olduğu gibi zenginler arasında da aşırı bir araba merakı almış yürümüş, bu merakın etkisiyle Istanbul sokaklarında birbirinden güzel ve şık arabalar boy göstermeye başlamıştı. Saray arabalarının bir kısmı Istabl-ı Âmire'de yapılırken, bir kısmı yurt dışından getirtiliyor, zenginler ise Istanbul'daki araba yapıcılarına başvurarak istedikleri biçim ve şekilde araba yaptırıyorlardı.

Konak sahipleri, arabalarının bakımı, kullanılması ve muhafazası için konaklarında özel kişiler görevlendirmişlerdi. Bir arabacı, çırağı ve diğer hizmetliler, arabanın ve atlarının bakımıyle meşgul olurlardı. Bu arabacıların ve yardımcılarının kendilerine has bir kıyafetleri yoktu ama genellikle siyah, yakaları dar elbise giyerlerdi. Zenginler arasında en çok 2 tip araba çok rağbet görüyordu. Bunlar, kapalı kupa ve körüklü faytonlardı.

ARABA YASAKLARI

Istanbul'da bazı padişahlar zamanında, bazıları makul, bazıları da makul olmayan sebeplerle zaman zaman araba yasakları konmuş, ancak bu yasakların hepsi geçici olmuştur. Yani bir süre sonra ya padişah değişince yahut sebep ortadan kalkınca yasak da kaldırılmıştır. Bu yasaklardan bilinen ilkini 1622'de I. Mustafa zamanında görüyoruz. Davut Paşa'nın öldürülmesinden sonra, 1622 yılının ortalarında sadrâzam olan Mere Hüseyin Paşa, Istanbul'da bulunan yabancı devlet elçilerinin eşlerinin şehir dışındaki sayfiye-

lere ve mesire yerlerine gidip gelmelerini yasaklamıştı. Genç Osman'ın katli üzerinden henüz fazla bir zaman geçmemişti, asker arasında bunun uyandırdığı huzursuzluğun yarattığı olaylar sık sık tekerrür ediyordu. Mere Hüseyin Paşa, çıkacak bir karışıklıkta, yahut herhangi bir olayda elçilerin eşlerine zarar gelmesinin doğuracağı sonuçları düşünerek böyle bir karar almış olabilir. Sadâret makamında ancak 25 gün kalabilen Hüseyin Paşa'nın azlinden sonra aldığı kararın kalkıp kalkmadığı, veya ne zaman kalktığı meçhulümüzdür.

BİR SADRÂZAMIN KELLESİNE MAL OLAN OT ARABASI

Sultan İbrahim zamanında görülen bir başka araba yasağı ise, bir sadrâzamın kellesine mal olmuştur. Sinirlerinden hasta olan Sultan İbrahim'e, hekimler şehir içinde sık sık gezinti yapmasını öğütlemiş ve böylece iyileşeceğini söylemişlerdi. Hoca ve hekim sınıfının sözünden çıkmayan padişah, iyileşmek ümidiyle şehirde bazan at sırtında, bazan tahtırevanla, bazan da arabayla gezinti yapıyordu. Bu gezintilerinde şehrin dar ve eğri büğrü sokaklarında karşılaştığı arabaların kendisine zaman kaybettirdiğini ve sıkıntı verdiğini görünce, 1647 yılında bir irâdeyle, şehir içinde cinsi ve şekli ne olursa olsun araba kullanılmasını yasaklamıştı. Bu yasak Sultan İbrahim tahtan indirilinceye kadar (1 yıl) sürecek ve bu süre içinde Istanbul sokaklarında yalnız Sultan İbrahim'in saltanat arabalarıyle, nedimeleri için özel olarak yaptırdığı arabalar görülecektir.

Bu yasağın tek kurbanı devrin sadrâzamı Sâlih Paşa olmuştu. Bir imamın evine okunup, üflenmeye giderken karşısına bir ot arabasının çıkması üzerine çok kızan Sultan İbrahim, Sadrâzam Salih Paşa'yı derhal imamın evine çağırtmıştı. Bu çağrının mahiyetini bilmeyen ve başına geleceklerden habersiz olan Sadrâzam imamın evinde padişah tarafından öfkeyle karşılanmış ve kendisine yasağı niçin tatbik etmediği sorulduktan sonra bir kuyu ipiyle boğulmuştu.

KADINLARIN SEBEP OLDUĞU ARABA YASAĞI

I. Mahmud'un saltanatının son yıllarında mesirelerdeki olaylar fazlalaşmıştı. Buralara eğlenmeye giden kadınlar, bazı kendini bilmezlerin tecavüzüne uğruyor, rahat edemiyorlardı. Bir kısmı ise buraları, gizli gönül maceralarının ilk adımlarının atıldığı, sevgiliye hasretlerin giderildiği yerler haline getirmişlerdi. Bu yüzden gün aşırı bir olay cereyan etmekte idi. Bu olayların önünü almak için 1750 (bir ihtimalle de 1751'de) yılında çıkarılan bir irâdeyle Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Yuşa ve Akbaba'da araba gezintileri yasaklandı.

1825 yılına kadar süren bir başka yasak fayton yasağıydı. Istanbul'a ne zaman geldiği kesin olarak bilinmeyen faytona binmek yalnız padişahlara ait bir imtiyazdı. Daha sonraları devlet memurları da imtiyazın çerçevesi içine alındı ve rütbelerine göre binecekleri faytonların at adedi tesbit edildi. Buna göre, sadrâzamlar ve birinci rütbeden olanlar dörder, ikinci ve üçüncü rütbeden olanlar da ikişer atlı faytonlara bineceklerdi. Fayton yasağı, II. Sultan Mahmud devrinde 1825 yılında kaldırılmıştır.

BİRBİRİNE ZİNCİRLE BAĞLANAN ARABALAR

Sultan Abdülmecid devrinde bu defa tasarruf amacıyle saray kadınları arasında zecrî tedbirlere başvurularak bir araba yasağı uygulanmaya başlanmıştır. Devrinde hüküm süren malî sıkıntıyı, sefahat ve israfları önleyerek gidermeyi düşünen Abdülmecid, Bâbıâlî'de okuttuğu bir emirle bütün devlet adamlarından bu konuda gerekli tedbirleri almasını istemişti. Cevdet Paşa, Mârûzât'ında Serasker Rıza Paşa'nın saray kadınlarının arabaya binmesini önlemek için zecrî bir tedbir aldığını, saraydaki bütün arabaları zincirle birbirine bağlattığını yazmaktadır. Yine Cevdet Paşa, bu devirde «rütbe-i bâlâ'dan aşağı olanların çift atlı arabaya binmemeleri için» padişahın bir irade çıkardığını zikreder. Görüldüğü gibi bu devirdeki araba yasağı kısmî olmuş, halka inmemiştir. Sarayda bu yasaklar konurken, zenginler arasındaki araba alışverişleri ise çoğalmıştı.

ARABA YOKLUĞU

Bu arada 1876 yılında Istanbul'da baş gösteren bir araba buhranından da sözetmek gerekir. Osmanlı - Rus savaşının başında anî olarak bütün hazırlıklarını tamamlamadan Edirne'ye giden ordunun top ve diğer bir kısım savaş malzemesi vasıta yokluğu sebebiyle Istanbul'da kalmıştı. Bu durumun ordunun aleyhine olacağını düşünen ilgililer, şehir içinde ne kadar kira arabası ve sürücü beygiri varsa hepsinin toplanıp ordu emrine verilmesini istemiş ve bu iş için de Bostancıbaşı Ferhad Ağa'yı görevli kılmışlardı. Ferhad Ağa, görevini kelimenin tam anlamıyle yaptı. Şehirde ne kadar arabacı varsa hep-

XVIII. yüzyılda Istanbul'da saray kadınlarının bindiği arabalardan biri.

sini — mazeret kabullenmeden — bu malzemenin nakline memur etti. Bu yüzden şehirde aylarca kira arabası ve sürücü beygiri görülmedi.

SALTANAT ARABALARI

Saltanat arabaları, adından da anlaşılacağı gibi, padişah ailesinin kullandığı arabalardı.

Evliyâ Çelebî, sarayda kullanılan en eski arabanın «koçu» tipi olduğunu yazmaktadır. Genellikle bütün saray arabalarında bir debdebe ve gösteriş havası hâkimdir. Bazı padişahlar, XVII ve XVIII. asır Osmanlı hükümdarlarının bindikleri arabaların üstleri kırmızı kumaşla örtülmüş, iç döşemelerinde de kıymetli kumaşlar kullanılmıştı.

Saltanat arabalarının birbirinden ayrılan yönlerinin başında her padişaha göre değişmesi gelmektedir.

Meselâ padişahlar arasında ata tercihan arabaya daha çok binmesiyle tanınan II. Sultan Mahmud, Hinto cinsi araba kullanmayı severdi. Buna mukabil II. Sultan Abdülhamid, faytonu tercih etmiştir.

IV. Murad Sultan devrinde, Kösem Vâlide-Sultan'ın bindiği bir araba, bütün Istanbullular'ın gözlerini yıllarca kamaştırmıştır. Kösem Vâlide-Sultan, tekerlekleri tamamen gümüş kaplı, içi nadide Hind kumaşlarıyle döşeli bu arabayla şehir içinde sık sık gezintiler yapar, bu gezintilere maiyeti de katıldığından uzun bir araba konvoyu halinde dolaşılırdı.

GÜMÜŞ TEKERLEKLİ ARABALAR

Sultan İbrahim devri, Osmanlı sarayında lüks ve israfın alabildiğine büyüdüğü, akıl almaz harcamaların yapıldığı bir devirdir. Saray odalarına samur kürkler döşenir, her gün hasekilere nadide mücevherler hediye edilirken, arabalar da ihmal edilmezdi. Sultan İbrahim, hasekileri için mücevherlerle bezenmiş bir araba yaptırmıştı. Tarihlerden bu arabanın tekerleklerinin gümüş, topuzlarının elmas, iç tavanının çeşitli mücevherlerle süslü olduğunu, dış tarafında ise altın nakışlar bulunduğunu öğreniyoruz.

III. Sultan Ahmed zamanında özellikle Lâle Devri'nin başlamasından sonra, arabalara karşı duyulan ilgi daha da arttığından, saray arabalarında lüks ve şatafata verilen önem de büyüdü. Bu devirde kullanılan saray arabaları, kısaca belirtmek gerekirse bir mücevher deposu halindeydi.

III. Sultan Ahmed zamanında Istanbul' da bulunan İngiliz elçisinin eşi Lady Montague yakınlarından birine yazdığı bir mektupta, bu devirde kullanılan saray arabaları ile Avrupa'da kullanılan arabalar arasında benzerlik bulunduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir:

... **Türk arabaları birkaç küçük teferruat bir yana bırakılırsa, hemen hemen Almanya'daki arabalara benziyor. Bu arabalarda, boyalı ve yaldızlı kafesler var. İçlerine muamma şeklinde şiirlerle karışık çiçek sepetleri resmedilmiş. Üzerleri ipek astarlı ve ağır işlemeli al çuha örtülü ve etrafında gayet zarif saçakları var. Bu örtü, arabanın içindekileri koruyor. Fakat pencereden bakmak gerektiğinde bunları kaldırmak pek kolay. Arabalarda 4 kişi rahat rahat oturabiliyor. Oturacak yerleri de yastıklardan ibaret.**

İTALYA KRALININ SULTAN ABDÜLAZİZ'E HEDİYESİ

Gerçek bir araba meraklısı olan Sultan Abdülaziz'in pek çok arabası vardı. Bunlardan bazıları Istabl-ı Âmire'de yapılmış, bazıları ise dışardan getirtilmişti. Bu arabalar arasında özellikleriyle, diğerlerinden ayrılan biri, 1869 yılında İtalya Kralı Victor Emanuel tarafından padişahın şahsına hediye edilen arabadır. Milano'da yaptırılan ve zarafetiyle hemen dikkati çeken bu arabanın dış yüzü koyu yeşil renkliydi ve zemini üzerinde altın yaldızlı tunçla işlenmiş bazı şekiller yer almaktaydı. Camları billûr olan araba kapılarının iç ve dış taraflarına Abdülaziz'in gümüşten yapılmış arması işlenmişti. Arabanın iki tarafında yer alan süslü fenerler ise ayrı bir güzellikteydi. Abdülaziz, halen Topkapı Müzesi'nde bulunan bu arabayla şehir içinde pek çok gezinti yapmıştır.

Halk arasında ağızdan ağıza dolaşarak zamanımıza kadar gelen bir söylentiye göre, Sultan Hamid'in som altınla kaplı, birkaç çift atla çekilen bir saltanat arabası vardı ve bu araba, meşhur Yıldız Sarayı yağması sırasında yağmacılar tarafından parçalanmış, parçaları kapanın elinde kalmıştı. Araştırma yaptığımız eserlerde bu konuda bir kayda rastlamadığımız için bunu bir söylenti olarak kaydı ihtiyatla sütunlarımıza alıyoruz.

Gelecek sayımızda:
TARİHE GEÇEN ARABALAR

Topkapı Sarayı müzesinde bulunan bir zırhlı araba.

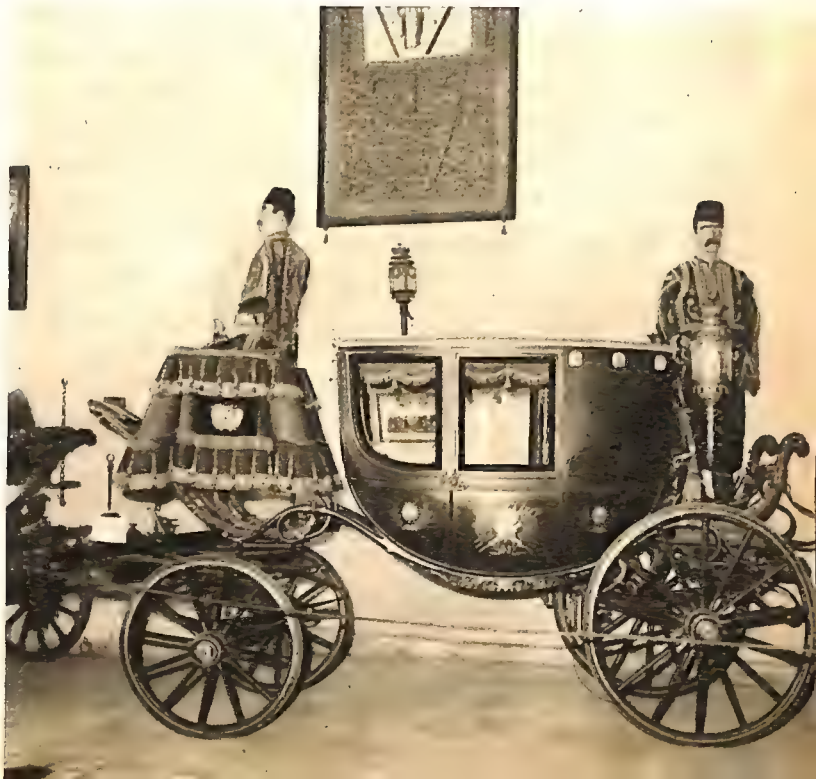

Millî Mücadeleden Bir Yaprak

Yazan: Mithat Sanal

1920 YILININ işgal altındaki Istanbul'undayız. Sözde hükümetin, Anadolu ile irtibatı kesiktir. Istanbul hükümetinin Anadolu yakasındaki fiilî hududu Çamlıca sırtlarından geçmekte, o da ancak İngiliz tel örgüleri ile Kuvây-ı Millîye'ye karşı korunabilmektedir.

Bu hudut içinde kalan Istanbul'da, İngiliz Muharipleri Cemiyeti, Nigehbancılar, Kızılhançerliler, Milliyetçiler aleyhine haince faaliyet halindedirler. Fakat yine bu şehirde millî hükümet hesabına çalışan gizli teşekküller de vardır. Bunların mensupları Istanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri tarafından devamlı surette aranmakta, takip edilmektedir. Buna rağmen o sırada Anadolu'nun şiddetle muhtaç olduğu, canlı, cansız bütün materyel ve bilhassa Istanbul depolarında bulunan silâh ve cephane, Anadolu'ya kaçırılmaktadır.

1920'nin temmuzunda bir geceydi. Şehremini'nde Albay Kemal Bey (Birinci Cihan Harbi'nde Alay Komutanı Erzurumlu Halil Kemal, sonradan tümgeneral) oturduğu evin alt katında bana şunları söylüyordu:

— Selimiye kışlasında, mütarekeye tekaddüm eden günlerde Avusturya'dan gelen 10,5'luk obüsler varmış. Bunların Anadolu'ya kaçırılmasına grupca karar verildi. Bu işi sen yapacaksın. Mühim olan, İngilizler'in müdahalesine fırsat vermeden topları Karaağaç top tapa fabrikasına nakletmektir. Ondan sonrasını Tahsin'e havale ederiz.

Anlıyorum, toplar Selimiye'de (bu kışla o zamanlar esaretten dönen ve hemen terhis edilen erlerin barındıkları askerî misafirhane olarak kullanılıyordu,) bulundukça Anadolu'ya kaçırılmaları mümkün değildi. Haliç'in sonundaki Karaağaç tapa fabrikası ise sahilde olduğu ve o sıralarda İngilizler'in kontrolu altında bulunmasına rağmen ambarlarındaki top mermileri motorlarla kısım kısım kaçırılabildiği için topların da bu şekilde Anadolu'ya kaçırılmasının mümkün olacağı düşünülmüş, karar ona göre alınmıştı. Kemal Bey'in, Tahsin diye bahsettiği, ateşli, cesur Karadeniz çocuğunu da zaten yakından tanıyordum. Birkaç motor sahibi idi ve motorlarını bu kaçırma işlerine tahsis etmişti. Bu fabrika ambarlarından birçok defa onun motorları ile mermi kaçırmıştım.

Ancak bu defa nakli istenilen bu toplar, İngilizler'in ve Istanbul hükümetinin gözü önünde güpegündüz Selimiye'den nasıl alınacaktı? Nakil için gerekli kara ve deniz vasıtaları nereden tedarik edilebilir-

di? Istanbul'da bir tek top koşumu yoktu. Bunları düşünürken, sayın komutanım Kemal Bey de sözlerini şöyle tamamladı:

— Yarın nezaret'e (Harbiye Nezareti) giderek bizim Salih Bey'i gör, icabeden kolaylığı o sana temin edecek.

Ertesi gün, Harbiye nezaretindeki odasında Salih Bey'i ziyaret ettim. Beni görünce, masanın gözüden çıkardığı bir kâğıdı uzatarak:

— Dışarıda okursunuz. Yalnız Harrington'un (İşgal Kuvvetleri Komutanı) da vizesi lâzım. Onu da yaptırınca zannederim topları almamız için mani kalmaz. Toplar sahile indirilince beni haberdar edin. Karaağaç'a nakilleri için askerî sevkiyattan deniz vasıtası göndereyim, dediler.

Topların kışladan sahile kadar nakilleri için de vasıta ihtiyacından ben bahsedince;

— Teşkilâtınıza ben ancak deniz vasıtası temin etmek imkânına sahip olduğumu söylemiştim, dedi ve orada — diğer masalarda oturanları işaret ederek — daha fazla konuşmanın mahzurlu olacağını da ihsas etti, çıktım.

Elimdeki sihirli kâğıdı merak ediyordum. İşgalden sonra zaten tenhalaşmış olan koridorun bir köşesine çekilerek okudum. Bu bir mucipname idi. 48 sene evvel okumuş olduğum bu kâğıtta aşağı yukarı şunlar yazılıydı.

«Harbiye Nezaret-i Celilesine

«Selimiye kışlasının Anadolu yakasında ve Kuvây-ı Millîye çetelerinin icrây-ı faaliyet ettiği mıntıkaya yakın bulunması hasebiyle, halen bu kışlada muhafazasız bir halde bulunan dört skoda obüsünden ibaret bataryanın da bu kuvvetlerin eline geçmesine ve böyle nazik bir zamanda gaile ihdasına sebep olabileceği düşünülmekle, bunların taht-ı emniyette bulunması için, her cihetten münasip olan ve İngilizler'in de daimî nezareti altında bulunan Karaağaç tapa fabrikası ambarlarına nakledilmelerine müsâade-i nezâret penâhîleri maruzdur. Ol bâbda ve cümle ahvalde emr-ü ferman hazreti menlehül emrindir.»

Salih Bey'in dairesince yazılan bu yazının altına «mucibince» kelimesi yazılarak «Sadrâzam ve Harbiye Nazırı Ferid» diye, Dâmat Ferid tarafından imzalanmıştı.

Oyunun iyi tertiplenmiş olduğu anlaşılıyordu. Bu suretle toplar, Selimiye kışlasından alınacak, o sırada zaten Anadolu'ya mermi kaçıran Karaağaç'a götürülmek suretiyle Anadolu'ya kaçırılması temin olunacaktı.

Karada nakil vasıtası işini sonra düşün-

Obüs toplarını İngilizler'in gözü önünde Selimiye'den kaçıran Mithat Sanal

mek üzere, buraya gelmişken, bu vize işini de bitirmeye karar verdim. Harrington'un resmî yeri, nezaret binasının üst katında idi. Yukarı çıktım, irtibat subayının odasına girdim. Salih Bey'in dairesinde memur olarak çalıştığımı söyledim ve mucipnameyi göstererek, vize etmeleri için general cenaplarına arzedilmesini rica ettim.

Yüzbaşı tıraş oluyordu, bitirdi, kâğıdı alıp İngiliz kumandanına götürdü. Birkaç dakika sonra geldi: «Seni istiyorlar,» dedi. Beraber girdik. İçeri girdiğimiz zaman o telefonla konuşuyordu. Bitirdi. Bir şey söylemeden beni süzdü. Sonra önündeki mucipnamenin altına renkli kalemle bir şeyler yazarak irtibat subayına uzattı.

Subayla odadan çıktık, yandaki odaya geçtik. İrtibat subayı kâğıdı bana verirken «ne yazdı?» diye sordum.

— General hazretleri ancak bu akşama kadar topların nakline müsaade ediyorlar. Aksi halde toplar müsadere edilecek. Demin Kadıköy İngiliz mıntıka komutanına da bu yolda telefonla emir verdiler. Siz Kadıköy komutanına da bu kâğıdı vize ettirdikten sonra topları alabilirsiniz.

İş fena çıkmaza girmiş olmakla beraber, durum açıktı. Şöyle düşünmek akla yakın olurdu:

İngiliz generali mukabil bir oyun hazırlayarak tatbikatına geçmişti. O ana kadar Selimiye'deki topların mevcudiyetinden şimdiye kadar haberi olmadığı anlaşılıyordu. Şimdi haberdar olmuş ve toplara el koymayı tasarlamıştı. Fakat Ferid Paşa da İngiliz menfaatine hizmet eden bir şahıstı. Onun münasip gördüğü bir tedbiri doğrudan doğruya reddetmek, İngiliz siyasetine ve centilmenliğine uymayacaktı. Istanbul hükümetinin elinde bu topları nakledecek top koşumu olmadığını bilmiyor muydu? O halde, teklifi kabul etmiş gibi görünmek, fakat topların nakline fiilen imkân da vermemek suretiyle bunları ele geçirmek pekâlâ mümkündü.

Böyle düşünerek binadan çıktım. O zaman tek ağacı bulunmayan şimdiki üniversite merkez binası bahçesini geçerken derin derin düşünüyordum. Saat 11'e ge-

Millî Mücadele'nin bir numaralı siması Mustafa Kemal Paşa, Fahreddin Paşa (Altay) ile bir tatbikat sırasında.

Milletçe sarfedilen büyük emekler sonunda Millî Mücadele kazanılmıştı. Gazi Mustafa Kemal, askerliğe verdiği önemi aynı hızla devam ettiriyordu. Resim, Paşa'yı bir teftiş sırasında gösteriyor.

liyordu. Kemal Bey'le temas için vakit kalmamıştı. Zaten böyle bir temastan da, vesait temini hususunda müsbet bir netice alamayacağımı biliyordum. Topları İngilizler'e mi kaptıracaktım? Dış kapıya doğru yürürken soldaki küçük taş binadaki «Istanbul Merkez Kumandanlığı» levhası gözüme ilişti. İhtiyacım olan kara nakil vasıtasını belki burası temin edebilirdi. Ama bu komutanlık Istanbul hükümetinin bir terör müessesesi idi. Burada Kuvây-ı Millîyeci diye şüphelendikleri memleket evlâtlarına neler yapılmakta olduğunu ve meşhur işkencelerini biliyorum. Fakat elindeki imkân bakımından müracaata mecbur olduğum tek makam... Denize düşen yılana sarılır demişler. Elimde efendileri Ferid Paşa'nın emirleri de var. O halde?.

Anî bir kararla merdivenleri çıktım. Ortadaki salona açılan kapılardaki levhaları okuyorum. İşte sağ tarafta son oda kapısında: «Istanbul Merkez Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye Reisliği» yazılı. Kapı açık, içeride oturanı görüyorum, hem de tanıyorum bu zatı. Harp Okulu'nda iken kısa bir müddet bize tabiye hocalığı yapan bir kaymakam (yarbay). Eski âşinalığın da verdiği bir cesaretle girip talebesi olduğumu söylüyorum. İyi karşılıyor beni. Hâl hatır sormasından istifade ederek, sevkiyat dairesinde çalıştığımı söylüyor ve elimdeki mucipnameyi göstererek, Selimiye'deki topların Üsküdar sahiline kadar nakilleri için vasıta teminini rica ediyorum.

— Hangi vasıta? Istanbul'da top nakledecek tek vasıta yoktur, diyor.

— Biliyorum efendim. Ancak bu toplar akşama kadar Selimiye'den alınmazsa İngilizler müsadere edecekler. Harrington bizzat Kadıköy mıntıka komutanına böyle emir verdi. Nakil için mutlaka hayvana ihtiyaç yok. Üsküdar'a kadar yol geniştir. Selimiye'deki erler, topları elle sürükleyerek kolayca götürebilirler. Misafirhane müdürlüğüne bu yolda emir buyurulursa...

— Ne münasebet, o er dediğin kimseler terhis edilmişlerdir ve askerlikle alâkaları kalmamıştır. Hem dört sene bunları İttihatçılar'ın nârına az mı yaktık! İngilizler topları alacakmış. Ne çıkar? Varsın alsınlar!

Tamam, boyumun ölçüsünü almış ve kendisinin rengini anlamıştım. Çıktım, tramvay, vapur ve nihayet Kadıköy'deyim.

Vapurdan ilk çıkanlarla beraber iskeleye atladım. İskelenin hemen karşısındaki düzlükte portatif barakalarda bulunan İngiliz Kadıköy Mıntıka Kumandanlığı'nın karargâhına gittim. Buradaki ikinci vize işi çabuk oldu. Karargâhtan çıktım. Henüz vapurdan halkın çıkışı devam ediyor. Bunların içinde, tanıdıklarım da belki var. Bir düşman karargâhından çıktığımın farkına varanların bana şüphe, hayret, hatta nefretle baktıklarını hissediyor gibiyim. Eziliyorum, hicap duyuyorum. Fakat kime ne söyleyebilirdim?

Yürüyorum... tek atlı bir araba beni büyük padişah III. Selim'in yadigârı olan kışlaya getirdi. Kapıdaki silâhsız nöbetçiden misafirhane müdürlüğünün odasını ve müdürün adını öğrendim.

Müdürün odasını buldum, girdim. Karşılaştığım binbaşı mevzun vücutlu, mert tavırlı, sempatik bir zattı. Elimdeki mucipnameyi göstererek:

— Kışlanızdaki topların karargâha nakline memur edildim. Deniz vasıtasının gönderilmesi için müsaade ederseniz sevkiyat dairesine telefon edeceğim. Topların Üsküdar'a kadar nakli için de misafirhanedeki erlerden istifade etmekliğim hususunda merkez kumandanlığı emir verdiler. Yardım edecek erlere, münasip bir ücret de, bunların cedveli makamınızdan merkez levazımına gönderilince, verilecek efendim. Bu topların kamaları kaçan zabitler tarafından Anadolu'ya götürüldüğü için, topların bir an evvel bu suretle emniyete alınmasını Ferid Paşa hazretleri lüzumlu görmektedir, dedim.

Binbaşının kaşları çatıldı, müteredditbir tavırla:

— Nasıl olur? Bu erler, yarın, öbürgün memleketine gidecekler. Kendilerini hizmete koşmaya salâhiyetimiz yok. Hem koskoca topları nasıl götürebilirler? Buna dair merkez kumandanlığının yazılı emirleri nerede, verecekleri ücret ne kadarmış? diyerek elini telefona uzattı.

Merkez Kumandanlığına telefon etmek istiyordu. En kritik an gelmiş ve bıçak kemiğe dayanmıştı. Telefonu yakaladım ve:

— Bir dakika dedim, akşama kadar bu toplar buradan alınmazsa İngilizler el koyacaklar, Karaağaç'a nakledersem, belki yarın gece, Anadolu yolculuğuna çıkacaklar. Bu elimdeki kâğıttaki imzalara bakmayın, şimdi yine lüzumlu buluyorsanız, merkez kumandanına telefon edebilirsiniz, dedim.

Bir daha kendisiyle görüşmek nasip olmayan bu muhterem binbaşı: «Daha evvel bunu niye söylemedin?» diyerek boynuma sarıldı. Anlaşmıştık. Kışlada yapılacak işleri beraber tertipledik. Nöbetçi bölüğünün çavuşunu çağırttı. Beni göstererek, hükümetin emriyle kışladaki topları başka tarafa nakle memur olduğumu, bunların elle Üsküdar'a çekileceğini, bunun için 32 kuvvetli erin hemen hazırlanarak emrime verilmesini emretti ve bu erlere sonradan yövmiye de verileceğini ilâve etti.

TOPLAR YOLA ÇIKIYOR

Ben, Salih Bey'e topların Üsküdar'a nakledilmek üzere olduğunu telefonla rapor ettikten sonra, topları görmek üzere bu muhterem misafirhane müdüründen ayrıldım. Binanın yan bahçesinde sundurmalar altında, heybetle yatan kıymetli topların yanına gittim. Bakımsızlığa terk edilmiş olan bu toplar, sanki bu ataletten bıkmışlar, gür seslerini duyurmak için hakikî sahiplerini bekliyorlardı.

Erlerin gelmesi de geciktikçe gecikiyordu. Saat iki buçuğu geçmişti. Neden sonra bir onbaşı önüne kattığı yirmi beş kadar erle yavaş yavaş çıkageldi:

— Ancak bu kadar er çıkarabildim. Bunlar da paralarını peşin istiyorlar, demesin mi!

Mehmetcik benim yabancım değildi. Onun ruhunu bilirdim. İngilizler'le birlik olan İstanbul hükümetine hizmet etmek istemiyorlardı. Dedim ki:

— Hepiniz esaretten geldiniz, esaret hayatının ne olduğunu gördünüz. Şimdi burada bile esirsiniz. Koskoca kışlanızın kapısındaki nöbetçiye verecek bir tek silâh bile yok. Bu nasıl kışla? Şimdi İngilizler burada top bulunduğunu haber almışlar. Öteki silâhları aldıkları gibi bunlara da bu akşam el koyacaklar. Bu güzel topları denize atmak niyetindeler. Hükümet şimdi bunları gizli bir yere götürmek istiyor, fakat size bir para da verilmeyecek! Ne dersiniz? Esarette iken tanıdığınız İngilizler'in bu kışlaya gelerek bu topları alıp götürmelerine razı olacak mısınız?

Bu kadarı kâfi geldi, arttı bile... Onbaşı da noksan erleri tamamlamak için kışlaya gitmeye davrandı, fakat önledim. Çünkü vakit geçecekti. Arzu etmediğim şayialar da daha kışladan hareket etmeden çıkacaktı. Zaten gelen erler de topları yürütmeye başlamışlardı.

Kışladan uzaklaşıyorduk. Ama bu koca topları, hem yolun iniş olmasına, hem de erlerin gösterdiği büyük gayrete rağmen yürütmekte güçlük çekiyorduk. Yolda ta-

Zaferden sonra 19. Fırka teftiş ediliyor.

kılan bir topa, diğer toplarda bulunanlar yardıma koşuyor, sonra hep beraber diğer bir topu yürütmeye gidiyorlardı.

Yollardaki halk durmuş bu manzarayı hayret ve tereddütle seyrediyordu. Senelerdir sokaklarında işgal kuvvetlerinin cakalı yürüyüşlerinden usanmışlardı. Demek bizde de böyle pırıl pırıl toplar vardı! Fakat nereden çıkmış ve nereye gidiyordu bunlar? Türk'e has seziş kabiliyeti ile halk olayı sezmekte gecikmedi. Evvelâ bir genç, elindeki paketini kaldırımın kenarına bırakarak erlere yardıma koştu. Bunu bir ikinci, üçüncü adam, sonra sokakta bulunanların hepsi takip etti. Şimdi halkın elinde toplar sahile doğru âdeta uçuyordu. Manzara göz yaşartıcı ve ümit verici idi.

Artık Üsküdar isklesindeydik. Deniz sevkiyatına ait vapur da iskeleye yanaşmıştı. Erlerin ve halkın yardımı ile toplar vapura bindirildi. Halka ve erlere kısa bir teşekkürden sonra, onbaşıya da muhterem binbaşıya saygılarımı söylemesini tenbih ederek vapura atladım.

Bundan bir hafta sonra Haliç'in sonundaki Karaağaç iskelesindeyiz. Vakit gece yarısı. İskeleye yanaşmış olan bir motorun yirmiden az olmayan mürettebatı filintalarını küpeşte kenarına dayamışlar, sessiz sedasız arı gibi çalışıyorlar. Çözülmüş bir obüsün namlusunu, kundağını ve diğer parçalarını motora taşıyor ve usta elleri ile münasip gördükleri yerlere yerleştiriyorlar. Örtüler örtülüyor, ipler sıkı sıkı bağlanıyor, işini bitiren kısaca bir «tamam» diye haber veriyor, sonra filintası ile motordaki yerini alıyor. Nihayet yolun emniyette olduğunu bildiren işaret de alınıyor. Tahsin kaptan hareket emrini veriyor. Kıymetli emanet hakikî sahibine, Türk ordusuna gidiyor. Yolumuz açık olsun.

MERMİLERİN KAÇIRILMASI

Top kaçırma mevzuunda Karaağaç fabrikasından Anadolu'ya nakledilen mermilerden bahsetmiştim. Konu ile alâkası dolayısıyle buradan nasıl mermi kaçırıldığını da kısaca yazayım.

Sütlüce'nin karşısında, zannıma göre Osmanlı devletinin yegâne, top tapa fabrikası vardı. Istanbul, İtilâf Devletleri tarafından işgal edildiği zaman bu fabrikanın ambarlarında muhtelif çeşitten külliyetli miktarda top mermisi bulunuyor-

du. İşgalden sonra İngilizler, fabrikanın faaliyetine son vermişler, oluklu saçtan yapılmış ambarların kapılarını mühürlemişler, muhafazısını da çok ufak bir kadro ile yine Istanbul hükümetine bırakmışlardı. Ne olur, ne olmaz diye de o zamanlar İngiliz ordusunda gönüllü olarak hizmet eden Hıristiyan Hırvat veya Boşnaklar'dan küçük bir kuvvet (iki manga kadar) bu sahile çıkardıkları kömürü muhafaza bahanesiyle burasını kontrolleri altında bulunduruyorlardı. Ben, kaçırılacak top mermilerini ayırmak, Anadolu'da bulunan yedibuçukluk top mermisi yerine meselâ 7,6'lık ve Romanya'dan igtinam edilmiş mermilerin yanlışlıkla götürülmesine mani olmak için bu işe bidayette karışmıştım. Kaçırma işi şöyle yapılıyordu:

Haftanın kararlaştırılmış bir, bazen iki gecesinde, Köprü'den Eyüp'e giden son vapurla çıkar, havanın iyice kararmasını bekler, sonra Sütlüce'ye kadar yürür, oradan sandalla karşıya geçip, fabrikaya giderdim. Bu saatte fabrikada bir çavuşla, sekiz kadar erden başka kimse bulunmazdı. Bu temiz Türk çocukları da her türlü korkunç akıbeti göze alarak bu işe yardım ederlerdi. Fabrikaya geldiğimi gören erler o gece mermi alınacağını anlarlar, gösterdiğim ambarlardan birisinin saçtan yapılmış duvarının altını kazmaya ve bir insanın serbestçe girip çıkabilmesine müsait gediği hazırlamaya koyulurlar. Gedik hazırlanıncaya kadar ben, fabrika müdürünün odasında oturur, Tahsin'in gelmesini beklerdim. Biraz sonra sandalla Tahsin gelir, sahile çıkar, doğruca 400 metre kadar ötede İngilizler'in hizmetindeki mangaların bulunduğu yere gider, evvelce tesbit edilmiş, her sefer için yüz lirayı (aklımda kaldığına göre bir altının karşılığı on Türk lirası bir şeydi) verir ve müdahale etmelerini önleyerek dönerdi. Sonra ben erlerin açtıkları gedikten girer, gönderilecek mermileri ayırırdım. Ayrılanları da erler, fabrikanın iskele başına taşırlardı. Böylece vakit gece yarısını bulurdu. Mermilerin iskele üzerindeki yığma işi tamamlanınca, Tahsin'i getiren sandal iskeleden ayrılır, o zamana kadar Eyüp iskelesi açığına gelip daveti bekleyen ve mermileri götürecek olan motora haber verir, deniz yolunun emniyette olduğunu da kontrol ettikten sonra motor iskeleye yanaşır, erlerin ve mürettebatın yardımı ile mermiler en kısa zamanda motora nakledilir, muayyen hamulesini alınca motor Marmara'ya açılır, Anadolu sahillerinden birisine bu mermileri götürürdü.

Motor, Haliç'te iskelede dururken ve köprüden gelip tekrar Marmara'ya çıkıncaya kadar İngilizler'in devriye motorlarının baskınına uğramak ihtimali çoktu. Bu sebeple, Galata köprüsünde ve Unkapanı'nda elektrik el fenerleri ile Tahsin'in adamlarından birer kişi bulunur, bunlar İngiliz motorunun Galata köprüsü altından Halic'e girip çıkışlarını hemen işaretle Karaağaç'a bildirirlerdi.

Şayet Lozan'da uyuşup sulh temin edilemezse, Istanbul'daki işgal kuvvetleri aleyhine bir hareket yapılması, millî hükümetin erkân-ı harbiye-i umumiye reisliği tarafından kararlaştırılmış, plana bağlanmış ve bunun tatbiki ile «MM» grubu vazifelendirilmişti. Istanbul halkı bu mak satla silâhlandırılıyordu. Ama elde kâfi miktarda silâh yoktu. Muhtelif menbalardan temin edilen çeşitli silâhlar, bir taraftan halka dağıtılıyor, bir taraftan da bu hususiaki noksanların tamamlanmasına çalışılıyordu. Nihayet mecbur kalındı ve Askerî Müze'de tarihî ve fazla maddî kıymeti olmayan ve aynı cinsten müteaddit miktarda bulunan silâhlardan, ikişer adet bırakılarak diğerlerinden istifade edilmesine (Fransızlar da büyük ihtilâllerinde böyle yapmışlarmış,) karar verildi. Bir gece bu maksatla Askerî Müze'nin bulunduğu Topkapı Sarayı'nın müştemilâtından sayılan eski kilise binasına, binbir müşkülâtla gidildi. O zamanki Istanbul Millî Müdafaa grubunda Istanbul ciheti kumandanı olan süvari miralayı Ferhad Bey'le (Sonradan General Ferhat. Bu çok dürüst, dindar ve mert zatı hürmet ve rahmetle yâd ederim) bin müşkülâtla binaya girmiş, sabaha kadar çalışmış, yorulmuştuk. İşimiz bittikten sonra bu muhterem zat bana, «Mithat artık hak ettik değil mi? Haydi gidip seninle Anadolu hesabına birer tatlı yiyelim!...» demişlerdi. Anadolu parasından şahsımıza harcadığımız para bundan ibaretti.

Bu yazıda zarurî olarak bahsi geçen, fakat isimlerini yazmadığım kimseler var. Istanbul Merkez Kumandanlığı Erkân-ı Harp Reisi ve buradaki işkenceciler gibi. Bunlar, geçmiş karanlık bir devrin icraatına karışmış ve bir kısmı yüz ellilik listeye dahil edilmişken, yine de milletin affına mazhar olmuş zevattır. Bugün hayatta olup olmadıkları bile meçhulüm olan bu kimseleri ismen dile getirmekten çekindim. Millî hükümet, Istanbul'dan kaçırılıp Anadolu'ya gönderilen silâh ve mermiler için her türlü maddî fedakârlığı yapıyordu. Ancak bu paralar, meselâ bu işte motorunu çalıştırırken, onu kaybedenlere verilirdi. Grup mensupları en ufak bir maddî menfaat düşünmezler, böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmezlerdi.

Zaferden sonra 19. Fırka teftiş ediliyor.

kılan bir topa, diğer toplarda bulunanlar yardıma koşuyor, sonra hep beraber diğer bir topu yürütmeye gidiyorlardı.

Yollardaki halk durmuş bu manzarayı hayret ve tereddütle seyrediyordu. Senelerdir sokaklarında işgal kuvvetlerinin cakalı yürüyüşlerinden usanmışlardı. Demek bizde de böyle pırıl pırıl toplar vardı! Fakat nereden çıkmış ve nereye gidiyordu bunlar? Türk'e has seziş kabiliyeti ile halk olayı sezmekte gecikmedi. Evvelâ bir genç, elindeki paketini kaldırımın kenarına bırakarak erlere yardıma koştu. Bunu bir ikinci, üçüncü adam, sonra sokakta bulunanların hepsi takip etti. Şimdi halkın elinde toplar sahile doğru âdeta uçuyordu. Manzara göz yaşartıcı ve ümit verici idi.

Artık Üsküdar isklesindeydik. Deniz sevkiyatına ait vapur da iskeleye yanaşmıştı. Erlerin ve halkın yardımı ile toplar vapura bindirildi. Halka ve erlere kısa bir teşekkürden sonra, onbaşıya da muhterem binbaşıya saygılarımı söylemesini tenbih ederek vapura atladım.

Bundan bir hafta sonra Haliç'in sonundaki Karaağaç iskelesindeyiz. Vakit gece yarısı. İskeleye yanaşmış olan bir motorun yirmiden az olmayan mürettebatı filintalarını küpeşte kenarına dayamışlar, sessiz sedasız arı gibi çalışıyorlar. Çözülmüş bir obüsün namlusunu, kundağını ve diğer parçalarını motora taşıyor ve usta elleri ile münasip gördükleri yerlere yerleştiriyorlar. Örtüler örtülüyor, ipler sıkı sıkı bağlanıyor, işini bitiren kısaca bir «tamam» diye haber veriyor, sonra filintası ile motordaki yerini alıyor. Nihayet yolun emniyette olduğunu bildiren işaret de alınıyor. Tahsin kaptan hareket emrini veriyor. Kıymetli emanet hakikî sahibine, Türk ordusuna gidiyor. Yolumuz açık olsun.

MERMİLERİN KAÇIRILMASI

Top kaçırma mevzuunda Karaağaç fabrikasından Anadolu'ya nakledilen mermilerden bahsetmiştim. Konu ile alâkası dolayısıyle buradan nasıl mermi kaçırıldığını da kısaca yazayım.

Sütlüce'nin karşısında, zannıma göre Osmanlı devletinin yegâne, top tapa fabrikası vardı. Istanbul, İtilâf Devletleri tarafından işgal edildiği zaman bu fabrikanın ambarlarında muhtelif çeşitten külliyetli miktarda top mermisi bulunuyor-

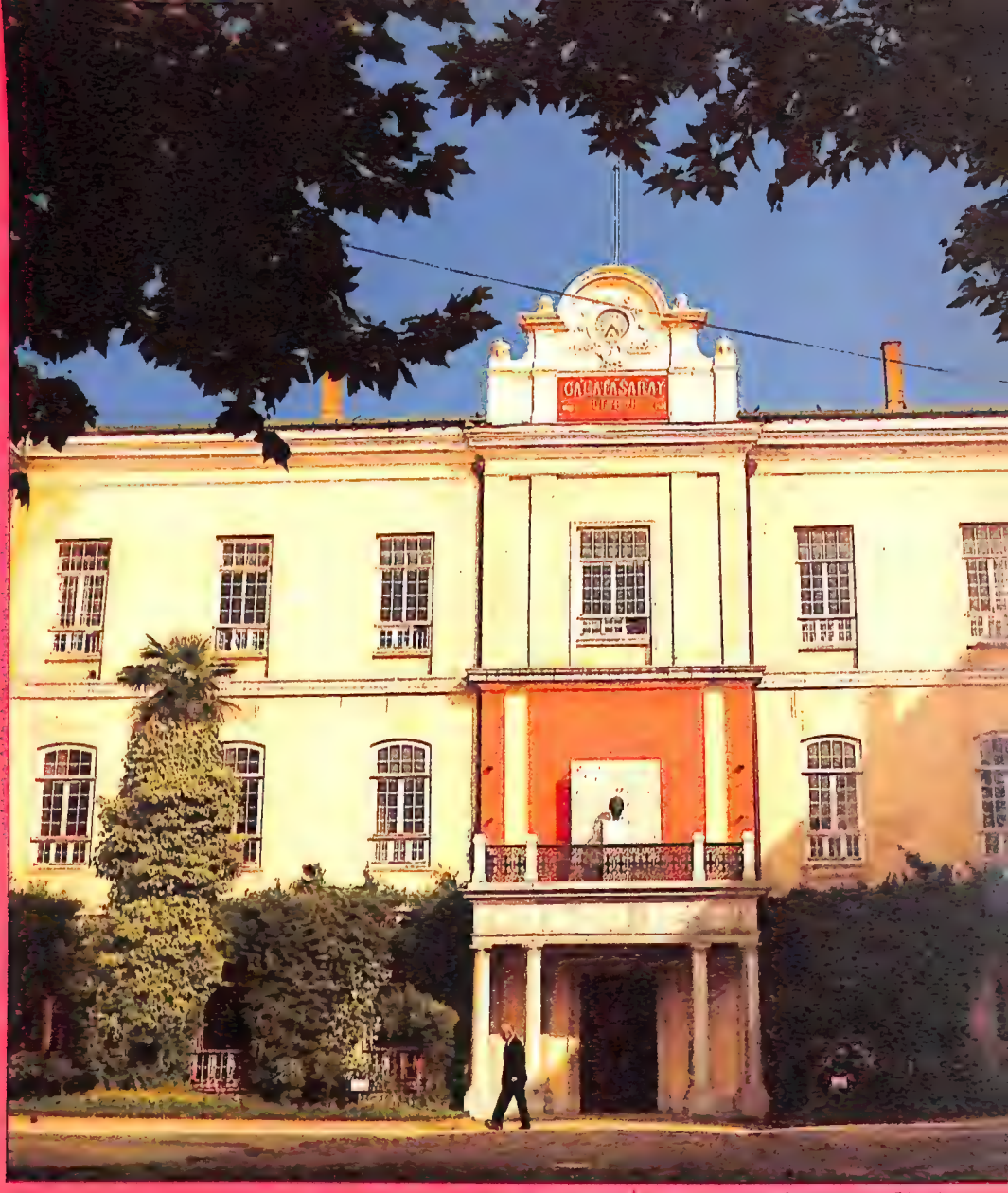

Galatasaray Lisesi

Galatasaray Lisesi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Şemsi Güner

GALATASARAY'IN açılışına raslayan 1 eylül 1868 günü, eğitim tarihimizde bir merhaledir.

Bugün, öğretime başlayışından bu yana 100 yıl geçmiş bulunuyor. Bu 100 yıl içinde pek çok değişiklikler oldu; ders programları değişti; okula alınan öğrenci adedi, ilk yıllarda uygulanan okul nizamnamesi değişti, hatta okulun adı bile değişti; «Mekteb-i Sultânî» idi, «Galatasaray Lisesi» oldu.

Geniş bir bahçe içindeki büyük okul binasının da bir özelliği var. 1838 yılında, II. Sultan Mahmud devrinde, Şehzâdebaşı'ndaki Tıbhane-i Âmire ile Cerrahhane-i Âmire, bu binaya taşınmışlardı. Muallimievvel Dr. K. A. Bernard, bir zaman bu okulda ders vermiştir ve tamamiyle Fransızca öğrenim ilk olarak bu okullarda yapılmıştır.

Bir asır, dile kolay... Bu yüz yıl içinde kimler yönetti okulu? Kimler «açılan bu pencere» yardımıyle Batı kültürünü yakından izlemek imkânına kavuştu?

Galatasaray Lisesi'nin kuruluşu, 1856 yılına kadar uzanır. O yılın 18 şubatında yayınlanan Islahat Fermanı ile, Osmanlı İmparatorluğu, maliye, bayındırlık, eğitim gibi alanlarda bazı müesseseleri düzelteceğini ilân ediyordu. Fermanın esasları zaten Paris kongresinde tesbit edilmişti, bundan dolayı da diğer devletler zaman zaman Bâbıâlî'yi sıkıştırarak, antlaşma icaplarının yerine getirilmesini istiyorlardı.

Fransa hükümeti 22 şubat 1867'de Bâbıâlî'ye bir muhtıra vererek, Islahat Fermanı'nın yayınlanmasından bu yana 10 yıl geçtiği halde hiç bir alanda teşebbüse geçilmediğini belirttiler. Muhtırada çeşitli devlet hizmetleri sayılıyor, geniş bir eğitim sisteminin kurulması işaret ediliyordu.

Eğitim alanında yapılması istenenler şunlardı:

1 — Hıristiyanlar tarafından açılmış okullara yardım edilmesi.

2 — Bazı illerde okullar açıp bunlara Hıristiyan çocuklarının alınması.

3 — İlkokullar için öğretmen yetiştirilmesi.

4 — İslâm ve Hıristiyan öğrencilerin bir arada devam edeceği üniversite kurulması «tıp, tarih, hukuk, fen gibi».

5 — Çeşitli meslek okullarının açılması.

6 — Genel kütüphaneler kurulması.

Bunun üzerine Sadrâzam Âli Paşa ve Hariciye Nazırı Fuad Paşa ile, Fransa'nın Istanbul Büyükelçisi M. Bourée arasında Istanbul'da öğretim dili Fransızca olan bir lise açılması kararlaştırıldı.

Böyle bir okulun açılması, Türk kamuoyu kadar basını da ilgilendirmişti. 8 şubat 1868 tarihli «Istanbul» gazetesi haberi şöyle verdi:

> **«Der-Saadet Fransa Sefiri M. Bourée'nin ihtarı üzerine, nısfı Müslüman ve diğeri Hıristiyan şakirdanından mürekkep olarak Dârülfunun namı ile Galatasarayı mekteb-i mahsusa ittihak kılınmış ve muallimleri dahi Fransa Maarif Nezareti tarafından tayin olunmuş idiğinden, yakında derslere mübaşeret olunacağı işitilmiştir.»**

LİSENİN AÇILIŞ HAZIRLIKLARI TAMAMLANIYOR

Galatasaray Lisesi'nin açılması resmî olarak 15 nisan 1868'de kararlaşmıştır. Bu tarihte sadâretten mâbeyne gönderilen bir tezkerede, böyle bir okulun açılması hususundaki mecburiyet belirtiliyor ve «bir nizamname yapılarak istek edenlerin yazılmak üzere şimdiden neşir ve ilân olunması... münasip bir isim verilmesi dahi iktiza ettiğinden bunun Mekteb-i Sultânî nam-ı celîli ile yadolunması ve işbu mektebe bir nâzır-ı sâni tâyini...» lüzumu belirtiliyordu. Bu tezkere üzerine irade çıkınca, M. Bourée de, memnun olmuş, Fransız hariciye nazırına bir mektup yollayarak sevincini şöyle ifade etmiştir:

«Yeni lise, her sınıf ve dinden talebe kabul edecektir. Fakir bir aileden olup, hakiki bir zihnî kabiliyet gösteren talebe için burslar tahsis olunmuştur. Tahsil, icabına göre beş veya altı sene sürecektir. Şimdiden okula Müslüman, Ermeni, Katolik, Rum, Musevî ve Bulgar olmak üzere, 300 talebe kayıt için müracaat etmiştir.»

Hem okulun tarihi, hem de bugünün Galatasaraylısı ile, dünün Mekteb-i Sultânî talebesi hakkında bilgi almak amacıyle okul müdürü Muhiddin Sandıkçıoğlu'nu ziyaret ettik. Büyük müdüriyet odası, tarihî eşyalarla döşenmişti. Duvarlarda, eski müdürlerden bazılarının resimleri vardı. Muhiddin Sandıkçıoğlu gülümseyerek:

— Bir 1916, bir de 1928-29 yıllarını unutamam, dedi. Çünkü bu tarihlerin birinde okula kaydoldum, ötekinde de mezun oldum.

— Demek halen müdürü olduğunuz okulda yetiştiniz?

— Evet, öyle, diyerek gülümsedi.

— Kısaca Galatasaray Lisesi'nin tarihini anlatır mısınız? Daha doğrusu Mekteb-i Sultanî'nin kuruluşunu?

— Galatasaray Lisesi bundan 100 yıl ön-

Galatasaray müdürü Muhiddin Sandıkçıoğlu çalışma odasında.

ce öğretime açıldı. Burada, okulun bulunduğu yerde ilk olarak bir mektebin kurulması fikri II. Bâyezid'e kadar uzanır. Hükümdar II. Sultan Bâyezid, bir gün Gül Baba'ya sorar «Dile benden ne dilersin?» diye. Gül Baba da «Sultanım, şu tepeye bir irfan yuvası ihsan et» der. Bunun üzerine burada üç koğuş, hamam ve müştemilâtı yapılır. Böylece acemi oğlan yetiştiren bir mektep açılmış olur. Bu mektepten çıkanlar arasındaki kabiliyetliler, Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn'a gönderilir, orada yüksek öğretim ve eğitim görürülerdi.

— Peki bugünkü binalar o devirden mi kaldı?

— Hayır, bu binalar sonradan inşa edilmiştir, yalnız Galatasaray hamamı o devirden kalmadır.

MEKTEB-İ SULTÂNİ'DE OKUNAN DERSLER

Açılışından bu yana 100 yıl geçtiğine göre, uygulanan ders programında değişiklikler var mı acaba? Soruyorum bunu. Müdür Sandıkçıoğlu:

— Efendim, diyor. Şüphesiz ki değişiklik olmuştur. Benim girdiğim yıllarda da fen dersleri Fransızca'ydı, tarih, coğrafya, edebiyat, Türkçe idi. Bugün de sosyal ilimler dediğimiz bu dersler Türkçe'dir. Yani bu bakımdan bir fark yok ama, o zamanlar daha mı çok çalışma vardı, yoksa şimdi mi başka ders dışı meşguliyetler fazladır, eskiye kıyasla Fransızca daha zayıf diye şikâyetler duyuyoruz.

— Ya, ilk açıldığı yıllarda okunan dersler nasıldı? diye soruyorum.

Eski ve değerli olduğu belli yazı masasının üstünü bir zaman karıştırıyor, sonra bazı broşürleri göstererek anlatıyor:

— Galatasaray Lisesi'nin açılışı hakkında irâde çıktıktan sonra 10 maddelik bir nizamnamesi de Istanbul gazetesinin 16, 17 ve 18 haziran 1868 tarihli sayılarında yayınlandı. Bakın şurayı birlikte okuyalım: «Lisan-ı Osmanî, Fransız lisanı, ahlâk ve âdap, kavânin, tıp ve eczacılık fenlerinin tahsiline lâzım olacak kadar Latin lisanı, tarih-i Osmanî ve umumî, hikmet-i tabiîye ve kimya, umumî coğrafya, âdî ve âlî riyaziyat, muhasebe ve defter tutmak, tarih-i tabiî, mebâdi-i ilm-i hukuk, mevâd-ı ticaret dersleri okunacak ve bunlardan başka Mekteb-i Sultânî'de bir idmânhane tertip olunup, bu idmanhanede şakirdanın yaşlarına göre her türlü âlât ve edevat bulunacağından talebe bütün tahsil müdde-

Okul müzesinden bir köşe.

tinde jimnastik fennini dahi talim ve tahsil edecektir. Rum ve Ermeni lisanları zatiyata ait olduğundan, umum derslerinden addolunamaz.»

Şimdi de bu nizamnamenin 4. ve 5. maddelerini okuyalım: «Her sınıf talebe, mensup olduğu millet ve mezhebinin ayin ve âdâtını ifaya mecbur olduğundan, dinî vazifelerini talim etmek üzere, mektepte mahsus bir hoca bulunacaktır».

M. DE SALVE'IN MAKALESİ

Okulun ilk yılları her halde çok ilgi çekici olsa gerek.

— İlk müdür olarak kimi tayin ettiler? diye soruyorum.

— Galatasaray Lisesi'nin ilk müdürü Fransa tebaasından M. de Salve'dir. Bir müddet sonra müdürlükten istifa ederek Fransa'ya dönmüştür. Yalnız okul hakkında birçok yazı yayınlamıştır. Meselâ şu satırları açılmak üzere olan bir mektepte ne gibi zorluklarla karşılaşılır. Bunu göstermek bakımından enteresandır.

«Bütün talebeye aynı gıdanın verilmesi, çeşitli lisanların konuşulması, okulun idare, intizam ve inzibatı, birçok müşkül meydana getiriyordu. Bundan dolayı da birçok ailenin yeni müesseseye çocuğunu vermekte tereddüt etmelerinden hayrete düşmemek lâzımdır.

«Bu kadar zorluğa rağmen, lise 1 eylül 1868 tarihinde açıldı. Ve ilk günlerinde talebesinin adedi 341'e ulaştı. Milliyetleri de şöyle idi:

147 Müslüman
48 Gregoryen Ermeni
36 Rum
34 Musevi
34 Bulgar
23 Latin Katolik
19 Ermeni Katolik

Talebeden 240'ı hiç Fransızca bilmiyordu, 60'ı biraz okuyup yazabiliyor fakat anlayamıyorlardı, yalnız 40'ı iyi Fransızca biliyordu.

«Istanbul'da saatlerin hesabı Batı'daki gibi değildir. Türkler yalnız ezanî saat kullanırlar. Hıristiyanlar da daha garbî takvimi kabul etmemişlerdir. Türkler'in tatil günü cuma, Museviler'inki cumartesi, Hıristiyanlar'ınki pazar günüdür. Gıda bakımından da Türk, Hıristiyan ve Museviler'in itiyatları pek değişiktir.

«Bu uygun olmayan şartlara rağmen lisenin mevcudu süratle arttı. Okulun açılışından bir ay sonra talebenin sayısı 403'e, yıl sonuna doğru 530'a ulaştı. Bir yıl sonra da bu miktar 640'a çıktı.»

Müdür Muhiddin Sandıkçıoğlu'na bugünkü öğrenci adedini soruyorum. Bir an düşündükten sonra:

— 1100 kişidir, diyor. Buna Ortaköy'deki hazırlık sınıfları da dahildir.

— Peki, her yıl kaç öğrenci alıyorsunuz okula?

— Her yıl 120 talebe alırız. Bir de 20 kişilik parasız yatılı kontenjanımız vardır. Yani yekûn olarak 140 öğrenci. Bir de yeni konan bir madde gereğince her yıl 10 - 12 kadar da kız öğrenci almaktayız.

FRANSA'DAN GELEN ÖĞRETMENLER

Okulda 30 kadar Fransız öğretmen varmış. Bu öğretmenler, Fransız Millî Eğitim Bakanlığı tarafından mukaveleyle gönderiliyormuş. Bir de bu Fransız öğretmenleri denetleyen bir Fransız müfettiş bulunuyormuş!

Müdür Sandıkçıoğlu:

— Zaten diyor, daha benim okula girdiğim yıllarda bile okul müdürümüz Türk'tü, müdîr-i sanî Fransız'dı.

Bu kısa görüşmeden sonra müdür muavini Ferruhzat Turaç'la okulu geziyoruz. Sınıflar bomboş, sıralar yeni sahiplerini bekliyor. Kara tahtaların bazısı geçen ders yılından kalma notlarla dolu. Uzun taş koridorlarda garip bir sessizlik var. Sanki sınıflar, koridorlar da dinlenme tatiline geçmişler. Ferruhzat Turaç'a okulun müzesini soruyorum.

— Olur, orasını da gezeriz, diyor.

TARİHÎ KUPALAR

Okulun müzesi bir hayli büyük. Duvarlara çepeçevre camlı dolaplar dizilmiş. Her biri insan boyunda, içinde irili ufaklı kupalar var.

Kapıdan girince sağ yandaki duvarın üst kısmında birçok resim asılmış. Yaklaşıyorum; okulda müdürlük etmiş şahısların fotoğrafları. Az ilerisinde tanınmış Galatasaraylılar'ın, hocaların resimleri gözüme ilişiyor; bakıyorum, Ali Suavi, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Necmeddin Sadak, Salih Arif...

Müdür muavini Ferruhzat Turaç anlatıyor:

— Galatasaray Lisesi'nin 1905 yılında kurulmuş bir spor kulübü vardır. Bakın şu gümüş kupa da, kulübün kazandığı ilk kupadır.

Gümüş kupa; sol yandaki bir camlı dolapta duruyor, üzerinde kupanın neden ve ne zaman verildiği yazılı. Sonra hemen yanındaki camlı dolapta duran daha bü-

Galatasaray spor kulübünün kazandığı ilk kupa. Tarih: 1905

yük bir gümüş kupayı gösteriyor:

— Bunu da Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi vermiş. Üzerinde bir tuğra ile tarih var: 1329, yani 1913.

Lisenin o yıllarda bile jimnastik alanında önder olduğu anlaşılıyor. İlk Türk idman hocası, Faik Üstünidman'ın büyük bir resmi, yanında talebesi Selim Sırrı Tarcan.

Camlı dolapları gözden geçiriyoruz: Birinde Atatürk'ün el yazısıyle imzası. Tarih: 1.7.1933.

Defterin yanında, mavi işlemeli bir kahve fincanı duruyor. Okulun emektar hademesi Hasan Çil atılıyor:

— Efendim, bir gün Atatürk okulu ziyaret etmiş ve bir kahve içmişti. İşte bu fincan onundur, telvesini bile sakladık.

Hasan Çil, 59 yıldır okulda çalışıyormuş.

— İlk nasıl girdin? diye soruyorum. Anlatıyor:

— 1914 yılıydı, Sinop'tan anamı görmek için Istanbul'a gelmiştim. Birden harp patladı. Eh cepteki para da bitince buraya kapılandık işte.

Çalışmaya girdiği yıl 14 yaşındaymış.

Birden gözüme mermer bir levha takılıyor, üzerinde isimler yazılı, okuyorum:

Neş'et — Çanakkale 1916
Cevad — Kafkasya 1916
Mehmed Ali — Sina 1917
Mehmed Ali — Çanakkale 1915

Bunlar, Galatasaray Lisesi'nde okuyup yetişen şehitlerin isimleri; I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelere gidip vatan savunmasına koşmuşlar; biri doğuda, biri güneyde, çeşitli cephelerde şehit olmuşlar. Her ismin karşısında şehit olduğu cephenin adı yazılı.

Sevinerek, o çocuksu halleriyle gülüp oynayarak «Batı'ya açılan pencere»ye gelmişler, okuyup yetişmişler; sonra kimi vatan savunmasında hayatını vermiş, kimi devlet yönetiminde milletine yararlı olmaya çalışmış, kimi de toplumda adsız kahraman olmuş. Ama hepsi de «Batı'ya açılan bu pencere»den aldıkları aydınlıkla gurur duymuşlar.

Yûnus Emre'nin bir dörtlüğü vardır:

Ne gülersin şu dünyada,
Ecel gelüp ölmesi var,
Şol özenüp yaptığımız
Bir gün viran olması var.

Evet, ecel gelip götürmüş bazısını; ama sağ kalanlar, Mekteb-i Sultânî'deki hatıralarını, Galatasaray Lisesi'nde geçirdikleri yılları unutmadılar hiç... Özenerek kurduğumuz okul, viran olmadı; gelişti, yüz yılını doldurdu, daha nice yüzyıllarını doldurmaya hazırlanıyor.

Kupalar, eski okul müdürlerinin fotoğrafları, tarihî belgelerle dolu müzeden bir görünüş.

Yazdığı Türk şiirleriyle Avrupa edebiyatında ün salan İrlandalı büyük şair James Clarence Mangan.

İrlanda'nın Türk Şairi

Yazan : Peter Hird

İrlanda'nın birçok yerleri Boğaz ve çevresini hatırlatan güzelliktedir. İşte Dublin yakınlarında, turistik bir köşe.

Bundan birkaç ay önce, mecmuamıza İrlanda'dan bir mektup geldi: Türkçe bir mektup. Mektup sahibi Peter Hird, bir yabancı için oldukça kuvvetli sayılabilecek Türkçe'siyle «İrlanda'nın Türk Şairi» isimli bir makalesini yayınlayıp yayınlayamayacağımızı soruyor, makalenin konusunu özetliyordu. Kendisine müsbet cevap verdik. Çok geçmeden makalenin Türkçe tercümesi, İngilizce aslıyle birlikte geldi.

Peter Hird bu ikinci mektubunda kendisi hakkında daha fazla bilgi veriyordu. Türkiye ve Türkçe'ye özel bir sevgisi olduğunu böylece anladık. B.B.C.'de, İrlanda ve Güney Afrika radyosunda Türkiye ile ilgili birçok konuşması yayınlanmış. Bazılarının isimleri şöyle: Türkiye'de Çay Saati, Türkiye Masalları, Türk Köftesi v.s...

İrlandalı bu Türk dostunun mecmuamızda yayınladığımız mahalesi de yine bir radyo konuşması olarak hazırlanmış. Peter Hird, makalesinin Türkçe tercümesinde hatalar olabileceğini hesaba katarak İngilizce aslını da göndermiş. Bu husus bizim için gerçekten faydalı oldu. Aşağıda, Peter Hird'ün Türkler'e âşık İrlandalı şair hakkındaki çok ilgi çekici makalesini okuyacaksınız.

İRLANDA'NIN başkenti Dublin ile Istanbul arasındaki mesafe, takriben 4000 kilometredir.

İrlanda, Türkiye'ye çok az benzer. Kalem gibi ince minareleriyle göğe yazı yazarmış gibi görünen camileri yoktur. Sokaklarda leblebi veya köfte satıcısı bulunmaz. Onun yerine, kızarmış patates satılır. Buranın içkisi rakı değil, viskidir. Bir kelimeyle İrlanda'da asla bir Türkiye havası yoktur. İki ülke arasında büyük bir benzerlik yoktur. Ama Dublin'in büyük meydanlarından birine giderseniz, İrlanda ile eski Türkiye arasında bir bağ olduğunu derhal görebilirsiniz.

Dublin'in Saint Stephen meydanında bir heykel vardır: Çok meşhur bir İrlandalı şair olan James Clarence Mangan'ın heykeli. Onun şiir tekniği her İrlanda okulunda öğretilir. Genç, ihtiyar, herkes Mangan'ın şiirdeki ustalığını biraz bilir. İngiltere ve İrlanda'da yayınlanan her şiir antolojisinde mutlaka onun birkaç şiirine raslarsınız.

Mangan, düşüncelerini en özlü ve anlaşılabilir şekilde mısralarına aktarmasını bilen bir şairdir. Ancak, onun Türk temleri üzerine yazdığı Türk şiirlerini bir İrlandalı yahut İngiliz okuyucu kolay kolay anlayamaz.

Bir İrlandalı veya bir İngiliz'in Türk gibi düşünerek Türk şiirleri yazması büyük bir istisnadır. Bizim iklimimiz Türkiye'ninkine benzemez, Müslüman değiliz ve bizim tarihimizle Türk tarihi arasında hiç bir bağ yoktur. Dünyayı bir Türk gözü ile göremeyiz. Yüzlerce yıllık geçmişi olan İrlanda ve İngiliz edebiyatında, Mangan'dan başka hiç bir kimse ne Türk gibi hissetmiş, ne de Türk gibi yazmıştır. Bu, tabiî bir şeydir.

«Oxford Antologie of English Verse - Oxford İngiliz Şiir Antolojisi», (en meşhur İngiliz şiir antolojisi) adlı eserde birkaç Türk şiiri vardır. Bunların hepsi Mangan'ın eseridir. Mangan, çok şiir yazmıştır ama en güzelleri belki de Türk temi üzerine yazdıklarıdır.

Takriben 1818 yılında İrlandalı bir çocuk, fakir ailesine yardım etmek için okulu bırakıp çalışmaya başladı. Bu çocuk Mangan'dı. Peki nasıl oldu da bu fakir çocuk Türk edebiyatına bu kadar merak sardı? Öyle ki, kendisini bir Türk yerine koydu ve şiirlerini bir Türk'müş gibi yazdı.

KARAMANLI SÜRGÜN

Şüphe yok ki, Mangan'ın kendisini bir Türk yerine koyarak yazdığı eserler İngiliz okuyucusunu şaşırtır. Çünkü bu şiirlerinde Mangan, İrlandalı vatandaşlarına değil, fakat Türk dostlarına hitap etmektedir. Bu bakımdan da okuyucusunu Türk tarihini biliyor kabul etmiş, Türkiye tarihine ait çeşitli telmihler yapmıştır. İrlandalılar, Türk tarihini pek az bildiği için, bu telmihleri anlayamaz. Zaten bildiğimiz de son derece genel mahiyettedir.

Bu bakımdan kendi kendimize sorarız: «Acaba neden Mangan **Karamanian Exile** (Karamanlı Sürgün) adlı şiirinde kendisini baba ocağından koparılıp, Erzurum'a savaşmaya gönderilen bir delikanlı yerine koydu? Nefis bir İngilizce'yle yazılmış olan şiirin ilk dört mısraını hemen herkes bilir ve anlar. Ama ondan sonra: «Kan, kemik ve boğazlanmış erkekler», «Murad», «Ekber», «Azrail» gibi sözlere sıra

gelince güçlükler de başlıyor. Karamanlı Sürgün, son derece dokunaklı bir şiir. Bu şiiri okuyan herkes, baba ocağından ayrılıp Erzurum'a savaşa giden Karamanlı delikanlının sıla hastalığını bizzat yaşıyormuş gibi hisseder. Ama Karaman'ı, Erzurum'u, Murad'ı, Ekber'i anlamak için bize bir Türk'ün anlatması gerekir. Gerçekten bir Türk bize bunu anlatıncaya kadar bu güzel şiir bir sis perdesi arkasında kalacaktır.

Türkiye uzak, Mangan fakir olduğu halde acaba Istanbul'a gidip de burada tahsil gördü mü? Three Khalenders (Üç Kalender) şiirini okuyunca insanın onun Türkiye'ye gittiğine inanası gelir:

Lâ ilâhe, illallah!
Kuşlar gibi neşeli uçtuk
Biz: Emrah, Osman, Perizâd;
Güldük, şakalaştık ve seyrettik.
Şarap, güller, neş'e, türkü söyledik,
Bütün şöhretlerden vazgeçtik.
Altın ve mücevhere değer vermedik hiç.
Lâ ilâhe, illallah!
Boğaziçi, Boğaziçi
Bize engel olmadı
Her gün neşe içinde
Yeşil Boğaziçi'ni
Bir yelkenliyle geçtik.

Ben, Boğaziçi'ni pek bilmem ama Mangan'in şiirinde bir şeye hayret ettim. Görmeden evvel, Boğaziçi'ni kuru ve sarı yamaçlar arasında akan kirli bir su gibi düşünürdüm. Şimdi Türkiye'yi az çok tanıyorum; Boğaziçi'ni gördüm. İrlanda gibi yeşil olduğunu ve Boğaz'ın yeşilliklerinin sahile kadar indiğini biliyorum. Ama Mangan, Boğaziçi'ni hiç görmedi. Buna rağmen kanaatimce «Meadowy Bosphorous» (Çayırlı Boğaziçi), Boğaziçi'ni tam bir şekilde tasvir eder.

Mangan, Dublin'den hiç ayrılmadı. Türkiye'ye hiç gitmedi. Peki, az bir tahsille ve Türkler'le hiç temas etmeden nasıl oldu da bir Türk kadar Türkiye'yi tanıyabildi, görebildi, duyabildi ve bir Türk'ün düşüncelerini tasvir ederek, İngiliz şiirinde çok güzel örnekler verebildi.

MANGAN'IN TÜRK ŞİİRİYLE TEMASI

Bence bunun iki sebebi var. Mangan, istinsah işlerinde çalışırdı. 1830 yıllarında her adlî vesika elle kopya edilirdi. Bu mesleği Mangan hayatının sonuna kadar bırakmadı. Boş vakitlerinde, başında yüksek eski İrlandalı şapkasıyle Dublin sokaklarında dolaşırken görülebilirdi. İrlanda'nın havasına itimadı o kadar azdı ki, daima yanında iki şemsiye taşırdı.

Boş vakitlerinde kendi kendisine Latin-

Mangan'ın, Türk edebiyatıyle ilk defa temas ettiği yer: Başkent Dublin'in ünlü Marsh Kütüphanesi.

ce, İtalyanca, Almanca ve biraz da Türkçe öğrendi. Bilhassa Almanca'yı o kadar iyi öğrendi ki, lûgatsiz kolayca okuyabiliyordu. Bir gün Dublin Marsh adlî kütüphanesine kopya yapmaya gönderildi, oradaki raflarda çok eski, kurtlar tarafından yenmiş kitaplar gördü. Bunlar, Türk edebiyat kitaplarının ve Türk şiir sanatının Almanca tercümeleri idi. Bunların hangi Türk şairlerinin olduğunu maalesef şimdi kimse bilmemektedir.

Bu keşfi yapan Mangan bu kütüphaneye sık sık gelmeye başladı. Bol bol okudu ve Türk edebiyatının derinliklerine daldı. Türk edebiyatı onu çok sardı, öyle ki, mıknatısla çekilmiş gibi tekrar tekrar kütüphaneye döndü. Bundan sonra Mangan, bir İrlandalı'dan çok, Türk oldu. Her hafta meşhur bir Dublin mecmuasında (University Magazine) Türk ve İrlanda'daki şiir sanatı üzerine yazılar yazdı.

O kadar Türk gibi düşünüyordu ki, hayatının sonlarında, ölümünü bile Türk muhayyilesiyle ifade etti.

Şimdi kervan yola çıkıyor... Meçhul bir
ülkeye doğru.
Çanları hareket işaretini vermeye başladı bile...

Sevin ruhum... Zavallı kuşum, kurtuldun
nihayet.
Nihayet kafesin çöküyor... Demirleri dağılacak
yakında.

Elvedâ gaileli dünya, günahlarla haşır neşir
olan dünya...
Ruhum Allah'ın sakin yurdunda dinlenecek
artık...

Mangan bir yazısında, Türk edebiyatını anlamanın çok müşkül olduğunu yazmış ve şöyle demiştir:

«Şunu unutmamalı ki, Türkçe gramer kitabını okumakla, bazı küçük izahatı anlamakla mesele bitmez. Bu kadarcık bir bilgiyle Osmanlıca bir yazmayı okuyup anlayamazsınız. İşi çok ciddî tutmak lâzımdır. Uzun müddet memleketini unutmalı, öğretim hakkındaki şahsî mülâhazaları bir tarafa bırakmalı, gerçek ve yeminli bir Müslüman olmalıdır. Osmanlı şiirini anlamak, hatta anlamaya biraz yaklaşmak için her şeyden önce Avrupalılığın bütün eskimiş paçavralarından sıyrılıp kurtulmak onları yele vermek lâzımdır.

Seni daima rüyalarımda görürüm,
Karaman!
Senin yüzlerce tepeni, binlerce dereni...
Karaman, Karaman!...

Ve, büyük yoksulluklar arasında öldüğü zaman, yastığının altında bir kitap bulundu. Bu kitap, İrce yahut İngilizce değildi. Bu kitap bir Türk şairinin Almanca tercümesiydi.

«Oxford Book of English Verse» kitabındaki 900 şiir arasında tek bir gazel var. Onu da Mangan yazmıştır. «The World» (Dünya) adlı bu on altı mısralık gazel fevkalâde güzeldir. Tabiî bunları bir İngiliz düşüncesiyle söylüyorum.

Şair: «Bu dünya bir kervansaraydır» diyor, «dünyada insanlar kervansaraydaki yolcular gibi kısa bir müddet kalırlar.» İrlanda'da Mangan da dahil hiç kimse bir kervan veya kervansaray görmemiştir. İngilizce'de kervansarayın karşılığı olan bir kelime yoktur. Mangan, şiirinde bu Türk kelimesini İngiliz biçiminde kullanmıştır.

Bu hana ve bu handan
Kaç seyyah geldi, gitti?
Birçok araba ve kervan
Kalabalık geldi, kefenlenip gitti.
Zamanın başlangıcından beri bir muammadır
bu.

Bilgeler bu soruya bir cevap aradı
Herkes geldi, herkes gitti, fakat hiç kimse,
Nereden geldiğini, nereye gittiğini bilmedi...

İNGİLİZCE GAZEL, TÜRKÇE GAZEL

Türkçem, İngilizce bir gazeli, Türkçe bir gazelle mukayese edecek kadar kuvvetli değil. Ancak Mangan'ın gazelini meselâ Fuzûlî'nin bir gazeliyle yanyana koymak bile bir hususu açıkça ortaya koymaya kâfidir: Mangan sadece Türk muhayyilesini değil, aynı zamanda Türk kafiye sistemini de taklit etmiştir.

Aynı kelimenin bir mısra atlayarak mısra sonlarında tekerrür etmesi, İngiliz şiir diline çok aykırıdır. Aslında bu şekilde yazılmış bir tek şiir biliyorum: Mangan'ın gazeli. İngiliz ve İrlandalı okuyucular bu tekrardan hoşlanmaz, çünkü onlar Türk gazel formuna yabancıdır.

Mangan, bu İngiliz âdetine aldırmadan bu kafiye şeklini kullanmış, ancak kullandığı aynı kelimelerin ayrı mânalı olmasına dikkat etmiştir. Bu bakımdan da İngiliz okuyucusu onu yadırgamamıştır.

Mangan her haliyle Türk gibi olmak istiyordu. Onun için sadece bir Müslüman gibi düşünmek kâfi değildi, Türkiye'nin tarihini de bir Türk gibi bilmek lâzımdı. Üstelik Mangan, bir Türk şairi gibi, fakat İngilizce olarak yazıp yazamıyacağını da anlamak istiyordu.

Türk edebiyatının bir mıknatıs gibi çektiği Mangan, Türk şiir sanatının İrlanda'da tanınmasına sebep olmuştur. Onun Türk şiirleri, İrlanda'nın şiir sanatında önemli bir yer tutar.

Göksu deresi Boğaz'ın sevimli yerlerinden biridir.

Çağlar Boyunca

BOĞAZİÇİ

FOTOĞRAFLAR : DİKMEN DİKOZ

Yazan : Orhan Erdenen

F. ENİKELİLER Truva'yı zaptettikten sonra, Karadeniz'e çıkarken Yuşa tepesindeki mabedi inşa etmişlerdi.

Boğaziçi kıyılarında bugüne kadar bilinen en eski kitâbe, Baltalimanı'nda, Büyük Reşid Paşa'nın sahilsarayını yaptırdığı bahçede bir kazı esnasında bulunmuştu. Bu Helenistik devirden (M.Ö. III ve II. yüzyıllar) kalma bir çeşme taşıdır.

Eski kavimlerle, Yunanlılar, Boğaz'da mitoloji içinde görünürler. Çoktanrıcılıkta istek ve korkuların adaklarla karşılandığı çağlarda, törelere uygun olarak, meçhul ve karanlık bir derya zannedildiğinden, Karadeniz korkusuna karşı her iki yakada bir takım mabed ve adak yerleri tesis edilmişti. Meselâ: Metopan (Tophane) Apollon mabedi; Anaplus (Arnavutköy), Lasthenes (İstinye), Bathykolpos (Büyükdere), Phrixulimen (Kanlıca) adak yerleri gibi...

IV. asrın sonuna doğru, İranlı Kurus'un daveti üzerine, beraberindeki on bin Yunanlı ile Anadolu'yu geçen, fakat zahmetli yürüyüşlerle perişan olan filozof Xenophon'un adamlarının dönüşte Üsküdar'da konaklamaları, burada ganimetlerini satmaları, yine bu sahillerden gemilere binip gitmeleri, Boğaziçi'nin unutulmaz sayfalarındandır.

VI. asır ortasına doğru, İran hükümdarı Dariyüs (Dârâ) — Sisamlı Androkles'e inşa ettirdiği — bir ahşap köprü ile Anadoluhisar mevkiinden Rumelihisarı dediğimiz mevkie muazzam ordusunu geçirmişti. XV. asrın hemen başında da Yıldırım Bâyezid, Dariyüs'ün Bizans'a baktığı tepede otağını kurduracak ve bundan böyle Anadoluhisarı üzerindeki bu tepe «Otağtepe» ismini alacaktır.

VIII. asrın sonunda şehrin nüfusu iyice çoğalmış, ticarî hayat çok canlı hale gelmişti. IX. asrın ortasında, bugün Dolmabahçe dediğimiz mevkide ünlü bir Bizans sarayı inşa edilmiştir, ve gerisindeki sırtlar (Tophane, Ortaköy, Baltalimanı'nda olduğu gibi) servi ormanı halindedir.

1075 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şâh, Anadolu'nun fethi sırasında Boğaz mıntıkasını da kontrol altına almıştır. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu oldukça debdebeli çağını yaşamaktaydı.

1204'te Istanbul üzerine Latin istilâsı çöker. 1324'te Türk Osmanlı öncüleri bu yakamozlu sularda görünmüştü. Bu hareketler, Boğaziçi köylerinin boşaltılmasına sebep oldu.

Argontlar, Megaralılar, Efesliler, Fenike-

Üsküdar'daki Doğancılar parkı, IV. Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur.

liler, Yunanlılar, Bitinyalılar, Kalkendonyalılar, Atinalılar ve Persler'in aynı kıyılarda izleri vardır.

İstinye'de, Argo gemisiyle «altın post»u almaya giden mitoloji kahramanları Argo gemicileri adına, daha sonra onları fırtınadan koruyan ilâheye şükran olarak bir heykel dikilmişti.

İstinye, Bizans yazlık sarayını, M.S. III. asırda Konstantin'in emriyle inşa edilmiş Aya Mikhail kilisesini; Ceneviz, Venedik, Roma, Bizans ve korsan gemilerini görecektir.

Rumelikavağı - (İeros), Serapion ve İerion kalelerinden bellidir ki, kuzey taarruzlarına karşı ekseriya Bizans, bazen de Cenevizliler elinde müstahkem bir mevkidir.

ORHAN GAZİ'DEN İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR BOĞAZİÇİ

Osmanlılar, Orhan Gazi zamanında Bostancı'dan geçerek Çamlıca ve Üsküdar'a gelirler, şu manzume o günlerin ülküsünü canlandırır.

Osman Ertuğrul oğlusun
Oğuz, Kayıhan neslisin
Hakk'ın bir kemter kulusun
Istanbul'u aç gülzar yap.

Yıldırım Bâyezid, Anadoluhisarı üzerinde Otağtepesi'nden civarı tetkik ederek, eski ve küçük kale harabesi üzerine yeni bir kale inşa ettirir, kale bundan böyle ilk önce Güzelcehisar, daha sonra «Anadoluhisarı» ismiyle anılacaktır.

Aynı çağda, Beşiktaş'ta — sonradan Abbas Ağa ismiyle anılacak semtin altında — Rum Panayia (Meryem Ana) kilisesiyle, ayazma vardır. Diğer semtlerdeki mabetlerin çoğu yıkılmış veya harap vaziyettedir. Fakat yeşillik, bütün yamaçları, tepeleri sarmıştır.

Bu devrin yüz on üç senelik tarih geçidi, Rumelihisarı'nın tamamlanmasıyle başlar. İstanbul'un ilk kitâbesi de, sahildeki Halil Paşa kulesi üzerinde hâlâ durmaktadır.

FETİHTEN SONRA BOĞAZİÇİ

Rumelihisarı inşa edildikten sonra, Baltaoğlu Süleyman Bey, donanmay-ı hümâyûnu Baltalimanı koyuna çeker. Bizans çeşmeli, Bizans kemerli yüksek çitlenbik, dışbudak, kayın ağaçlarıyle içerlere doğru kaybolan dere ağzı, kısa zamanda bir mescit kazanacak ve bu limancık, Baltalimanı ismini alacaktır. Küçük bir köy halinde ele geçen Beşiktaş, fetihten sonra hemen iskân edilmeye başlanmıştır. Teşvik olarak saray mensupları cami, çeşme, köşk yaptırmışlardır. Tuzcubaşı (Tuzbaba) türbesi ile Ekmekçibaşı Ali Ağa çeş-

Nurbânû Vâlide - Sultan tarafından 1583'te Üsküdar'da yaptırılan Vâlide Camii.

mesi, Beşiktaş'ın iskân edildiği bu devir hatıralarındandır.

II. Sultan Bâyezid'in kızı Selçuk Sultan, —XVII. asrın sonunda Abbas Ağa ismini alacak— semtte bir cami yaptırmıştır.

Boğaziçi'nin ilk bahçe kasrı, Akbaba köyü yolundaki Tokat kasrıdır. Fâtih Sultan Mehmed, çevreyi tanımak ve av için Beykoz içerilerine uzandığı bir gün Tokat'ın zaptedildiği haberini burada alınca, hemen Tokat ismiyle bir çiftlik ve kasır inşasını emreder. Bu kasır kaç asır boyunca tadil ve tamirlerle Boğaz hayatında rol alacaktır.

Anadolu yakasının ilk camisi Üsküdar Mehmed Paşa Camii olup, bu vezirin türbesi de caminin arkasındadır.

II. Bâyezid, bir av gezisinde, şimdiki ismiyle İncirköy yanında, içinde bir dereciğin aktığı çayırı beğenerek burasını kendisinden sonra âdet olacağı gibi örnek bir bahçe halinde tanzim ettirir. Lâle devrinden sonra bu güzel bahçe «Sultaniye çayırı» ismiyle anılagelecektir.

Fındıklı, II. Bâyezid ile mânasını bulmaya başlar ve şehre yakın bir sayfiye mahallesi hüviyetini kazanan semt, birbirinden güzel bahçeleri, çarşısı ve pazarı ile şöhret bularak köşkler ve yalılarla bezenir. Bilhassa Ayazpaşa havuzlu mesiresi ve Çizmeci tekkesi, Samsunhane, Müneccim Kuyusu mesiresi ve Pelitcik ayazması meşhurdu.

Samsunhane mesiresi adını, yeniçeri ocağına iri cüsseli Samsun köpeklerini yetiştirip bakan teşkilâttan almış, Müneccim Kuyusu mesiresi ise, bir ilim adamının faydalandığı rasat kuyusuna izafeten isimlenmiştir.

YAVUZ SULTAN SELİM VE KANUNÎ

Yavuz Sultan Selim zamanında, Bebek köşkü yapılmıştır. Bu kudretli padişah, Osmanlı devletinin emniyet ve gelişimini temin için büyük seferlerine başlarken, tuğların Üsküdar'a dikilişi, burada onun ordunun başına geçerek hareket edilmesi Boğaziçi'nin canlı tablolarındandır. Bu hareketlerin Üsküdar'ın hayatındaki en tesirli neticesi, bu muazzam ordunun birçok ihtiyacını karşılamak için Çatmahane atelyelerin tesisidir.

Kanunî Süleyman zamanında, Boğaziçi'de büyük bir devir başlar. Bu asırda Beşiktaş'a gelip yerleşenleden «Gazâlî» mahlasını kullanan Durmuşoğlu Mehmed'i sayabiliriz.

Mehmed Bin Durmuş, Sadrâzam İbrahim Paşa ve defterdar İskender Çelebî'nin yardımıyle burada mescit, medrese, zaviye ve bir mermer havuz inşa ettirir. Zaviye, mescit ve medrese, bugünkü Neccarzâde tekkesinin yerindeydi.

Dolmabahçe tarafında, halkın kısaltarak Karabali dediği Karaabalı Mehmed Baba'nın geniş bahçesi ünlüdür.

Barbaros Hayreddin Paşa, Beşiktaş'tan Dolmabahçe'ye kadar olan sahili, bin altı yüz esir vasıtasıyle doldurtmuştu. Kayıtlarda Rüstem Paşa sahili diye geçen sahil burasıdır. Rüstem Paşa aynı yerde, sırtını gerisindeki tepeye yaslamış olan Süleyman sarayının iskelesini inşa ettirmişti.

Kanunî devri Beşiktaşı'nın hiç şüphesiz pek şöhretli ismi Barbaros Hayreddin Paşa'dır. Paşa hayli yaşlı olarak ölünce, vasıyeti üzerine, Beşiktaş'taki türbesine gömüldü. Evinin, şimdiki iskele yanındaki çay bahçesi ile cadde arasında olduğu anlaşılmaktadır. Barbaros Hayreddin Paşa, yalısının yakınında bir de on iki hücreli medrese yaptırmıştı.

Rumeli ile Anadolu arasında geçişlerde en işlek yerler bu çağda Beşiktaş ve Üsküdar'dı. Uzak yollardan gelen kervanlar Beşiktaş iskelesi arkasında mal indirip, boşalttıklarından buraya «Deve meydanı» ismi verilmişti. Meydan aynı zamanda esir pazarıydı.

Kanunî devrinin Beşiktaş'ında diğer mühim isim «Yahyâ Efendi» dir. Padişahın süt kardeşi, müderris ve din adamı olan şair Yahyâ Efendi, Istanbul'a geldiği zaman şehirden uzak, Yıldız koruluğu girişindeki ağaçlıklı tepeyi tercih etmiş, Kanunî de Mimar Sinan'ı göndererek burada bir dergâh inşa ettirmişti. Yahyâ Efendi aynı yere yerleşerek, mescit, çeşme, bostan teşkil edince, devrin şöhretli ziyaret yeri ve mesirelerinden biri meydana gelmiş oldu.

Hurrem Sultan'ın adamlarından, Sadrâzam Rüstem Paşa'nın kardeşi (1550-1554 yılları arasında kapdân-ı deryalıkta bulunan) Sinan Paşa'nın da Beşiktaş'ın imarında rolü vardı. Burada Mimar Sinan'a, Sinan Paşa camii'ni ve yanına medderesini yaptırmıştır. Çevredeki bu eserlerden anlaşılıyor ki, «Deve Meydanı» o zamanlar itibarlı sayılmaktadır. 1571'de kapdân-ı deryalığa tayin edilen Kılıç Ali Paşa da Beşiktaş'ta görünür ve Çırağan dediğimiz mevkie yakın bir saray ve bir cami yaptırır.

Sultan Süleyman'ın Boğaz'da en fazla sevdiği yer İstinye'dir. Büyükdere'deki Koca Defterdar Paşa camii, Kanunî Sultan Süleyman devrinin bu bölgedeki ilgi çekici eserlerinden biridir.

JUMBO

Mimar Sinan'ın Beşiktaş'taki eseri Sinan Paşa Camii şehrin en hareketli köşelerinden birindedir.

Mimar Sinan'ın Beşiktaş'taki eseri Sinan Paşa Camii şehrin en hareketli köşelerinden birindedir.

KANLICA, YENİKÖY VE BÜYÜKDERE

Kanlıca, Istanbul fethi sırasında, burada daha önce oturanlar çekildiklerinden uzun müddet boş kalmıştır.

Kanunî devrinde Anadolu halkından bazıları — bir rivayete göre buraya kağnılarla geldiklerinden — Kağnılıca, sonra Kanlıca ismini almış, süratle canlanan köy, vüzera ve ekâbirin yaptırdığı yalı ve köşklerle sevimli bir yazlık haline gelmişti. Mihrâbad körfezi, mânasını bu senelerde bulmaya başlar.

İskele arkasındaki İskender Paşa camii, Sinan yapısı olarak aynı devrin hatıralarındandır.

Yeniköy de aynı vaziyette, Kanunî devrinde yeniden tesis edilerek Yeniköy ismini alır. Beykoz dalyanı XVI. asırda tesis edilmiştir. Boğaziçi'nde balık avcılığı bu devirde iltizam usulüne ve bostancıbaşı ağanın kontrolüne bağlanmıştır.

Kanunî Süleyman, kulesi, bahçesi ve bazı binalarıyle Bizans günlerinden getirilmiş Çengelköy'ü ele alır. Burada bir kasır yapar ve bahçeleri imar eder.

II. Sultan Selim'in saltanat kayığı ile sık sık Boğaz'da gezinti yaptığı bilinir. Yahyâ Efendi'ye ait Menakıbnâme'de «II. Selim'in yalıları seyrede ede Beşiktaş Kale bahçesine geldiği» kayıtlıdır. Fransa sefirinin zaman zaman gezintiye çıktığı Şeyhulislâm Ebussuud Efendi bahçesi, sahilden basamak basamak yükselen fındıklı tepeciğinin düzlüğünde tabiatla işbirliği yapmış, insan elinin müşterek bir âbidesi sayılır.

Büyükdere'de yakın zamanlara kadar geniş bir çayır vardı ki, 1204 senesinde IV. Haçlılar burada kamp kurmuşlar, rivayete göre bir de çınar fidesi dikmişlerdi. Zamanla bu fide gelişti, koca gövdeli bir anıt ağaç oldu.

Bu çayırda, III. Selim'e isyan bayrağını açan Kabakçı'nın yamakları da toplanmışlar ve buradan harekete geçmişlerdi. Asrımızın başında çınar ağacı çürüyüp, kesilinceye kadar inanılmaz bir büyüklüğe erişmişti.

II. SELİM VE III. MURAD

II. Selim, işte bu çayır bahçeyi pek sever, sık sık gelir ve vadinin gerisindeki korulukta avlanırdı.

XVI. asrın son çeyreğinde Üsküdar'ın bir büyük günü, III. Murad'ın annesi Nurbânû Vâlide-Sultan'ın 1583'te inşa ettirdiği geniş manzume halindeki Toptaşı Atik (Eski) Vâlide camiinin açılışıdır. Birçok sanat ve mimarî tarihçileri Atik Vâlide camii külliyesini benzerleri içinde pek dikkate değer olarak kabul ederler.

III. Murad, Fındıklı kasrından sonra, Beykoz'da bir kasır; Midillili Hacı Ali Reis, Anadolukavağı'nda bir cami yaptırarak ilgiyi buraya kadar çekerler. Beykoz'daki kasrın camlarıyle, pencere kapakları, Sadrâzam Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından Şirvan ve Tebriz'den getirilmişti. Bu kasrı, IV. Murad dahi kullanmıştır.

III. Murad zamanında ikinci defa nişancılığa getirilen Feridun Bey (Ahmed Feridun Paşa) in Emirgân'daki köşkleriyle, geniş bahçesi, Boğaz'ın şöhretli köşelerindendir.

Cağaloğlu semtine ismini veren Cigala-Zâde Sinan Paşa (kırk gün kadar süren sadrâzamlığında) Rüstem Paşa'ya ait bulunan Beşiktaş bahçesini satın alarak yeni köşkler ve yalılar ilâve ettirmiştir.

Kalender Çavuş, I. Ahmed devrinde, Yeniköy'le Tarabya arasında (bu günkü Kalender) inşa ettirdiği sahil sarayı ile, ilgiyi buraya kadar uzatmış, halkın güzel ağaçlarını sevdiği mesirelerden birisini tesis etmiştir.

Daha sonra Kabataş yakınındaki koy, bir ferman üzerine Sadrâzam Nasuh Paşa tarafından donanmanın yardımıyle doldurularak bu sahaya geniş bir bahçe ve cirit alanı tesis edilmiştir.

Üsküdar bu çağda (1640) Mâhpeyker Kösem Vâlide-Sultan'ın bir hayır eseri olarak, mektep, hamam, çeşme, sebiliyle, Nuhkuyusun'da bir manzume kazanmıştır.

I. AHMED VE BEŞİKTAŞ

I. Ahmed saltanatının Boğaz'da en önemli yapıları Beşiktaş'tadır. Padişahın isteği üzerine deniz köşkleri ve iskeleleri tamir ettirilerek burada yedi kubbeli bir de kasır inşa ettirilmiştir. Bu çok mânalı kasrın altından geçen çağlayan, bahçedeki muhteşem havuza dökülüyordu. Lâkin kasrın tamamlanması, hayatının ve saltanatının son demlerine rastladığından I. Ahmed'e burada çok kısa bir müddet oturmak kısmet olmuştur. Frenk lâkabıyle anılan kapdân-ı derya Cafer Paşa'nın yalısı da burada idi. Yalıda iki yüz oda, üç hamam bulunduğu gibi, bir de cami vardır. Sicill-i Osmânî ve Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi'nde aynı sırada on kadar yalı kaydedilmiştir.

I. Mustafa zamanında, Sadrâzam Halil Paşa'nın emriyle yapılan bir kontrol dolayısıyle, Beşiktaş Deve Meydanı (İskele meydanı) kervansarayının çok geniş ve çok canlı olduğu anlaşılmaktadır.

Boğaziçi'nin Osmanlı devrinde en büyük kışı 1621 yılı aralık ayında oldu. Boğaziçi buzlarla örtüldü ve Haliç dondu. Şairler,

Ihlamur, vaktiyle, sadece Beşiktaş'ın değil, bütün şehrin en beğenilen mesiresiydi. Resimde, Ihlamur kasrı görülüyor.

bu olay için tarih düşürdüler.

XVII. asrın ilk çeyreği sonunda da Beşiktaş ile Üsküdar, imar bakımından rekabet halindedir. Sadrâzam Mere Hüseyin Paşa'nın,Yahyâ Efendi türbesine yakın — Çırağan Sarayı bahçesine isabet eden — sarayının yanına mevlevîhane ile dükkânlar ve mescit yaptırılmıştır. Evliyâ Çelebî' nin anlattığına göre, mevlevîhanenin bilhassa tavanı pek sanatkârane inşa edilmiş olup, duvarları billûr ve sedef taşları ile süslenmişti.

Evliyâ Çelebî büyük camiler olarak Beşiktaş'ta Sinapaşa, Abbasağa, Dolmabahçe'de Ahmed Duraki (Ahmed Tivani) camilerini zikretmektedir. Sinanpaşa camii yanında Şeriye Mahkemesi, Gazali zaviyesi, Dolmabahçe'de Turanî tekkesi vardır.

Bu devirde, Boğaziçi, Rumeli ve Anadoluhisarı'na rağmen, hiç beklenmedik bir günde kuzey Kazak korsanlarının yağmasına uğradı. Bunların Yeniköy'e kadar girişleri, Boğaz'da yeni kaleler inşasını zarurî kıldı.

1623 - 1640 seneleri arasının en önemli olayları, Revan ve Bağdad seferleri olduğu için, Karadeniz girişinde tesis edilen tabyalara da Bağdadçık ve Revancık kaleleri isimleri verildi. Rumelikavağı kalesi bu senelerde inşa edildikten sonra bir müddet «Boğazhisar» diye anılmıştır. IV. Murad bir cami yaptırınca, asker ve sivil halkın hayır duasını almak için Karakuş Mustafa Çelebî, Kösem Sultan birer mescit, Hadice Turhan Sultan da, kardeşi Yusuf Ağa'ya izafeten bir cami yaptırır. Rumelikavağı böylece sarayın yakından ilgilendiği, hareketli bir hayata girer. Bu kale ve tabyaların inşası üzerine, halkın daha ziyade Emirgân'a kadar yaptığı geziler, Büyükdere ve Beykoz'a kadar uzanır.

Revan kalesinin anahtarını ve hazinesini Sultan Murad'a teslim eden Emîrgûne jestinden çok, zekâsı ve zevk ehli olduğunu belli eden mizacıyle, IV. Murad'ın aradığı adamlar arasına Yusuf Paşa ismiyle girmiştir. Adını ondan alan Emîrgûne (Emirgân) semti de ilginin birinci derecesine ulaşmıştır.

IV. Murad devrinde ele alınan yerlerden biri de Kandilli'dir.

Bu padişah, Çamlıcalar'a uzanmış, Evliyâ Çelebî'nin kaydına göre, o zaman bağlık ve bahçelik olan «Bağ-ı Cihan» namı ile büyük bir bahçe ve saray yaptırmıştı.

BİR SALTANAT KAYIĞI

Kendisine Avcı lâkabı verilecek kadar av meraklısı olan IV. Mehmed, Üsküdar, Doğancılar park ve köşkünü, Beykoz - Alemdağ arasındaki av partilerini ve bir büyük yangını hatırlatır. Istanbul'u mahveden bu yangından sonra, şehirde mesken ve su sıkıntısı başlayınca, Boğaziçi'ne

bilhassa Çamlıca civarına göç edilmişti. Avcı Mehmed sık sık Çamlıca, Alemdağ havalisinde avlanmaya çıkarken Üsküdar ve çevresinde çeşitli av köşkleri, av teşkilâtı kurulmuştur. Doğanla av yapanların yeri olarak Doğancılar parkı ile arkasındaki köşkün esası bu günlere inmektedir.

IV. Mehmed'in 40 metre boyunda, 5.70 metre eninde, 140 ton ağırlığında, 24 çift kürekle çekilen saltanat kadırgasının Boğaziçi'nde görünmesi âdeta hadise olurdu. Sedef kakmalı köşkü, deniz müzesinde olan bu kadırgaya, şehzâdelerin ve saraylıların rengârenk kayıkları katılınca Boğaz'da bir masal âlemi yaratılırdı.

Kanlıca körfezi, XVII. asrın üçüncü çeyreğinde Şeyhulislâm Mehmed Bahâî Efendi'nin geniş yalı ve bahçesiyle gururludur. 1664 yılında Almanya imparatorunun fevkalâde elçisi bu yalıda Sadrâzam Fazıl Ahmed Paşa tarafından ağırlanmış, elçi, zevkin ve güzelliğin hâtıralarını heyecanla anlatmıştı. Halkta ve yazarlarda tesiri o kadar fazladır ki, yalının inşasından sonra körfez, XIX. asrın sonuna kadar «Bahâi Körfezi» ismiyle anılacaktır.

IV. Mehmed'in annesi Hadice Turhan Sultan'ın yaptırdığı çeşme, «Valde çeşmesi» diye anılan semte adını vermiştir.

«Vişne» lâkabıyle maruf Lutfullah Efendi'nin oğlu, kazaskerlerden Mehmed İzzî

Efendi tarafından yaptırılan «Vişnezâde» diye yad edilen bir mescit, bu devir yapısıdır ve yine bir semte adını vermiştir.

Beşiktaş'ın, asrın ikinci yarısında imar edilen diğer bir semti de Abbasağa sırtlarıdır. Semte Abbasağa adının verilmesinin sebebi, bu asırda IV. Mehmed'in Dârüssaade Ağası Abbas Ağa'nın burada cami yaptırmasıdır. Cami, yanında 1673 tarihli çeşmesi de vardır.

Beşiktaş bu asırda set set tepelere tırmanmış, altı bin hanedir. Beşiktaş sahil sarayı yeni ilâvelerle büyütülmüştür.

Rumelihisarı'nda hepsi şöhretli, yedi yalı mevcuttur. Kale dizdarlarının oturduğu yalıya Dizdar yalısı ismi verilmiştir.

Evliyâ Çelebî (1611 - 1681) bilindiği gibi Boğaziçi'nden de köy köy bahsetmiştir. Onun notlarına göre bu çağda Rumelihisarı'nda geniş kiraz bahçeleri vardır.

LÂLE DEVRİ

Lâle devri, 1709 senesinde Topkapı Sarayı'nın, dördüncü ve beşinci avlulardaki lâlelerin III. Ahmed'in arzusu ile Hasoda sofasına da dikilmesi ve geceleri kandil ve billûr menşurlarla ışıklandırılmasıyle Topkapı Sarayı'nda ve yine aynı sene Beşiktaş'ta, Kara Ahmed Paşa'dan alınan yalının bir sahil saray olarak genişletilen bahçesinde, cins lâleler yetiştirilmesiyle Boğaziçi'nde başlar.

İbrahim Paşa, Kazancıoğlu bahçesinin yerine yalı yaptırır ve Kılıç Ali Paşa'nın sarayını da istimlâk ederek yalı ve bahçeleri genişletir. İçinde çırağan eğlenceleri yapıldığı için buraya «Çırağan yalı veya bahçeleri» ismi verilir. Ali Paşa'nın saray ve camiinin ortadan kalkmasına rağmen set hâlâ «Kılıçali» ismiyle kayıtlıdır.

1718'de Dolmabahçe yeniden tanzim edilmiştir. İlk defa bu sene buradan ahalinin Beşiktaş - Fındıklı arasında geçişlerine müsaade edilmiştir. Bu çağda, Yeniköy'le Tarabya arasındaki Kalender mesiresi ilgisini devam ettirmektedir. Civarın emniyeti maksadıyle burada bostancı ocağı tesis edilir. 1726 yılında Nevşehirli İbrahim Paşa, III. Ahmed'e hediye etmek üzere Ortaköy Defterdarburnu'nda Neşatâbâd sarayını yaptırır. Bu saray, 1925'e kadar padişah ve ailelerinin yazlık sahilhanelerinden biriydi.

Gelecek sayımızda:
YÜZ YIL ÖNCEKİ BOĞAZİÇİ

Boğaziçi'nin her devrinde Beşiktaş'ın önemli bir rolü olmuştur. Resim, iskele meydanını ve Barbaros anıtını gösteriyor (solda). Dolmabahçe sahilindeki Bezmiâlem Vâlide - Sultan Camii Boğaz'ın nefis mimarlık eserlerinden biridir (sağda).

122 Yıllık İrfan Yuvası

2

Kuleli Lisesi

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

BİR memleketin aydınlarını, o memleketteki okullar ve bu okullardaki ders programları yetiştirir. Bu itibarla ders programları deyip geçmemek gerekir. Istanbul askerî lisesinde (idadiyesinde) 1845'den 1868'e kadar beş sınıfta şu dersler okutulmuştur:

1'inci sınıfta: İmlâ, rık'a, sülüs, çizgi, kıraat.

2'nci sınıfta: Avâmil, sarf, nahiv, hüsnühat, resim.

3'üncü sınıfta: Vaz'-ı beyân, mantık, kavaid-i Farisî, tuhfe-i Vehbî, hüsnühat, imlâ, Fransızca ve resim.

4'üncü sınıfta: İlm-i hesab, coğrafya, Baharistan, hüsnühat, Arapça, Farsça, Fransızca, imlâ ve resim.

5'inci sınıfta: Usul-i hendese, hendese ameliyatı, müsellesât-ı kürevîye ve müsteviye, cebr-i âdî, coğrafya, Gülşen-i Maârif (tarih), Arapça, Farsça, Fransızca, kitâbet, menazır, imlâ ve resim dersleri okutuluyordu.

1868'de Istanbul'daki çeşitli idadiyeler Galatasaray'da birleştirilince okullar üç seneye indirilmiş ve 1868'den 1876 tarihine kadar,

1'inci sınıfta: İlm-i hesap, coğrafya, Kavaid-i Osmânîye, Kavaid-i Farisîye, Gülistan, Fransızca, imlâ, resim ve jimnastik.

2'nci sınıfta: Cebr-i âdî, ilm-i hesab, coğrafya, Osmanlı tarihi, Baharistan, kitâbet, Fransızca, resim ve jimnastik.

3'üncü sınıfta: Usul-i hendese, Cebr-i âdî, kitâbet, kozmoğrafya, Fransızca, resim ve jimnastik dersleri okutulmaya başlanmıştı.

Derslerin arasında din derslerinin ismine tesadüf edilmemekle beraber, okullarda din derslerinin de okutulduğuna muhakkak nazarıyle bakmak icabeder. Adı geçen derslerin haftada kaç saat okutulduğunu bilmiyoruz.

1871'de idadiyenin ihtiyat sınıflarından başka, üç seneden ibaret olan öğretim müddeti, öğrencinin öğrenmeye mecbur olduğu bilgileri öğrenmeye kâfi gelmediği ileri sürülerek derslerin «blok ders» şeklinde verilmesi istenmişse de bu teklif kabul edilmemiştir. Fakat Galatasaray'daki «umum mekâtib-i idadiyenin» lağvedilmesinin düşünüldüğü sırada ve 1875'de Harbokulu'nu, Avrupa harp okulları derecesine çıkarmak için idadiye dört seneye çıkarılmıştır. Ancak kabul edilen bu yeni şekil ya hiç tatbik edilmemiş veya 1875 - 1876 ders yılında ancak bir sene tatbik edilmiştir. Çünkü en küçük bir tereddüde mahal kalmayacak şekilde bilinmektedir ki, okul 1876'da üç sınıflıdır.

1876 tarihli bir yazıda Harbokulu'nun öğretim süresi iki seneye indirilerek, az zamanda çok subay yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar ve verilen emir üzerine öğretmenlerden ve idarecilerden müteşekkil bir komisyon toplanmış, komisyon üç seneye indirilen lise ders programlarını tesbit etmiştir.

Ayrıca, her derse verilmesi icabeden notlar, her dersten sorulması icabeden sorulara verilecek notlar ve üss-i mizan dahi tesbit edilmiştir. 1876'da kabul ve tatbike başlanan bu düzen, 1882'ye, Golç Paşa zamanına kadar devam etmişti. Golç Paşa, 1882 - 1908 yılları arasında not ve üss-i mizan ile ders süresine dokunmamakla beraber, ders ilâve etmek veya çıkarmak suretiyle programlarda önemli değişiklikler yapmıştır.

Vehib Paşa'nın (1909 - 1912) okul kumandanlığı zamanında okulun eğitim ve öğretim kadrosunda olduğu gibi, ders proğramlarında da önemli değişiklikler olmuştur.

CUMHURİYET DEVRİNDE

Cumhuriyet'ten sonra da derslerde önemli değişmeler olmuştur. 1923 - 1924 ders yılında okunan derslerle, 1933 - 1934 ve 1945 - 1946 ders yıllarında okunan dersler arasında önemli bir fark yoktur. Farklar, derslerin konularında değil, isimlerde görülmektedir.

1965 - 1966 ders yılının başında bizim de bulunduğumuz bir komisyonda askerî lisede okunan sosyal dersler % 75 nisbetinde millîleştirilirken, müsbet ilim dersleri de % 75 nisbetinde aktüelleştirilmiştir. Halen bu proğram tatbik edilmektedir.

OKULA GİRİŞ

Öğrenci kabulü: İdadiyeler ilk açıldığı zaman okula, «kadıların, ulemânın, müderrislerin, şeyhlerin, vükelânın, vüzerânın, âyân ve eşrâfın ve sülâle-i tâhireden olanların çocuklarının alınması» düşünülmüş ve arzu edilmişse de, asilzâde diyebileceğimiz bu zümreden bir kısmının taassup sebebiyle, bir kısmının yarından şüphe etmeleri sebebiyle, çocuklarını askerî liselere göndermeyince, «aslı nesli, soyu sopu belli, ruhen asil, güçlü kuvvetli, zeki ve kabiliyetli, mütenasip vücutlu çocukların da alınmasına» karar verilmiştir. Hattâ bunların subay çıktıktan sonra kendi memleketlerinde veya civarda bulunan birliklere tayin edilmeleri esası kabul edilmiştir. Böylece hem subayların ailelerinin yanında bulunmaları, hem de çocukların subaylara imrenip askerî okullara talip olmaları sağlanmış oluyordu. Bununla beraber okula girmek isteyenler ilk zamanlarda az olmuştur. Böyle hallerde Istanbul idadiyesi, ihtiyacını, kendi deposu veya ambarı demek olan ihtiyat sınıflardan temin etmiş ve girmek isteyenleri de senenin her mevsiminde almıştır.

Fakat 1847'den itibaren okula girmek isteyenlerin miktarı çoğalmaya başlamıştır. Bunun üzerine okul kumandanlığı, askerî okullar nazırlığına şu mealde bir teklifte bulunmuştur: «Hüner ve marifetli, okumanın kıymetini bilen aileler, çocuklarını subay yapmak istemektedir. Nâsiyelerinde istidat ve kaabiliyet görülenler, okula alınmaktadır. Fakat kayıt ve kabul için belli bir zaman yoktu; vakitli vakitsiz müracaatlar olmakta, bu ise derslerde karışıklığa ve ozrluğa, disiplinde nizamsızlığa sebep olmaktadır. Bundan böyle bir ders yılı içinde şevval, safer ve cemaziyelâhır aylarında üç defa öğrenci kaydı yapılır, sair zamanlarda kayıt yapılmamasının usul edilmesi uygun olur.» Teklif, Dâru'ş-şûrây-ı Askerî ve Meclis-i Vâlâ'da müzakere ve kabul edilmiştir. 1850'de öğrenci alma ayları receb, şaban ve ramazan aylarına tahvil edilirken, kayıt ve kabul için de esaslar konmuştur.

1 — İsmi geçen üç ayın dışında öğrenci alınamaz.

Bir süre okulun müdürlüğünü yapmış olan Vehib Paşa.

2 — İdadiyelere 12 yaşından küçük, 17 yaşından büyük olanlar alınamaz.

3 — Rüştiyeyi bitirmiş veya kendisini yetiştirerek idadiyeye girecek seviyeye gelmiş olanlar, imtihan edilir ve hangi sınıfın derecesinde ise, o sınıfa alınırlar.

4 — Alınacak öğrencilerin, zeki, kaabiliyetli ve «mütenâsibü'l-endâm» olmasına dikkat edilir.

5 — Öğrencı hangi sınıfa girecekse, mutlaka imtihan edilerek alınır, imtihansız alınanlar tembel, sairlerine de suimisal olur.

6 — Öğrenciler, doktorun ve imtihan eden öğretmenin gizlice vereceği not ve tavsiyeye göre alınır.

Fakat ne yazık ki, 1851'de okula girmek isteyen vezirlerden Mahmud Paşa'nın, Ethem, Fethi, Besim ve Celâl Paşalar'ın, Sadrâzam yardımcısı Kâzım Paşa'nın çocukları imtihan edilmeden alınmışlardır. 1864'de alınan bir kararla, «sivil rüştiyelerden gelenlerin ciddî bir imtihandan ve sıhhî muayeneden geçirildikten sonra, ihtiyat veya ihzarî sınıfına alınıp, bir sene öğretim yaptırıldıktan sonra birinci sınıfa; idadiyeden gelenlerin de imtihanı başardıkları takdirde mutlaka bir alt sınıfa alınmalıdır» şartı konulmuştur.

YENİ ESASLAR

1875 - 1876 ders yılı sonunda kayıt - kabul esaslarında şu değişiklikler yapılmıştır:

1 — Askerî rüştiyelerden naklen gelen öğrencilerin sadece sıhhî muayeneleri yapılarak idadiyelere alınır.

2— Sivil rüştiyelerden idadiyelere alınacak öğrencilerde şu hususlar göz önünde tutulur:

a — 15 yaşından büyük olmamak .

b — Sağlam olduğuna dair sıhhî heyetten rapor almış olmak.

c — Kayıt - kabuller 15 temmuz - 10 ağustos arasında yapılır.

d — Anadolu ve Rumeli idadiyelerine girmek için, «Osmanlı imlâsı, kavaid-i Farisî, kesr-i âşâriye kadar hesap, coğrafyaya başlangıç, ibare-i Farisî, Arapça sarf ve nahiv ve kıraat» derslerinden yapılacak imtihanda başarmak.

e — Istanbul idadiyesine girmek için (d) fıkrasındaki derslerden başka, mantık, kavaid-i Arabî, mükemmel hesap, umumî coğrafya, kavaid-i Osmânîye, hendese-i hattî, resim ve gramer derslerinden yapılacak imtihanda başarmak. Istanbul idadiyesine girmek için daha zor bir imtihan şekli kabul edilmesinin sebebini, öğrenci akınını, Anadolu ve Rumeli liselerine çevirmek düşüncesinde aramak lâzımdır.

İMTİHANLAR

Okulda 1845 - 1872 tarihleri arasında genellikle bütün imtihanlar sözlü olarak yapılmıştır. 1872'den itibaren bütün sınıflarda ve sene içinde iki yazılı, bir sözlü imtihan usulü kabul edilmiştir. Ara sınıflarda öğrencinin iki yazılıda aldığı notların ortalaması ile, sözlüde aldığı notun ortalaması sınıf geçme notu oluyordu. Son sınıfta ise öğrenci sözlü mezuniyet imtihanına giriyor, sene içinde aldığı sözlü ve yazılı notların ortalaması ile mezuniyet imtihanında aldığı notun ortalaması, mezuniyet notu oluyordu. Bu usul bazı değişmelere rağmen 1930'a kadar devam etmişti.

1930'da mezuniyet imtihanlarından baş

Kuleli lisesinin bugünkü durumu.

ka, bir de bakalorya imtihanı usulü kabul edildi. 1936'da bakalorya, olgunluk imtihanı şekline çevrildi. 1966 - 1967 ders yılında dahi eski imtihan ve not usulü devam etmektedir. Bütün sınıflar, sömestr tatili ile ikiye bölünmüş olan ders yılı içinde, birinci dönemde en az iki yazılı, bir sözlü imtihan ve bir de ödev notu verilmekte, bunların ortalaması «birinci karne» notu olmaktadır. İkinci dönemde de en az iki yazılı, bir sözlü imtihan yapılmakta, bir de ödev notu verilmektedir. Bunların ortalaması «ikinci karne» notu olmaktadır. Ara sınıflarda iki karne notunun ortalaması ve öğretmenler kurulunun rızası, sınıf geçme notu olmaktadır. Son sınıfların ise iki karne notunun ortalaması ile mezuniyet imtihanında aldığı notun ortalaması mezuniyet notu olmaktadır. 1864'e kadar sözlü olan mezuniyet imtihanları, bugün yazılı yapılmaktadır.

SUÇLAR - CEZALAR

Okulun açıldığı ilk devirlere ait suçların; ısrarla ders çalışmamak, öğretmenlerin sorularına cevap vermemek, sükûneti ihlâl ve sair öğrencileri rahatsız edecek şekilde şarkı söylemek, okuldan kaçmak, izinden geç dönmek, arkadaşları ile kavga etmek, sınıf çavuşuna karşı gelmek, nöbetçilere karşı gelmek, içerde ve dışarda göğsü açık gezmek, sigara, şarap, rakı ve esrar içmek, nizama mugayir elbise giymek, namaz kılmamak, yalan söylemek,

hırsızlık etmek, sıra ve dolabı kirli tutmak, açık saçık resim yapmak veya yanında bulundurmak, muzır gazete, kitap okumak, sabah geç kalkmak, bütünlüğe zararlı fikir taşımak gibi tutum ve davranışlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu suçlardan birini ilk defa işleyene küçük bir ceza veriliyor. Tekerrüründe daha çok cezalandırılıyor, suç işlemekte ısrar ve inad ediyorsa «nizama mugayir hareketlerde ısrar ettiği» için okuldan çıkarılıyordu. Öğrenci okuldan, ya nizama mugayir hareket etmekte ısrar ettiği, yahut da 4 veya 3 senelik öğretim süresinde iki defa sınıfta kaldığı için çıkarılmaktaydı. Bugün de böyledir.

Derslerine çalışmayan, sorulara cevap vermeyenlere, bir haftadan başlanarak, birkaç hafta başına kadar izinsizlik cezası verilirdi. Dersine çalışsın diye izinsiz bırakılanlar, firar ederse, derslerine girmek şartıyle bir hafta katıksız hapis cezası verilir, tekrar ederse, 15 değnek vurularak dövülürdü. Şarkı söyleyenlere önce tenbih cezası, tekrarında, derse girmek şartıyle 24 saat hapis cezası verilirdi. İçerde yakası açık gezene bir hafta başı, dışarda yakası açık gezene üç hafta başı izinsizlik cezası verilirdi. İzinden geç dönene bir hafta başı, tekrar eder ve 1, 2 gün sonra gelirse, 15 değnek vurulmak, derslere girmek suretiyle 6 gün katıksız hapis cezası verilirdi. Şarap, rakı, esrar içmek, hırsızlık etmek en büyük suçlardandı. Yakalandığı takdirde, tekrarına göre, 50 - 100 değnekle cezalandırılırdı. Arkadaşını döven, sınıf çavuşuna karşı gelen 15 değnek vurularak cezalandırılırdı. İntizama riayet etmeyip, sırasını ve dolabını kirli tutanlar 24 saat katıksız hapsedilirdi.

Parçalayıcı ve zararlı fikir taşımak da büyük suçlardandı. Böyle bir fikir taşıdığı anlaşılırsa okuldan derhal ilgisi kesilir ve öğrenci okuldan çıkarılırdı. Vehib Paşa'nın kumandanlığı zamanında, habersiz bir aramada bir Bulgar öğrencinin gözünde padişahın resmi bulunmuş, resmin gözlerine iğne batırılmış ve arkasına da «intikamımızı ergeç alacağız» diye yazdığı tesbit edildiğinden öğrenci derhal okuldan çıkarılmıştır (1).

OKULUN RUHU

Okulların ruhunu, çevre, öğrencinin, öğretmenin ve idarecilerin görüş, tutum ve bilgileri gibi başlıca dört kaynaktan gelen ruhların birleşmesi teşkil eder. Bu kaynaklardan, bilhassa öğretmen ve idareciler kaynağından gelen ruhlar, ne kadar iyi kaynaşır ve birleşirse, okulların ruhu

1) Bu hadisenin Bursa Lisesi'nde cereyan ettiğini söyleyenler de vardır.

Kuleli'nin bir asır önce yapılmış bir gravürü.

da o kadar iyi ve ideal bir ruh olur. Öğrenciler, öğretmen ve idareci heykeltraşlar eline verilmiş birer taze ruh hamuru olduğundan, öğrencilerin yetişmesi, heykettraşların bilgi ve maharetleriyle doğru orantılıdır. Öğretmenler, öğrencileri imtihan ederken, kendilerinin de öğrenciler tarafından imtihan edildiğini, verdiği dersin gaye ve hedefinin ne olduğunu unutmadığı müddetçe öğrenciye faydalı olmuş, dolayısiyle okul, yeni bir ruhla canlanmıştır.

ÖĞRENCİ RUHU

Okulun tarihinde öyle dinamik ruh devreleri yaşanmıştır ki, bunlar Kuleli'de öğrenciye yeni şekiller, yeni ruhlar verildiğini gösterir. 1880'lerde okulda bulunup konuşmalara kulak kabartacak olsaydınız, öğrencilerin şöyle konuştuğunu duyacaktınız:

— Burası da askerî lise gûya. Bir tüfeğin parçalarını, bir siper kazmasını, bir nişan almasını dahi bilmiyoruz. Bulgaristan'da sivil okullarda bile öğrencilere nişan almasını öğretiyorlar. Tüfeği iyi sıkmayı, mesafe tahmin etmeyi öğretiyorlar. İlk mermide Türk'ün kafasını nasıl patlatacağını öğretiyorlar.

— Nasıl olur, Bulgaristan bizim bir beyliğimiz? Ferdinand da ordumuzda bir mareşal değil mi? Bunları nasıl yapar, bizi nasıl hedef gösterir, istersek, üniformasını söker, kendisini azlederiz.

— Sökemiyor, kendisini azledemiyoruz işte. O da, benim yaz tatilinde gördüklerimi yapıyor. Ben gözümle gördüğümü söyleyorum. Başka biri:

— Canım ben biliyorum Ferdinand, Moskof dayısına güveniyor.

— Acaba Ruslar ne kadar asker çıkarıyor, biz ne kadar asker çıkarıyoruz?

— Rusya 3.5 milyon, biz 1.5 milyon asker çıkarıyormuşuz.

— Amma çok yahu. Babam anlatmıştı. Plevne'de kâfirin askeri sel gibiymiş, biri düşerse beşi onun yerine geçermiş.

— İyi ya, yarın Allah nasib eder de subay olursak istediğimiz kadar hedef bulacağız demek. Bir Türk yedi Moskof'a bedel değil mi? Biz gene çoğuz onlardan.

— Almanya kaç milyon asker çıkarıyor acaba?

— 4 milyon kadar. Hem de Rusya iki ayda ordusunu sınıra yığabildiği halde, Almanya 15 günde yığıyormuş... Ah biz de Almanya gibi bir kuvvetlenebilsek. Gerçi Almanya ile dost olacakmışız, ama yine sonunda iş kendi kuvvetimizle halledilir (2).

Böylece çocuklar yarınlar için sisli de olsa tahminler yapıyorlar, aldıkları bilgilerin ışığında bir şeyler sezip düşünüyorlardı.

ÖLÜNCEYE KADAR SAVAŞMALIYIZ

1919 senesinde okulda bulunup etrafta konuşulanları dinleseydik şöyle konuşmalar kulağımıza gelecekti:

— Hainler, bizi aldattılar, mütarekeye riayet etmiyorlarmış.

— Öyleymiş. İzmir'i Yunanlılar'a, Doğu Anadolu'yu Ermeniler'e vereceklermiş.

— Adana'yı Fransızlar, Musul'u İngilizler işgale başlamışlar bile.

— E!... biz ölü müyüz, karşı koymalıyız. Ölünceye kadar savaşmalıyız düşmanla.

— Karşı koymalıyız dediniz de hatırıma geldi. Doğu'da Kâzım Karabekir Paşa ile III'üncü ordu müfettişliğine tayin edilen M. Kemal Paşa baş tutacaklar. Annem ağlamaya başlayınca kesti konuşmasını.

— Anadolu'da bir baş tutan olsa ben de kaçarım. Vatan tehlikedeyken okumak neye yarar.

— Ben de kaçarım...

— Ben de kaçarım...

Anadolu'ya kaçmak, Millî Mücadele'ye katılmak fikri okulun içinde bir fırtına gibi dolaştı. Bundan sonra okuldan gruplar halinde kaçan öğrenciler, Millî Mücadele'ye katıldılar. 1919 ve 1920'de okuldan kaçan öğrencilerin miktarı 150 kadardır. Bunun 13 tanesi 16 haziran 1920'de, 9 tanesi, 17 haziranda, 60 tanesi birden 23 haziran 1920'de, 11 tanesi 3 aralık 1920, geri kalanlar da sair zamanlarda okuldan kaçıp Anadolu'ya geçmişler ve Millî Mücadele'ye katılmışlardır (3).

Sadece millî bir his ve heyecanla bu yavrucukların, okuldan kaçıp Anadolu'ya geçmeleri ve Millî Mücadele'ye katılmaları üzerine, o zaman,

Kuleli gençleri vatana kaçtı,
İstiklâl ordusu çiçekler açtı.

diye türküler yakılıp söylenmiştir.

Bunlardan bir kısmı Sakarya, bir kısmı Büyük Taarruz savaşları esnasında kahramanca savaşarak şehit olmuşlar (4), bir kısmı da orduda en büyük rütbelere kadar yükselerek millet ve memlekete hizmetler ifa etmişlerdir.

SON

---

2) Hasan Amca: Nizamiye Kapısı: s. 112 - 114.

3) Kuleli arşivi: 1335, 1336, 1337 senelerine ait not defterleri.

4) T. ÜNAL: Şehitler ve Gaziler (Ist. 1951): s. 79.

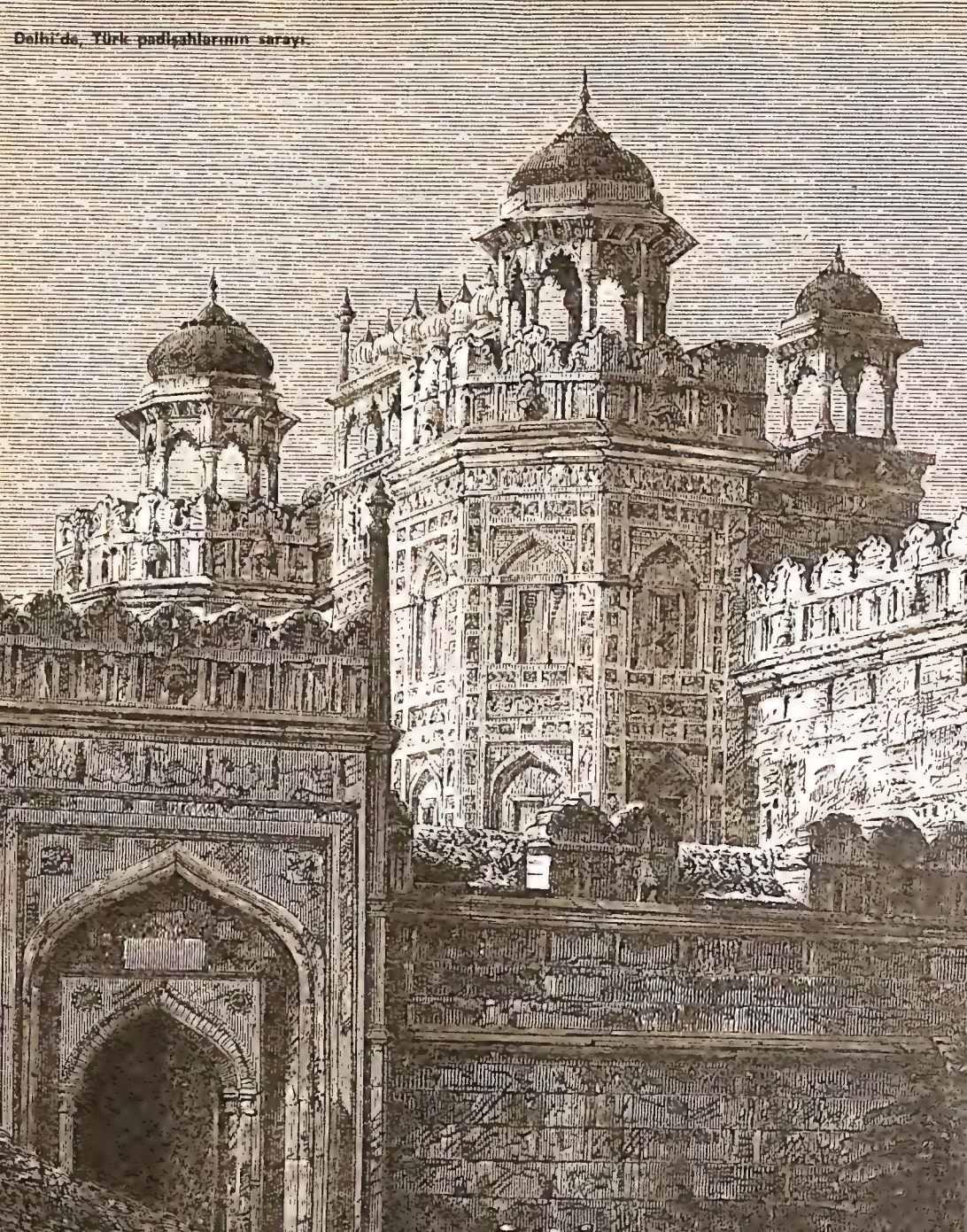

Delhi'de, Türk padişahlarının sarayı.

Türkler'in Hindistanı

Yazan : Louis Rousselet
Çeviren : M. A. Kayabal

Türkler XI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar dokuz asır boyunca yer yer Hindistan'ın en önemli kısımlarına hâkim oldular. Gazneliler XI. yüzyılda Hindistan'ın önemli bir kısmını ele geçirdi. Daha sonra Memlûkler, Hindistan'a hâkim oldu. Onların arkasından Hindistan'da büyük bir imparatorluk kuran Bâbur Şâh ile Timuroğulları iktidara geldi. Türkler bu uzun süre içinde Hindistan'da büyük mimarlık eserleri meydana getirdiler. Bunlar, bugün de ayaktadır ve gerçekten «Türkler'in Hindistanı» dedirtecek kadar azametli eserlerdir. Bu yazı serimizde bundan bir asır önce Hindistan'a seyahat etmiş bir Avrupalı'nın intıbalarını bulacaksınız.

DELHİ adı, sadece Hindistan tarihinde değil, bütün Asya tarihinde eşsiz bir şâşaa ile parlar. Dünyada Delhi ile yarışabilecek bir tek şehir vardır, o da Roma'dır. Roma nasıl yüzyıllar boyunca Avrupa âleminin başkenti olmuşsa, Delhi de Asya'nın merkezi olmuştur. Hatta Roma'nın, Delhi ile boy ölçüşmesi dahi biraz zordur.

Delhi, Hindistan'da yabancılar tarafından kurulmuş, daha sonra kutsal yarımadanın cazibesine kapılıp gelen istilâcılar tarafından paylaşılmıştır.

En eski Hind tarihine göre mevcut iki, üç şehirden biri sayılan İndrapeşta, bu gün bile bazı Hintliler tarafından Delhi adının yerine kullanılmaktadır ve bu şehir, efsanelere inanmak gerekirse, çağımızdan 30 yüzyıl önce kurulmuştur.

Sakinlerinin terk ettiği şehir 736 yılında I. Anang Pal tarafından yeniden inşa edilmiş ve Tuar İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur. Prensin yerine geçenler şehri tekrar ihmal etmişler, ancak 1060'da II. Anang Pal şehri yeniden eski harabelerinin üzerinde yükseltmiştir. 1152'de Visala Deva, 1193'te Sultan Kuta şehri yıkıp yeniden inşa etmişlerdir.

Hind-Türk İmparatorluğu'nun başkenti haline geldikten sonra, Delhi gerçek gelişme imkânını bulmuştur.

Delhi'de trenden inince, bizi yolculara ayrılan villaya götüren bir çeşit otobüse bindirildik. Demiryolları idaresi Avrupalı yolcular için henüz bir otel yaptırmayı düşünmediğinden Kalküta'dan gelen çok sayıdaki turist, şimdilik yerli özellikleri taşıyan binalarda kalıyor. Bunlar hakkında aleyhte konuşmak istemiyorum, ama

uzun yıllar Avrupa hakimiyetinde yaşamış bir şehirde böyle bir yerde kalmak, bence Paris'in göbeğinde çadır kurup oturmaya benziyor.

Fakat hayal kırıklığım kısa sürdü. Çünkü bütün gezi eşyasının benden birkaç gün önce gelip, kalacağım bungalovun yanına yerleştirildiğini görmek ve bungalovun da şehrin göbeğinde olduğunu öğrenmek beni pek memnun etmişti. Çadırım, atlarım, uşaklarım, hepsi hazırdı. Bir yanda sarayın danteli andıran surlarını, öbür yanda da, bir büyük alanın karşısında yükselen bir caminin heybetli siluetini görebiliyordum. İki mermerden minaresi göğe yükselen bir camii...

Gündeliği bir rupi olan odamızı tuttuktan sonra, Cuma mescidini ziyarete gidiyoruz. Bu büyük Türk eseri yapı Orta Asya ve Hind Müslümanları'nın en sevdikleri ve saydıkları yapılardan biridir.

Kırmızı tuğladan yapılan anıt, muazzam bir taraçanın üzerine oturtulmuş. Bu taraçanın zirvesine piramid şeklinde üç nefis yoldan çıkılıyor. Her üç yolun sonunda birer kapı var. Kapıdan girince mermer döşeli nefis bir avluya çıkılıyor. Son derece hafif ve zarif saçaklarla çevrelenmiş. Ortasını geniş bir şadırvan süslüyor. Siyah damarlı beyaz mermerden yapılmış üç kubbe, bütün haşmetiyle kapıyı taçlandırıyor. Caminin 40 metre yüksekliğinde zarif minareleri var. Bu eserin hiç düşünmeden Hind - Türk mimarisinin şaheseri olduğu söylenebilir.

Caminin her tarafından dışarı taşan canlı renkler ve Hind güneşinin bunlar üzerinde yarattığı oyunlar ne sözle, ne de resimle anlatılabilir.

Koridorlara hâkim olan koyu kırmızı, cephenin siyah ve beyaz mermerleri, yaldızları güneşten ışıldayan kubbelerin beyazlığı, minarelerin pembe çizgileri ve bütün bunların mavi kubbelerin altında meydana getirdiği ahenk, mimarın ustalığını göstermeye kâfi.

Caminin içi göz kamaştıran bir sadelik içinde. Kubbe, merdivenler, zemin, en saf ve beyaz mermerden, en zarif arabeskelerin taşa oyulmasıyle meydana getirilmiş.

Türk İmparatoru Hümâyûn'un Delhi ovasındaki türbesi.

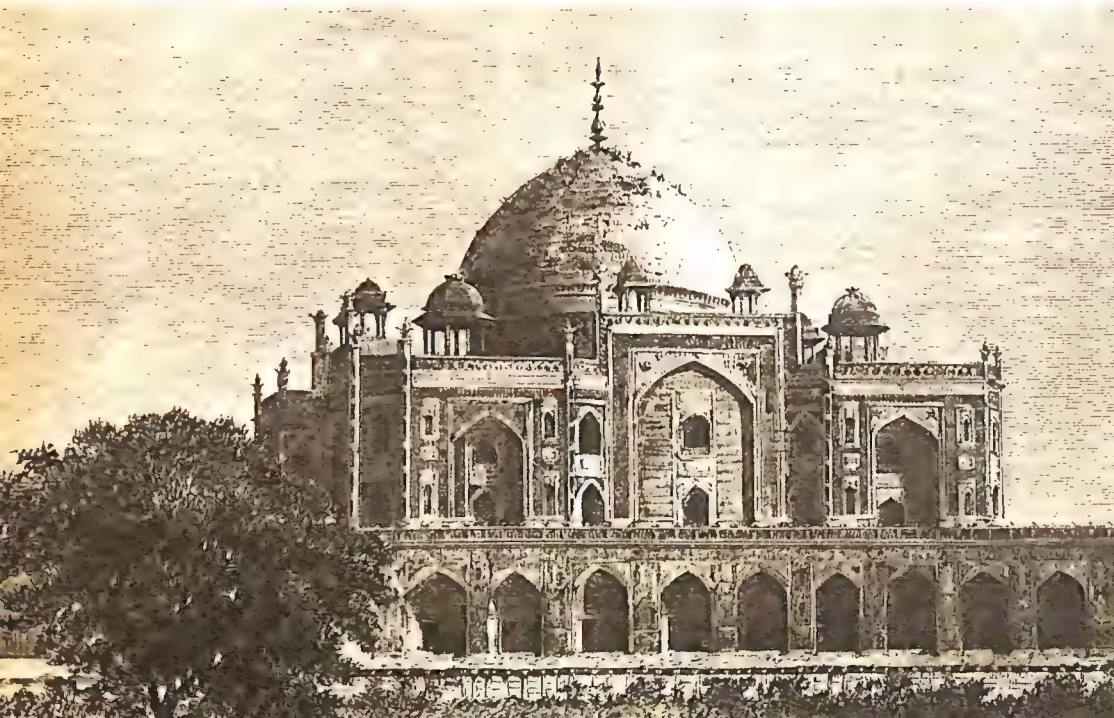

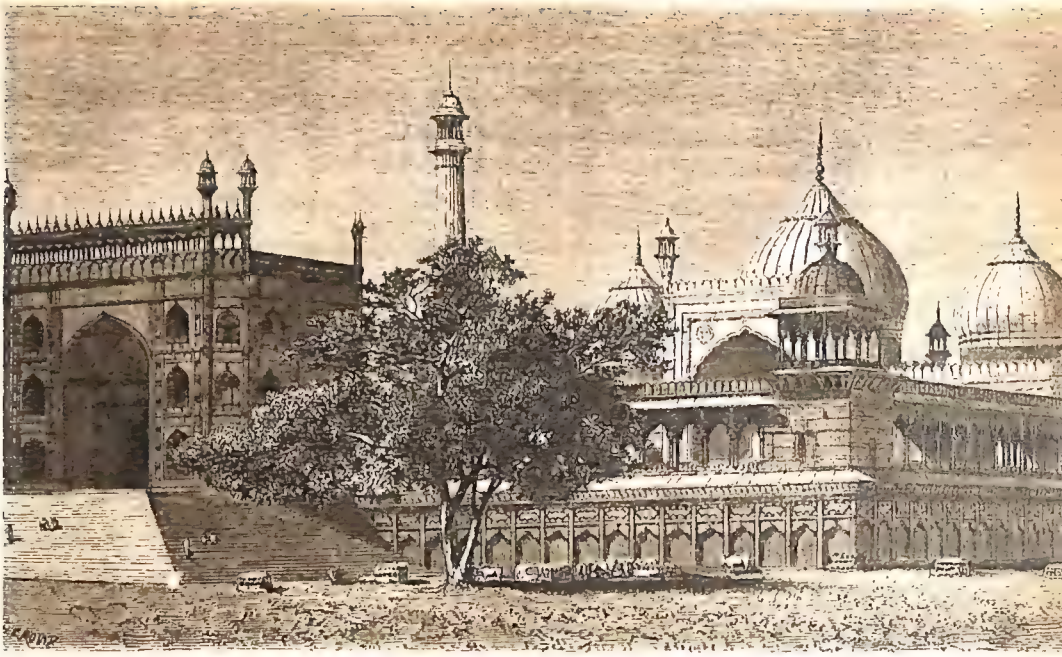

Delhi'deki ünlü Türk sanat eseri Cuma mesicdi.

Duvarlarda süreler yazılı. Caminin kurucusu Şâh-ı Cihân'a olan övgüler de yine mermere kazılmış.

Eskiden camiye hiç bir Avrupalı giremezmiş. Fakat 1857'den beri bu yasak kaldırılmış. Yaşlı bir molla bizi kibarca karşıladı ve manzarayı görmek için minarelerden birine çıkmaya davet etti. Manzara, hakikaten buraya ulaşmak için tırmanılan yüz küsur basamağın yorgunluğunu unutturacak kadar güzel.

Küçük mermer kubbenin altına oturup, şimdiye kadar rastlamadığım en ilgi çekici panoramayı seyre dalıyorum. Ayaklarımın dibinde modern bir şehir, Hindliler'in söyleyişiyle Şâhcihânâbâd uzanıyor. Burada evler taraçalı. Dar sokaklarda hummalı bir faaliyet var. Etrafta bugün çoğu kışla haline getirilmiş sayısız cami ve saray görülüyor. Surların dışında uçsuz bucaksız bir ova var. Bu ovanın her yönünden, yapı grupları yükseliyor: kubbeler, sütunlar. Bunların silueti güneyde, ufukta kayboluyor. Ufukta ancak rehberimizin göstermesi ile fark ettiğimiz ince bir kule görüyoruz: Kutb minaresi.

Minareden indikten sonra camideki kutsal emanetleri gösteriyorlar. Sonra bu müstesna mimarlık âleminden çıkıyoruz.

Vakit şehri ziyaret etmemize fırsat vermediği için güney doğu kapısından çıkıp, Cemne nehrinin kıyısında dolaşmaya başlıyor, güneşin şehrin ardından batışını seyrediyoruz. O nefis silüeti çizen kubbeler ve minareler alev alev yanıyor sanki.

Cuma Mescidi'ni gezdiğimizin ertesi günü sabahleyin imparatorluk sarayını ziyarete gittik. Burası saray değil başlı başına bir şehir gibi bir şey. Şehrin doğu tarafını hemen hemen baştan sona kaplıyor. Saray pembe taştan yüksek surların ardında... Dış görünüşü Agra'daki büyük Ekber kalesini pek çok hatırlatıyor. Dörtgenin her cephesinin orta yerinde kuleli kapılar var. Bu kulelerin üstüne mermer köşkler yapılmış. Ayrıca ince birer minare dekoru tamamlıyor.

Bir zamanlar büyük önemi olan, şimdi ise askerî yönden hiç bir şey ifade etmeyen bu surlar, Hind - Türk sanatının ve Şâh-ı Cihân devletinin en başarılı eseri.

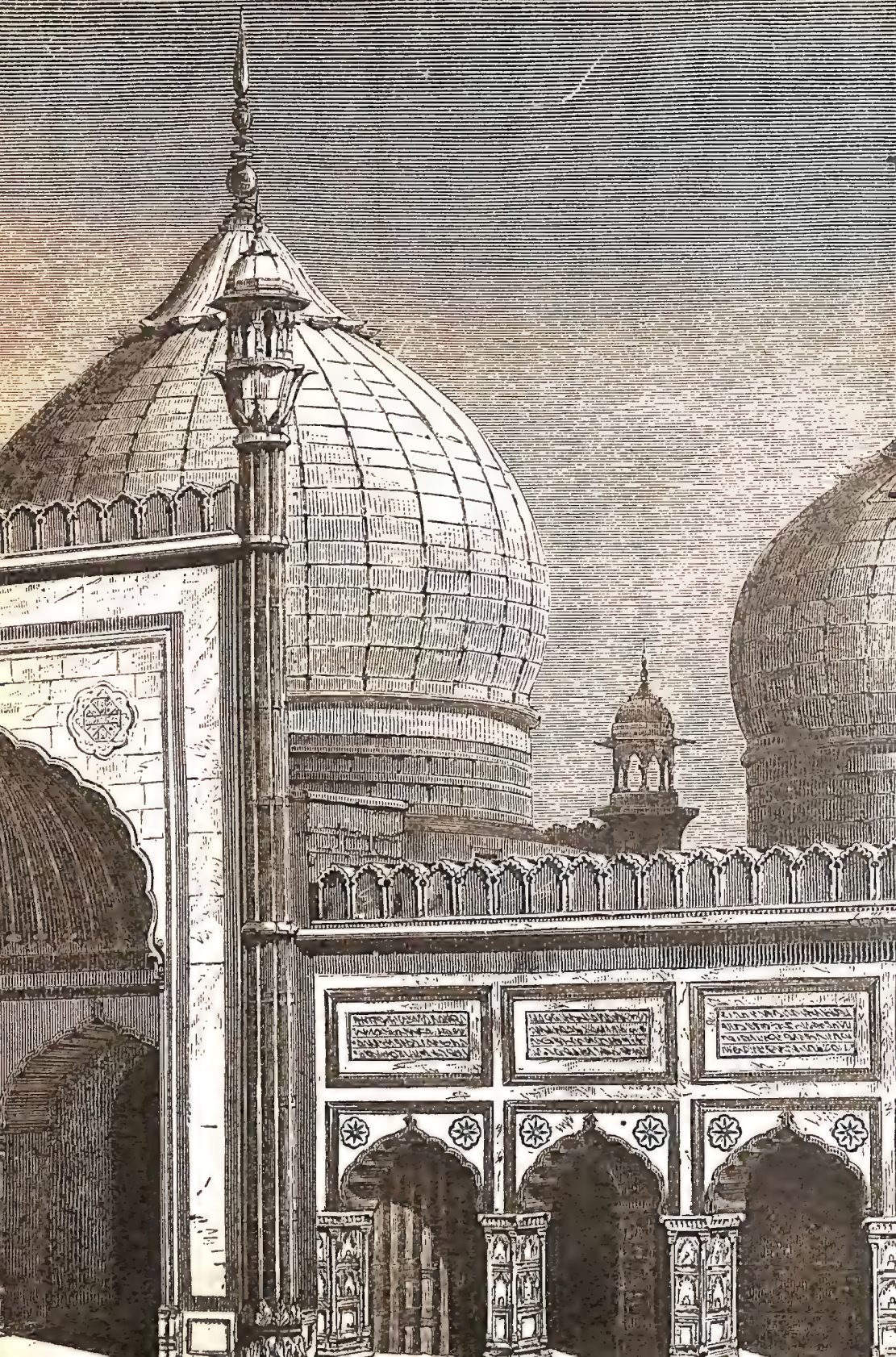

Yazarın bilyük bir hayranlıkla bahsettiği Cuma
mescidinin cephesden görünüşü.

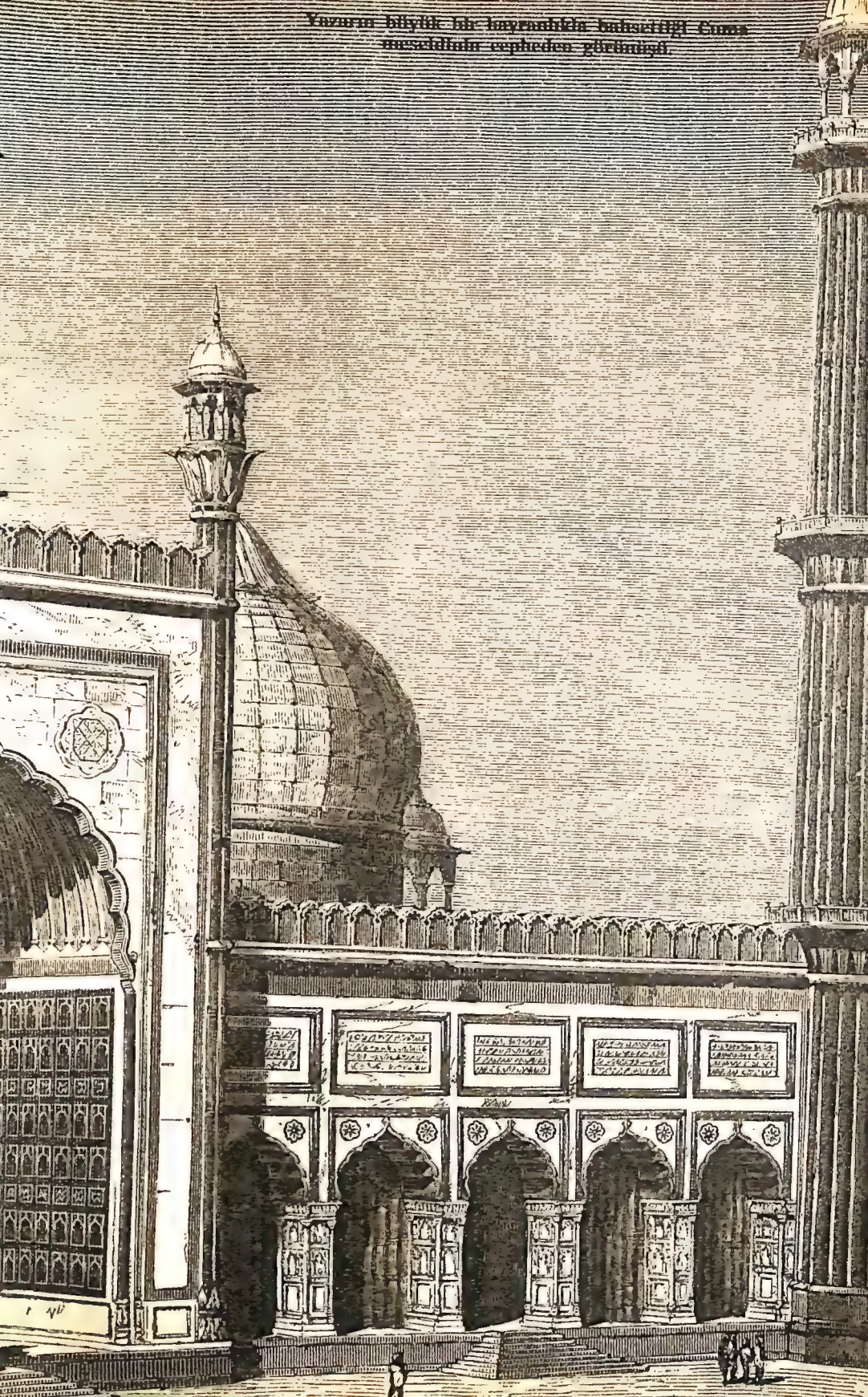

Yazarın büyük bir hayranlıkla bahsettiği Cuma
meselesinin cephesden görünüşü.

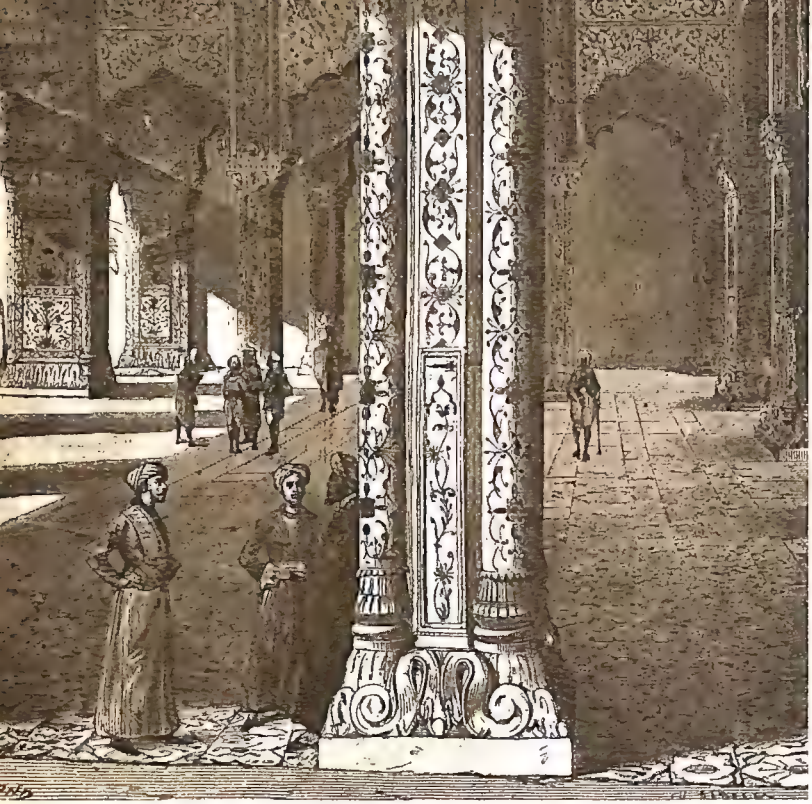

Delhi'deki şâhâne sarayın dîvân-ı hâs salonundan bir görünüş.

Doğrusu Büyük Türk'ün sarayının eşiğini aşarken, heyecanlanmadan edemiyorum.

Aklıma, benden önce buraları anlatanların yazdıkları geliyor. Hakikaten her şeye sadece güzellik hâkim.

Sarayın tam içine girdikten sonra, görülen şeyler artık bir peri masalını andırıyor. Sarayın fildişine benzeyen mermerden duvarları, süslü avluları çevreliyor. Sayısız havuzlar, portakallıklar ve değerli ağaçların bir danteli andıran bütünlüğü arasından altın, gümüş ve değerli taşların gerçek parıltılarını görmek mümkün.

Zamanlar her şeyi öyle değiştirmiş ki... Şimdi bu zarif sanat abidesinde miğferli İngiliz askerlerinin kaba komutları duyuluyor.

Daha sonra yan kapıdan geçip şehrin, yani sarayın içine dahil oluyoruz. Ne yazık ki bir sürü çirkin kışla binası manzarayı berbat etmiş. Bu çirkin tuğla yapıları keşke ortadan kaldırsalar.

İngilizler, Hindûlar'ın eski bir batıl inancından yararlanmak istemişler. Delhi'nin efendileri olarak, kendilerinden öncekilerin hatıralarını bile yok etmek için inat etmişler. Sarayları silip süpürerek, onların yerine şu çirkin, kare pencereli küp yapıları oturtmuşlar. Böylece Büyük Türk Şâh-ı Cihân'ın yerini alacaklarını sanmışlar. Bu barbarca hareketlerini mazur gösterecek bir sebep te bulabiliyorlar hâlâ: Askerî birlikleri yerleştirecek bina lâzımdı, diyorlar. Sanki Delhi yaylası kışlalarını barındıramazmış gibi.

Bu yaslı geziye daha fazla tahammül edemereyek üzüntüyle ayrılacağım sırada, bize doğru koşarak gelen bir asker görüyorum. Tuttuğumuz yola ayrı bir yönü işaret ederek: «Buradan efendim, buradan,» diyor.

— Ne var orada?

— Saray.

— Ne sarayı?

— Eski hükümdarın sarayından arda kalan işte. Doğrusu görülmeye değer. İsterseniz sizi götürürüm.

DİVÂN-I ÂM VE DİVÂN-I HÂS SALONLARI

Rehberin peşinden yürüyüp ikinci bir avluya varıyor ve buranın ucunda Türk stili bir güzel sarayla karşılaşıyoruz. Ne yazık ki, bu da tuğladan duvarlarla çirkinleştirilmiş. Burası bir zamanlar büyük kabullerin yapıldığı yermiş. Geniş salonun kubbesi mozayikle bezenmiş. Kubbe birbirinden zarif sütunlara dayanıyormuş. Fakat bunların hiç birini bugün görmek mümkün değil. Tavanları kalın bir kireç tabakası ile örtmüşler. Her halde sarayın bugün bu kısmını işgal eden memurların zihnini çelmesin diye olacak. Salonlardan birinde imparatorun oturduğu tahtı görmek hâlâ mümkün. Burası Sarayın Dîvân-ı Âm Salonu.

Dîvân-ı Âm salonundan çıktıktan sonra, yine şekilsiz modern yapılarla çevrelenmiş geniş bir alanı geçtik ve meşhur taht salonuna, Dîvân-ı Hâss'a vardık. Nedense İngilizler buraya dokunmamışlar. Bu kısım, sarayın en güzel köşesiymiş. En büyük zenginliklerinden mahrum kaldığı halde, yine gerçek bir mücevherden farksız. Dıştan bakınca, son derece sade mermer köşk havası var. Ama içerisi görülmemiş bir zenginlikle dolu. Köşeler, kubbelerin içleri nefis arabesklerle bezenmiş, mermerlerin içi değerli taşlarla süslü. Bu büyüleyici mozayiklerin üzerinde dolaşan güneş, sanki değerli taşlara hayat veriyor.

İNGİLİZLERİN BARBARLIĞI

Bu parıltılardan sinirlenen İngilizler, âdetleri olduğu üzere, önce üzerlerini kalın bir sıva ile örtmüşler. Fakat ziyaretçilerin bu barbarlığa karşı toptan isyanı karşısında yaptıklarından utanmış ve sarayı kaldırmaya karar vermişler. Bu çok zor ve ağır iş kendilerine pek pahalıya mal olmuş. Hâlâ da bitmiş değil.

Tavernier'nin anlattığına göre tavan inanılmayacak kadar ince işli bir altın tabakayla kaplıymış. Tahminlere göre sadece bunun değeri 27 milyon altın frankmış.

Gelecek sayımızda:
TAVUS TAHTI

Ekber Şâh'ın türbesinden bir görünüş.

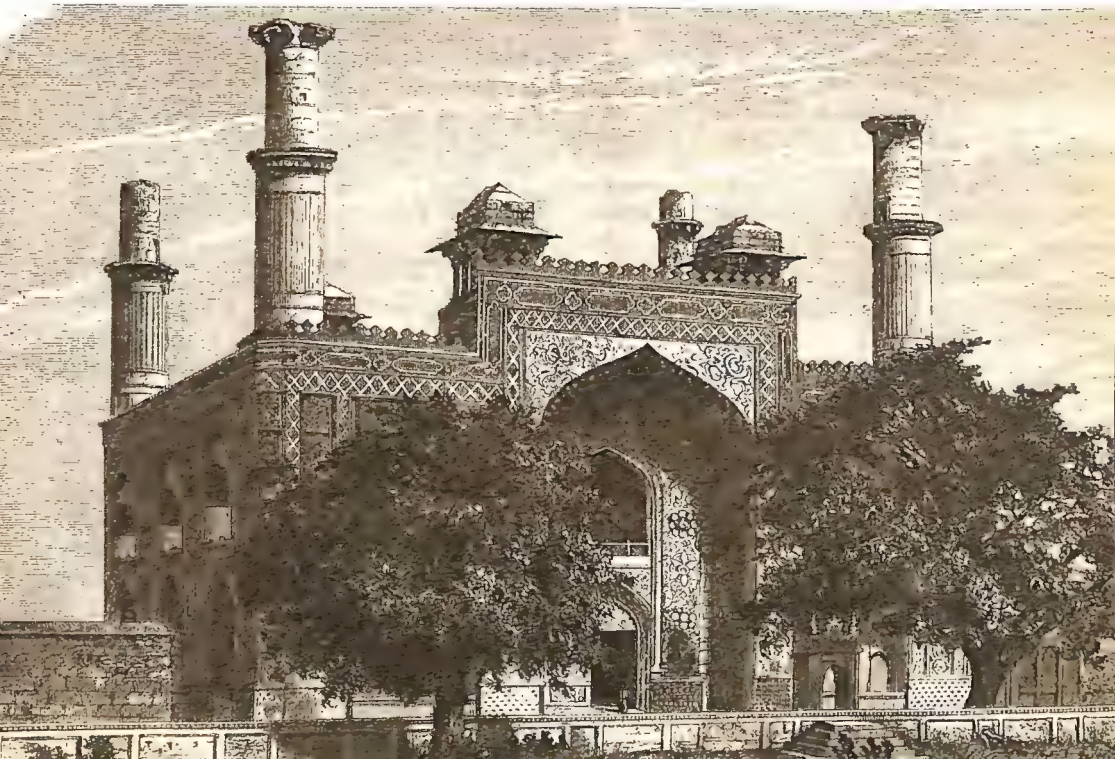

Musevî Paşalar

Yazan: Said Naim Duhanî

TÜRKİYE'nin Berlin sefiri olan Tevfik Paşa, bu başkentteki diplomatların en mümtazı olarak daima takdir edildi. Bu vazifesindeki başarısı sayesinde hariciye nazırı oldu. Tevfik Paşa bu görevde, kefelerinin birinde hariciye nezareti müsteşarı Naum Paşa, diğerinde Dîvân-ı Hümâyûn Baştercümanı Davud Efendi'nin bulunduğu bir terazinin kolu durumundaydı.

Naum Paşa'nın bir meziyeti, I. François zamanında yapılan ilk kapitülasyonlardan bu yana akdedilen bütün diplomatik antlaşmaları ezbere bilmesiydi. Nazır, herhangi bir konuda müşkülâta uğradığı zaman Naum'u çağırtır, o daha çağırılma sebebini öğrenmeden, içeri girer girmez arka arkaya on tane çeşitli vakanın halline dair on emsal gösterir, ayrıca birçok antlaşmalar da zikrederek bu misalleri kuvvetlendirirdi. Çok defa nazırın soracağı şeylerin bunlarla hiç bir ilgisi olmazdı. Her hâl-ü kârda Naum Paşa'nın hariciye nezaretinin en ağır yükünü sırtında taşıdığından şüphe edilmezdi. Bu vazifede Naum Paşa'dan önce Rum Ortodoks Salih Münis Paşa vardı. Naum Duhanî Paşa'dan sonra Rif'at Paşa tayin edildi.

Duhanî Arapça bir kelimelidir ve «tütün yahut duman tüccarı» mânâsına gelir.

Istanbul'da ticaretle uğraşan zengin bir Melkit vardı: Halebli M. Havva. Eski evi, İstiklâl caddesinde, Balo sokağının köşesindeydi. Şimdi kısmen bir radyo mağazasının işgal ettiği bu evde, daha önce de Orman adında içkili bir lokanta vardı.

M. Havva'nın Büyükdere rıhtımında büyük bir yalısı, Beyoğlu'nda da bir çok gayri menkulü vardı. Bunlardan birinin zemin katını vaktiyle Şık sineması işgal ediyordu. Ayrıca, İstiklâl caddesine dik gelen Hava sokağının (İpek sineması civarında) çevresi tamamen ona aitti. Güzel kadınlara raslanırdı o civarda. Sanıldığı gibi bu dar sokağın adı Türkçe'deki bildiğimiz «hava» mânasına gelmez. Aksine Halebli Havva ailesinin adını taşır.

Havva ailesi, tezgâhlarında iki Suriyeli memur kullandılar ki, her ikisi de sonradan arka arkaya vezir oldu: Nasrî Kusa ve Selim Melhame. Birincisi Abdülaziz, ikincisi Abdülhamid zamanında.

M. Joseph Havva çok sevdiği kızı Marguerite'in tifoya yakalanıp ölmesi üzerine, Istanbul'da yaşayamadı. Karısının doğum yerine, Marsilya'ya yerleşti.

O devirde Suriye Melkit patriğinin henüz Istanbul'da bir kilisesi yoktu. Çaresiz bu mezhepten olanlar Roma Katolik kilisesine giderdi. İçlerinden bir çoğu sonradan Sakızağacı caddesinde açılan Alepin adlı Melkit kilisesine hiç devam etmediler.

Sakızağacı caddesinin İstiklâl caddesiyle olan köşesinde Ağacamii vardır. Bu cami, 1595'te ölen Galatasaray ağası Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ancak sonradan yanan ve harap olan cami, II. Sultan Mahmud tarafından tamir ettirildi. Nihayet Cumhuriyet devrinde tamamen yeni baştan yapıldı .

Yine Sakızağacı caddesinde, Melkit kilisesine varmadan, fakat aynı tarafta Ermeni Katolik patrikliğinin kilisesi vardır. İmparatoriçe Eugénie, Türkiye'ye resmî ziyareti sırasında, Hz. Meryem'e ithaf edilmiş bulunan bu kiliseye gelmiş (1869), dinî bir törende hazır bulunmuştu. İmparatoriçe, bu vesile ile kiliseye son derece değerli bir goblen hediye etmişti.

Bu iki kilise arasında ve aynı kaldırımdan Mektep sokağına doğru bir başka sokak uzanır. Bu sokaktaki evler Afrodit mezhebine tahsis edilmiş umumî tapınaklardır: Abanoz sokağı diye anılır. Beyoğlu'nun başlıca özel mahallesidir.

KİLİSE KAPISINDAKİ HALİFE ADI

Neyse, biz yine kilise konusuna dönelim ve Beyoğlu'ndaki Katolik kiliselerini hatırlatalım. Beyoğlu'nun göbeğinde bulunan bu kiliseler Padualı Saint - Antoine ve Sainte - Marie - Draperis kiliseleridir.

Sainte - Marie'nin büyük giriş kapısının üzerinde Sultan Hamid'in adı yazılıdır. Öyle sanıyorum ki, yeryüzünde Vatikan'a bağlı olup da üzerinde bir padişah - halife'nin adının yazılı olduğu tek kilise budur. Bu arada Sainte - Marie kilisesinin Avusturya - Macaristan sefaretinin resmî ibâdet yeri olduğunu da ilâve etmeliyim.

Selim ve Necib Melhame Paşalar'dan birincisi, çeşitli önemli memuriyetlerde bulunduktan sonra Ziraat, Maadin ve Orman Nazırı; ikincisi de yine çeşitli vazifelerde bulunduktan sonra Nafia nezaretinde müsteşar olmuştu. Kardeşleri Philippe, Habib, Şükrü ve İskender de çeşitli hizmetlerde bulunudular.

Selim Paşa, Galatasaray'da mektep mubassırı olduğu sırada 1876'daki Türk - Rus harbinin patlaması üzerine bir Hıristiyan gönüllüler lejyonu kurarak cepheye giden ilk Lübnanlı olmuştu. Bu vatanperverâne jestini Sultan Hamid çok takdir etmiş, ona çeşitli nişanlar vermiştir. Selim Paşa'nın baş döndürücü muvaffakiyetlerinin başlangıcını bu hareketinde aramalıdır.

Uğradığı suikast sırasında soğukkanlılığını kaybetmeyen Sultan Hamid.

Belçikalı Joris'in, 21 temmuz 1905'teki cuma selâmlığında Sultan Hamid'e yaptığı suikasdin tahkik işinin başına Necib Melhame Paşa getirilmişti. O sırada müsteşar olan Necib Paşa, bu suikasdin tahkikatı sırasında son derece sert hareket etmiş, saray casuslarını bile titretmişti. Hattâ «iyi haber alan» bazı kimseler Paşa'nın, evinin bir kısmını işkence merkezi haline getirdiğini, burada Octave Mirbeau' nun muhayyilesine taş çıkartacak işkenceler yaptırdığını söylerler. Bu suikasdin tahkikatı sırasında, Belçika orta elçisi ve Avusturya - Macaristan sefirinin de rahat günler geçirmediğini belirtmek isterim. Çünkü suikasdin yapıldığı arabayı bir Avusturya firması ısmarlamış ve Istanbul'da teslim etmişti. Arabanın yapıldığı yer ise Belçika'ydı.

O gün suikastten sonra en küçük bir heyecan eseri göstermeyen ve tam bir İngiliz soğukkanlılığıyle hareket eden Sultan Hamid, ihtiram kıtasının önünden geçerken ne kadar rahat olduğunu belirtmek için birden, bir jandarmanın önünde durarak sormuştu:

— Adın ne senin?

Asker bu sualden fena halde ürkmüş ve asker ocağında kendisine öğretildiği gibi bir anda künyesini saymıştı. Padişah suallerine devam ediyordu:

— Bu üniformayı giymeden önce ne iş yapıyordun?

— Ben çoktandır jandarmayım efendimiz...

— O halde ben söyleyeyim... Daha önce sen denizciydin...

— Evet efendimiz... Gençliğimde kayıkçıydım.

— Şimdi de sen bana aynı suali sor.

Zavallı jandarma neferinin, padişaha sual sormak ne haddine?

— Öyleyse sen söyle, ben padişah olmadan önce neydim?

— Şehzâde Abdülhamid Efendi idiniz efendimiz.

— Güzeeel, o zaman ben senin için neydim?

— Cennetmekân Sultan Abdülmecid Hân'ın oğlu idiniz.

— A evlâdım, o zaman ben senin müşterindim. Düşün hatırlayacaksın. Beni kaç defa Dolmabahçe'den Üsküdar'a geçirdin kayığınla. Şimdi, hadi git kemerini teslim et, saraya gel de çavuş dolmanı versinler sana.

Böylece, bunca insanın can verdiği bir cuma günü bu iyi talihli jandarma eri, II. Sultan Abdülhamid'in bir tesadüf eseri olarak dikkatini çekip, Yıldız Sarayı'na adımını attı.

EKALLİYETLER

Melhame ailesi hariç, Istanbul'daki Marunîler'in sayısı pek az olduğundan, patrikleri şehrimizde dinî bir temsilci bulundurmayı lüzumsuz addetmişti. Bunun üzerine Melkitler gibi onlar da Latin rahiplerini muhatap addettiler. Latin (yani Roman Katolik) diye anılan eski Osmanlılar'ın çoğu Türkiye'de doğup büyümüş ve çokları, hadiselerin akışı ile önemli mevkilere gelmiş ve fedakârlıkla devlete hizmet etmişlerdir. Bunlar meyanında şu isimleri sayabiliriz:

Rüstem Paşa Marini, Muzaffer Paşa Çaykovski, Vassa Paşa; Doktor generaller: Faik Dellasuda ve Spadaro Paşalar, Grati Efendi... Bunlar ve daha birçokları Latin cemaatini teşkil ediyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaatlerin dinî reisleri şunlardı: Ortodoks kiliselerin patrikleri (Rum, Bulgar, Yakubî, Nestûrî, Ermeni) Roma kilisesine bağlı Doğu mezhepleri patrikleri (Ermeniler).

Melkit ve Nestûrîler'in dinî reislerinin imparatorluk hükümetince verilmiş birer tevcih beratları vardı. Yalnız Marûnî patriğin bu şekilde resmî bir tayin beratı yoktu. 1912'de Marûnî patriği olan Elyas Hovayek diğer mezheplerden olan meslektaşları gibi kendisine de bir tayin beratı verilmesi talebinde bulundu. O tarihe kadar padişahlar, Lübnanlı Arap papazlarına nişan vermekten geri durmuyorlardı. Böylece tevcih edilen şeref rütbesi ile beraber bulunan diplomada onların vasıflarının zikredilmesiyle bu şahısların dinî görevlerini de zımnen teyid etmiş oluyordu.

Bildiğim kadarı, bir tek Marûnî patriği Istanbul'a gelmiştir. O da 1905'te Sultan Hamid'i ziyaret eden Elyas Hovayek'tir.

Istanbul'un fethinden sonra Fâtih, yeni başkentinde oturmakta devam eden Latinler'e karşı hüsnüniyetini belirtmek için âlicenap bir jestle, onlara özel lütuflarda bulunmuştur.

Fâtih Sultan Mehmed'in onlara tanıdığı imtiyazlar arasında bir vekil seçmeleri de vardı. Bu vekil, Latin cemaatinin menfaatleriyle ilgilenecek, devletin aldığı kararların cemaate iletilmesinde vasıta olacaktı. Vekilin bir görevi de mensuplarına Latin menşeli olduklarını belirten birer vesika vermekti. Lozan antlaşmasından sonra bu vekil kaldırıldı.

MUSEVÎ PAŞALAR

Latinler'in son vekili M. J. Delanda idi. Osmanlı tabiiyetindeki Latinler'e verilen vesika Türkçe (Arap harfleriyle) ve İtalyanca yazılı olurdu. Türkçe kısmında şunlar bulunurdu: Defter numarası, İzinna-

İmparatorluk hizmetindeki yabancılardan Guatelli Paşa, bir süre Mızıkay-ı Hümâyûn reisliğinde bulunmuştur.

me, Tab'ay-ı Devlet-i Aliyye'den olan... defterde kayıt olduğuna mebni işbu izinname yedine ita olunmuştur. Dersaadet. Vade... Eşkâl... Mevlûd... Sin... Boy... Saç... Burun... Ağız... Sakal.

Musevîler'in de devlet memuriyetinde önemli hizmetleri olmuştur. Bunların şeref listesinde olanlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

Merhum Davud Molho Efendi, imparatorluk divanı baş tercümanıydı. İyi bir dilci olan Davud Efendi, dostlarına ve meslektaşlarına karşı gösterdiği iyi kalblilikle tanınırdı. Bilhassa resmî sırları saklamasıyle tanınmıştı. Bohor Efendi müsteşardı.

Bâbıâlî'deki yabancı basın bürosu müdür muavini olan Avram Farhi Efendi, sonradan Türkiye'nin Boston (A.B.D.) konsolosu oldu.

İshak Molho Paşa (Davud Efendi'nin kardeşi) ile göz mütehassısı Elyas ve Menteş paşalar amirallik hekimleriydi.

Hz. Musa'nın müritlerinden Aronaçi Efendi, padişahın mücevheratçısıydı. Bu bakımdan pırlantalarla süslü bir nişana hak kazananlar sık sık ziyaret eder, nişanlarının daha itinalı yapılması için ona kur yaparlardı.

Aronaçi Efendi'den bahsederken aklıma bir olay geldi. Rahmetli Turhan Paşa an latmıştı:

Bir gün Sultan Hamid'in huzurunda bulunuyormuş. Bir ara padişah, vezir ve fevkalâde elçisinin kravatını süsleyen nefis bir akik taşını görmüş.

— Aman Paşa, ne nefis bir mücevher, demiş.

— Aman efendim, kulunuzu mahcub ediyorsunuz, diye cevap veren Turhan Paşa, mücevheri çıkararak padişaha takdim etmiş. Padişah da:

— Bu hediyenizi memnuniyetle kabul ediyorum, demiş, ayrıca şu cümleyi bana tekrar etmekten de sizi muaf tutuyorum: «Padişah hazretlerinin tebaalarının her şeyi, Osmanlı tahtının malıdır.»

Kısacası Turhan Paşa bu defa işin içinden kolayca sıyrılamamış. Aradan günler, haftalar geçmiş. Yine bir kabul sırasında imparator, Turhan Paşa'nın kıravatında iğne olmadığını görmüş.

— Acaba demiş, iğne takmayı unuttunuz mu? Yoksa bu bir itimatsızlık eseri mi?

Padişahın bu hitabını duyan eski evkaf nazırı kekelemeye başladığı sırada, padişah kendi iğnesini çıkararak Turhan Paşa'ya takmış.

— Aman efendimiz, hakir bir kulunuz için kendinizi böyle kıymetli bir yakut-

Boğaz'da Levantenler'in çok itibar ettiği bir semt: Büyükdere'nin 50 yıl önceki görünüşü.

tan mahrum etmek...

Osmanlı İmparatoru sözünü kesmiş:

— Paşa... arzûy-ı hümâyûnumuz bu yoldadır. Kıymeti meselesine gelince, onu görüşebiliriz. Bu kalitedeki taşlardan bana düzinelerle bulan Aronaçi'dir. O, bunların yakut olduğunu iddia ediyor. Ama ben aynı fikirde değilim.

YABANCI ASKERLER

Yabancılar arasında Türk ordusunda hizmet gören birçok da asker vardır. Türk ordusunda mareşal olan ilk yabancı, bir İngiliz'dir: Wiliams Paşa (1856). Kars'ta büyük yararlık göstermiş ve daha sonra Cebelitarık askerî valisi olmuştur.

Rüstem Paşa (1814 - 1894) — Fransesco Marini — annesinin bir seyahat vesilesi ile bulunduğu Hamburg'da doğmuştur. Tercüman olarak Trablusgarp'te devlet hizmetine girmiş, zamanla Istanbul'da Pasaport Dairesi Müdürü, Floransa Maslahatgüzarı, Saint - Petersburg Sefiri olmuş, nihayet vezir rütbesiyle ve müşir olarak Lübnan valiliğine getirilmiştir.

Bu Rüstem Paşa'nın aynı adı taşıyan Alfred Rüstem Bey Blinski ile hiç bir akrabalığı yoktur. Polonya asıllı olan Rüstem Blinski Bey, önce orduda subaylık etmiş, daha sonra hariciyeye intisab ederek Türkiye'nin Vaşington sefiri olmuştur. İhtida eden Rüstem Blinski, hayatının sonlarına doğru Ahmed Rüstem Bey diye anılmıştır.

Polonya asıllı merhum Müşir Muzaffer Paşa, Lübnan valisiydi.

Müşir Dreyssé Paşa (Fransız), şehzâdeliğinde Sultan Hamid'in yaveriydi. Şehzâde Abdülhamid Efendi, amcasıyle beraber Paris'e gittiği zaman genç bir subay olan Dreyssé onun yanındaydı. Padişah, tahta çıktıktan sonra da Dreyssé'yi yanından ayırmadı.

De Giorgis ve De Robilant Paşalar (İtalyan) üç Rumeli vilâyetindeki jandarma teşkilâtını yeniden organize etmekle görevlendirilmişlerdi.

Dussap Paşa (Fransız) Mızıkay-ı Hümâyûn reisiydi. Aynı makamda kendisinden önce Guatelli Paşa (İtalyan) bulunuyordu. Kendisinden sonra da d'Arenda Paşa (İspanyol) bu makama getirildi.

Vitalis Paşa, Rumeli jandarma kumandanıydı. Tophane müşirliğinde görevli Andre Berthier Paşa, bir mitralyöz icad etmişti. Bu silâh Fransa Harbiye Nezareti tarafından kabul edildi (1910 - 1911).

Lecoq, Toustain, Foulon, Bauman ve Auguste Sarrau Paşalar da Fransız'dı.

Müşir Von der Goltz ve Von Kampho-

evner paşalar, Alman asıllı mareşallerdi. Şu generaller de Almandı: Brockdorf, Dithfurth, Fleisher, Grümckof ve Amiral Kalau von Hofe paşalar.

General Zeşenyi Paşa Macar'dı. İtfaiye teşkilâtının başındaydı.

Amiral Woods Paşa ve General Blunt jandarma, Wenecombe ve Atkinson paşalar da Tophane müşirliğinde vazifeliydiler. Bundan başka çeşitli milliyetlerden daha birçok yabancı subay vardı.

Çeşitli cemaatlere mensup önemli şahısları sayıp dökmek beni asıl konudan uzaklaştırdı. Yine mevzuumuza dönelim.

KIŞ GELİNCE

Tatil mevsimleri geçince, Beyoğlu yine kalabalıklaşmaya başlar, Cercle d'Orient, aboneleri ve seçkin züppeleriyle formunu bulur, kâğıt oyunu partilerinde derhal bir çoğalma farkedilirdi.

Âyandan Abraham Paşa; bilardo ası, namuslu reji müdürü M. R. m. rt. ve diğer şahıslar vakit geçirmeden Karakâhya gayri menkulundeki kışlık yerlerini tutarlardı.

Şehirde Orosdi - Back mağazalarının sahibi, Musevi asıllı Monsier B. ck de S.r.n'y kulüp üyelerine ve bütün kendini dinleyenlere Katolik mezhebinin iyi bir şampanya markası olduğunu iddia ederdi.

Fotoğraf üstadı Phébus, sonradan Karlman pasajı olan Bortoldi de la Ciotat Kardeşler'in bonmarşesiyle karşı karşıya olan atelyesinde objektifini hazırlayarak avucunun içindeki elâstik armudu sıkmak için müşterilerini beklemeye başlardı. Yıldız dahil bütün Istanbul, Phébus'un müşterisiydi. Zamanın en ünlü kimseleri Phébus'ün karşısında poz vermişti: Muzafferüddin Şah, II. Wilhelm, Habsburglar'dan I. Karl, Bulgar Kralı Ferdinand, Sırp Kralı Pierre ve nihayet Karadağ Prensi (sonra kralı) Nicolas.

Öte yandan büyük kulak boğaz mütehassısı Dr. PH. T.D.S. içi parçalanarak bütün bir kış boyunca ayrı kalmak üzere Büyükada'daki elma bahçesini terkeder ve Ağahamamı sokağındaki muayenehanesinde bitmek tükenmek bilmeyen hasta kabullerine başlardı. Bu çok iyi hekim, boş zamanlarında Rumca edebî yazılar yazmaya çalışır ve bu çalışmalarının meyvaları çeşitli broşürler halinde Belediye Bahçesi'nin parmaklıklarının dibinde satılırdı. Bu arada ancak pek mahdut kimseler yazar doktorun, asistanının isminin arkasına saklandığını bilirdi. Çünkü broşürlerde yerine asistanının adı bulunurdu.

Dr. PH. T.D.S., meslek hayatının başlarındayken yakışıklı bir erkekti. Öyle ki Beyoğlu koketleri onu görünce başlarını çevirip bir daha bakmadan edemezlerdi. İçlerinden çoğu, onun güzel başını yakından görmek, kulağını göğüslerine yapıştırarak kalplerini dinletmek için bilhassa muayenehanesine giderdi. Aynı zamanda saray doktoru olan bu zat, saraya girerken protokole uyarak fes giyerdi.

«Sellerie Parisienne» (Paris Saraçhanesi) mağazasının sahibi sempatik Dumas Kardeşler'in yeri «Café du Luxembourg» ile karşı karşıyaydı. Saray ve Türkiye'deki bütün paşalar için imalâtta bulunan Dumas Kardeşler, adını taşıdıkları meşhur yazarın çağında anavatanlarında yaşamadıklarına hayıflanırlardı. «Üç Silâhşörler» zamanında Fransa'da yaşamış olsalar, onlara en iyi eğer takımlarını yapacaklarına şüphe yoktu.

Anadolu Demiryolları Umum Müdürü M. H.G. n.n, ile ayrılmaz arkadaşı M. R. D.l.b..f, Lebon pastanesinin günlük, hattâ bazan günde iki defalık müşterileriydi. Orada başbaşa verir, hangi sefaretin balosuna ne kılıkta gideceklerini kararlaştırırlardı.

Hanımlar, Rocher, Parret yahut Vapillon moda evlerine koşuşur, erkekler Mir et Cotereau, Chavin, Maitre - Tailleur Botter terzihanelerine akın ederdi. Yahut Cercle d'Orient'ın altına yerleşmiş olan Artist - Kuaför M. Stavrakis'e uğrarlardı. Stavrakis, meşhur «Avellan Losyonu»nu icad etmiş olmakla iftihar ederdi.

Bu arada, o zamanlar haksız yere Pera denen Beyoğlu'nun kadın, erkek daha birçok müşterisinin devam ettiği çeşitli yerleri saymadan geçiyorum.

Mevsim kışa döndü mü, sokaklarda satıcıların bağırtısı birden artardı.

Arabacılar «destur, destur» yahut «varda» (İtalyanca guarda = dikkat'ten) nidalarıyle kendilerine yol açar, gece bekçileri kalın sopalarıyle tak tak diye yere vurarak dolaşır ve ne yazık bazan bu sopa sesine sondaki heceyi uzatarak «yangın var» haykırışı da karışırdı...

Beyoğlu'nun hayatı, eğlenceleri, üzüntüleri, gülmek ve oynamak için icad edilen sebepleriyle yeniden başlardı.

Bakıyorum, yine başlangıç noktasına dönmüşüm... Artık bu rabıtasız sözlerime son vermeliyim... Yeter ki bu yazdıklarım sizi eğlendirmiş, dinlendirmiş, duygulandırmış olsun... Eğer öyleyse belki de günün birinde yeniden başlarız.

SON

Bu yazı serisi
ORHAN ŞEVKET YÜKSEL
tarafından Fransızca aslından dilimize çevrilmiştir.

Yüzyıllar Arkasında Adları Unutulmamış

Küçük Şöhretler

Yazan : Ragıp Şevki Yeşim

Türk tarihi içinde yüzyılların arkasında kalmış, fakat adları unutulmamış olan küçük şöhretlerden bazılarının çok garip lâkapları vardı, kişilikleri çok dikkat çekiciydi. Bazıları İstanbul semtlerinden birine adlarını bırakmışlardı. Fakat ne olursa olsun, Osmanlı binasının iri taşları arasında bunlar da birer çakıl taşı olarak yer almışlardır. Bu sayıda bu küçük şöhretlerden birkaçını bulacaksınız.

TOKMAK ÖMER

BAZI devirlerde Osmanlı devletinde bir mansıba konmak isteyenler, verecekleri keselerle işlerini hallederlerdi. Bunlardan biri de Tokmak Ömer diye anılan adamdı. Tokmak Ömer, Kapıcıbaşılık etmiş, bostancı olmuş, nihayet vergi tahsilâtı işine burnunu sokmuştu. Bu iş sırasındaki zulmü göklere çıktığı için hapse atıldı. Fakat defterdar Zurnazen Mustafa Paşa'ya 15 kese rüşvet vererek kurtuldu. Yeni bir muhassıllık için nereye el attıysa boş çıktı. Bu arada birçok şikâyetçiler peyda oldu. Rumeli muhassıllığı esnasında gösterdiği zulüm en önemli şikâyetler arasındaydı. Tokmak Ömer bu şikâyetlere kulak asmıyor, defterdara, sadrâzama başvuruyordu:

— Yine muhassıllığa gönderin, diye akçalar vaadediyordu. Bu sırada şikâyetçi ler işi padişaha kadar aksettirdiler.

Dördüncü Mehmed henüz küçüktü. Onun yerine Kösem Vâlide-Sultan'ın emriyle, Tokmak Ömer'i alelacele buldurdular, hemen saray içinde boğup, cesedini Sarayburnu'ndan denize saldılar.

Tokmak Ömer zengin bir adamdı. Fakat, hapis, şikâyetler, kendisine korku vermiş, 600 keseden fazla parasını dostlarına emanet bırakmıştı.

Devlet araştırma yapınca bir tek mangırını bile bulamadı. Eşleri, dostları Tokmak Ömer'in arkasından hayli zaman dua ettiler.

KÜÇÜK ÇAVUŞ AHMED PAŞA

XVII. asrın tipik şahsiyetlerinden biri de «Küçük Çavuş» lâkabıyle anılan Ahmed Paşa'dır. İsmi, Osmanlı idaresine karşı isyan etmiş olan Haydaroğlu mücadelelerine karışmıştır. Babası, saray çavuşu bulunduğu, kendisi de küçüklüğünde dergâh-ı âli çavuşu olduğu için «Küçük Çavuş» lâkabını almıştır. Sarayın kadın musahibelerinden biri ile evlenerek Sultan İbrahim'in haslılarından birine kethudâ olmuş, bu haslının iltimasıyle yeniçeri ağalığına yükselmiştir. XVII. yüzyılda Osmanlı devletinin başına belâ kesilen âsi Haydaroğlu'na karşı Ahmed Paşa memur edilmiş, 1648'de Haydaroğlu ile Afyon yakınlarında karşılaşmıştır. Haydaroğlu, çarpışmalar sonunda kendisini perişan olmuş bir halde göstermiş, tecrübesiz olan Ahmed Paşa, buna kanarak ve hiç bir ted-

bire baş vurmadan geri dönmüştür.

Bir gece ordusu ile Sandıklı ovasında gafil yatarken, Haydaroğlu'nun hücumuna uğramış, yaralı bir halde, âsinin eline düşmüştür. Haydaroğlu, karşısına getirilen Ahmed Paşa'ya bir hayli çıkıştıktan sonra:

— Seni serbest bırakıyorum, var yürü git, bir daha kullanamadığın asker ile galip gelemeyeceğin hasım karşısına çıkma! demiş, paşayı soydurmuş, bir entari ile, baş çıplak, bir ata bindirerek salıvermişti. Fakat Haydaroğlu sonradan onun peşine düşmüş, yolda yakalayarak öldürmüştür.

AŞİR EFENDİ

Bazı şöhretler vardır ki, kaderinde unutulmak varken, sırf bir sahte alem olmak, bir binaya ad koymak yüzünden ebedîleşmiştir. Buna en canlı misâl Aşir Mustafa Efendi, kısacası Aşir Efendi'dir. «Reis-zâde» aile adı ile anılan Aşir Mustafa Efendi, XVIII. yüzyıl sonları şeyhulislâmlarındandır. Babası XVII. yüzyıl başında hariciye nazırı olan Reîsülküttâb Tavukçu Mustafa efendi'dir.

Aşir Efendi, 1726'da dünyaya gelmiş, 40 yaşında müderris olmuş, sonra da Yenişehir Fener mollası, Istanbul kadısı, Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmuştur. 1797'de de şeyhulislâmlığa getirilmiştir. 1803'te ölmüştür.

Istanbul'da Büyük Postane arkasında kendi ismiyle anılan bir kütüphane tesis etmiştir, burada gömülü bulunan Aşir Efendi'nin adı, sırf bu kütüphane yüzünden unutulmamıştır.

KARA ÇELEBÎ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ

Gerçekten şöhret yapmış bir şeyhulislâmı hatırlamak lâzım gelirse, meşhur Kara Çelebî-zâde Abdülaziz Efendi akla gelir.

Kara Çelebî-zâde, XVII. yüzyıl ortalarında IV. Mehmed devrinde şeyhulislâmlık etmiş bir zattır. Meşhur şair Nedîm'in ana tarafından büyük babasıdır. Kazasker Kara Çelebî-zâde Hüsâmeddin Efendi'

Devirler boyunca çeşitli olaylara sahne olan Topkapı Sarayı harem dairesinden bir görünüş.

Meşhur Hâlet Efendi'nin yaşadığı yıllarda padişah olan II. Sultan Mahmud.

nin oğludur. Tarihe, padişaha kafa tutmasıyle geçmiştir. Tok tavırlı, kaba ve düşüncesizdi. Bu yüzden bütün ömrünce mutluluk bulamamıştır.

Abdülaziz Efendi, medreseyi bitirip, Yenişehir, Mekke, İstanbul kadılıklarında bulunduktan sonra Kıbrıs'a sürüldü ve dönüşünde birdenbire parladı. Sultan İbrahim tahttan indirildiği zaman hükümdarın:

— Ben padişah değil miyim? feryadına karşı şu cevabı vermekle tarihe geçti:

— Hayır, padişah değilsin. Dünyayı harap ettin, eğlence ile vakit geçirdin, zalimleri âleme musallat ettin, beytülmali (1) yedin, bitirdin!

IV. Mehmed'in cülûsu ile Rumeli kazaskeri olmuş, biraz sonra da şeyhulislâmlığa tayin edilmiştir. Kara Çelebî-zâde, devlet işlerine burnunu sokmak, mühim roller oynamak sevdasına kapılarak Kösem Vâlide-Sultan'ı kızdırmış, ancak altı ay şeyhulislâmlıkta kaldıktan sonra azlolunmuştur. Ağalar saltanatı esnasında, ağalar tarafını tuttuğu için, çıkan hadiseden sonra Samatya'daki evinden alınarak Sakız'a sürülmüş, menfası Bursa'ya tahvil olunmuş, Istanbul'a yanaşmak, sokulmak gayretiyle çırpınırken 1649'da ölmüştür.

AKBIYIK MUHİDDİN EFENDİ

Istanbul'un semtlerine isimlerini veya lâkaplarını vermiş olmakla şöhretleri daha geniş ve ömürlü olanlardan biri de, hiç bir kıymeti, hiç bir değeri olmayan Akbıyık Muhiddin Efendi'dir. II. Murad'ın saltanat devirlerinde ortaya çıkan bu adama halk, «velî» olarak bakardı. Fâtih Sultan Mehmed devrine kadar yaşamış, Istanbul'un fethinde Ak Şemseddin'le beraber padişahın maiyetinde bulunmuş, yeni payitahtın Sultanahmet civarındaki bir mahallesi onun lâkabı olan Akbıyık adıyle adlandırılmıştır.

Muhiddin Efendi, Bursa'da birçok eserler bırakmıştır. Akbıyık, Hacı Bayram Velî'nin yakınlarındandı. Akbıyık'ın mal ve servet sevgisini gideremediği için Hacı Bayram Velî, kendisini terk-i dünyaya teşvik etmiş, muvaffak olamayınca, onu kovmuştur. Rivayete göre bu kovulma sırasında Akbıyık çıkarken, serpuşu kapıya ilişip düşmüş, o günden sonra başına bir şey giymemiş, baş açık gezmiş ve saçını uzatmıştır.

Akbıyık Muhiddin Efendi meczub ve abdal olduğu halde ,büyük bir servet sahibi olmuştur.

---

(1) Devlete ait hazine.

OSMAN EFENDİ VE HÂLET EFENDİ

Osmanlı ülkesinin en nüfuzlu adamı olarak yükselen meşhur Hâlet Efendi, bir aralık Moralı Osman Efendi'ye düşman kesilmişti. II. Mahmud'a tesir ederek, zavallının nesi var, nesi yoksa hepsine devlet hesabına el koydu. Mevkiinden düşürdü, bir paçavra haline getirdi.

Fakat eski Istanbul'un efendisi olan Osman Efendi, halkın dilinde yine aynı itibarla, aynı haysiyetle dolaşıyordu. Ona acıyorlar, fakat ondan bahsederken de hürmetkâr bir dille «Osman Efendi» demekten geri durmuyorlardı.

İşte bu hâl, haris ve inatçı bir ruh taşıyan Hâlet Efendi'yi çileden çıkarıyordu.

— Ben bu adamı hiç sevmem, diyordu. Rütbesini, mansıbını, malını aldım. Canını almak bile elimden gelir. Fakat üzerinde bir «Osman Efendi» lik var ki, işte onu alamıyorum.

MADRUBÎ ESSEYİD AHMED EFENDİ

Madrubî, yâni dövülmüş Esseyid Ahmed Efendi'ye gelince, bu, İstanbul'un XIX. asır başlarında bağrında yaşattığı kişilerden biridir. Tipik bir müderristi, binlerce talebe yetiştirmişti. Süleymaniye'deki kürsüsünden talebesine yalnız ders vermekle yetinmez, onlarla çeşitli şakalar, lâtifeler yapar, alay eder, yarı açık hikâyeler anlatır, hem güler, hem de güldürürdü.

Fakat bu şuhmeşrebliği kendisine hem pahalıya mal oldu, hem de «dövülmüş» lâkabını kazandırdı.

Efendi yine bir gün ders verirken, medreseye gelen kulluk neferlerine de takıldı, kendileriyle alay etti. Bu, neferleri deli divâne etti. Hepsi birden efendinin üzerine saldırdılar, adamakıllı dövdüler. O günden sonra Esseyid Ahmed Efendi «Madrubî Ahmed Efendi» oldu.

PABUÇÇU AHMED PAŞA

Osmanlı İmparatorluğu içinde, devlet idaresinde yer alanlardan çoğu, gençliklerinde olmadık işlerle uğraşan kimselerdi.

Pabuççu Ahmed Paşa da bunlardan biriydi. Ahmed Paşa, memleketi olan Rize'de ayakkabı dikiciliği ile işe başlamış, bilâhare Istanbul'a gelip Vefa hanında dikicilik yapmış, tersaneye nefer olduktan sonra hızla yükselerek paşalığı da, kapdân-ı deryâlığı da kazanmış, yeniçerilerin kaldırılmasında II. Mahmud'a büyük yararlıkları dokunmuştur.

Zarif Efendi'nin konağı, bugünkü İran Başkonsolosluğu'nun karşısındaydı.

SOPAÇALAN AHMED KÂMİL PAŞA

XVIII. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesinde kişiliği kendisine mahsus vezirlerden biri olan Ahmed Kâmil Paşa, Balıkesir'de doğmuştur. Defterhaneden yetişerek, ordu defterdarlığına, sipahi kâtipliğine, tersane emînliğine, reîssülküttâblığa ve daha birçok memuriyetlere yükselmiş, 1756'da paşa olmuştur. Asya ve Avrupa' daki imparatorluk topraklarında valilikler yaptıktan sonra, Hanya valiliğine giderken Limni'de hastalanmış ve orada ölmüştür.

Kaleme girdiği dakikadan ölüme kadar bütün ömrünü ibadetle geçirmiştir. Seccadesini, hırkasını ve tesbihini alarak bir köşeye çekilir, gecenin sessizliğinde zikir ve tevhide dalardı. Çok iri vücutlu ve uzun boylu idi. Vücut yapısıyle ağır ve kaba bir insan hissini verirdi. Fakat, çok zeki idi. Daima çatık kaşlı ve ciddî olduğundan «Sopaçalan» diye anılırdı.

TEK GÖZLÜ MUHTAR PAŞA

Tek gözlü mânasına gelen «Yek-Çeşm» Ahmed Muhtar Paşa ise, büyük bir ihtilâlin kurbanı olması bakımından tarihî çehreler içine girmiştir.

XIX. yüzyılın başlarında, 1808'de, Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı Istanbul'da kopan ihtilâlde kurban gitmiş, parça parça edilmiş saray adamlarından biridir.

Hazine kethudâsı Halil Paşa'nın oğludur. Babasının ölümünden sonra, kardeşi İsmail Bey'le beraber, III. Mustafa devrinde Enderûn'a girmiş, Şehzâde Selim'in hizmetine memur edilmiştir. Şehzâde Selim, III. Sultan Selim olarak tahta çıkınca, İsmail Bey uzaklaştırıldığı halde, Ahmed Muhtar hizmette kalmış, mabeyinci olmuştur. Fakat 1808 ihtilâli «Yek-Çeşm» Ahmed Muhtar Bey'e de felâket getirmiş, bir tarafa savuşmak üzere kaçarken, Soğuk Çeşme'de ihtilâlciler tarafından yakalanmış, parça parça edilmiştir. Vücudunun parçalarını toplayan dostları, cesedini tamamlayarak Kadıköy'e gömmüşlerdi. Esmer tenli, tatlı dilli bir adamdı.

ASMAALTI TÜCCARI ZARİF EFENDİ

Tanzimat'ın ilk senelerinde, bugün Cağaloğlu'nda bulunan İran Sefareti yapılıyordu. Aynı günlerde sefarethanenin karşısında, şimdi «Gazeteciler Cemiyeti» binasının yerinde olan, konağın inşasına başlanmıştı. Konağı, Asmaaltı tüccarlarından Zarif Efendi yaptırıyordu.

Konağın yapılmasına başlanır başlanmaz, İran sefiri, kâtiplerden biriyle efendiye şu haberi gönderdi:

— Efendinin yaptıracağı konak bizim sefarethanenin nezaretini kapayacak. Değerini verelim de arsasını bize satsın!

Efendi, kâtiple elçiye şu cevabı verdi:

— Sefir hazretlerine söyleyiniz, başlattıkları bina, bizim evin denizi görmesine mâni olacak. Kendilerine, devlet istedikleri başka yerlerde arsa verir. Bedelini fazlasıyle takdim edelim de, arsalarını bize devir buyursunlar!...

Bu zarif ve çok güzel cevap, derhal Bâbıâlî'ye aksetti.

Tanzimat devrini yeni idrak eden rical, bundan bir propaganda vesilesi aradılar. Efendi'ye bir nişan vermek istediler.

Asmaaltı tüccarı, bu hareket karşısında zarafetini gösteren bir cevap verdi:

— Nişanı lâyık olanlara veriniz, beni af buyurunuz!...

ÂDEM DEDE

Osmanlı hayatında dervişlerin büyük bir rolü vardı. Bazen bir deviş, koca devlete karşı gelen veya haşmetli bir devlet adamını yere seren bir kudret gösterirdi. İşte Âdem Dede bunlardan biriydi. Âdem Dede, XVIII. yüzyılda Istanbul'da yaşamıştı. Halkın mucizeler vehmettiği tipik mevlevî dervişlerinden biri ve Galata mevlevîhanesinin şeyhiydi. Bir gün dervişleriyle beraber ney ve kudüm ismi verilen çalgı âletleriyle Hisar'dan gelirken, karşısına Bostancıbaşı çıkmış: «Böyle gezmeyiniz!» diyerek, çalgı âletlerini Yalıköşkü'nde bir taş üzerinde kırdırmıştı.

Dede, gece yarısı tekkeye gelince, Yalı köşküne bakan pencerelerden ikisini hiddetle kapamış, 20 gün sonra da Bostancıbaşı katledilip, başı ney ve kudümün kırıldığı taşa konmuş. Bu, dede hakkındaki rivayetlerden bir tanesidir.

AYAKLI KÜTÜPHANE

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekten çok büyük âlimler, her türlü bilgiyi kafalarında taşıyan dikkate değer, fakat o nisbette mütevazı insanlar yetişmiştir. Bunlardan biri, «Ayaklı Kütüphane» lâkabıyle anılan Mehmed Emin Efendi'dir.

Mehmed Emin Efendi, XIX. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Antalya'da doğmuş, Antalya'da ve Istanbul'da tahsil etmiş, çok kuvvetli hafızası sayesinde devrin en büyük âlimi sayılmıştır. Mehmed Emin Efendi «Ser-defter-i meşâhîr-i ulemâ» idi. 1751'den sonra Istanbul'a gelip yerleşmiş, 57 yıl ilme hizmet etmiştir. Yüz yıldan fazla bir müddet yaşamış olması da şöhretini biraz daha artırmıştır. Gelenbevî İsmail ve Tatacak Osman Efendi gibi âlimler onun talebeleriydi.

TARİHE AKAN BİR AY

Temmuz 1968

1 TEMMUZ

General de Gaulle, parlamento seçimlerinin ikinci turunu da büyük bir ekseriyetle kazanarak komünist muhalefeti bozguna uğrattı. De Gaulle'cüler 487 üyeliğin 357'sini aldılar.

3 TEMMUZ

Senato ve Millet Meclisi 30 eylüle kadar tatile girdi.

6 TEMMUZ

Dünya Bankası Umum Müdürü McNamara, hükümetle temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

8 TEMMUZ

Dışişleri Bakanı İ. S. Çağlayangil Rusya'ya gitti.

9 TEMMUZ

İ. Sabri Çağlayangil, Rusya Dışişleri Bakanı Gromiko ile görüştü ve Podgorni tarafından kabul edildi.

10 TEMMUZ

Fransa Başbakanı Pompidou istifa etti. Yeni kabineyi Maurice Couve de Murville kuracak.

11 TEMMUZ

Manevra maksadıyle Çekoslovakya topraklarına giren Rus birlikleri, ülkeyi terketmiyor.

12 TEMMUZ

Yüksek Seçim Kurulu, yersiz bir karârla Istanbul' da Belediye seçimini kazanan Adalet Partisi'nin oylarını iptal etti.

13 TEMMUZ

Yaptığı basın toplantısında, Başbakan, Yüksek Seçim Kurulu'nun kararlarına temasla, seçilmemiş kimseleri iş başına getirmenin tayin demek olduğunu, bunun seçim müessesesi ile kabili telif olmadığını belirtti.

15 TEMMUZ

A.B.D.'nin Akdeniz'deki 6. Filo'suna bağlı Independence uçak gemisi ile, 5 destroyer, bir dostluk ziyaretinde bulunmak üzere Istanbul'a geldi.

● Rus birliklerinin Çekoslovakya'dan çekilmemekte ısrar edişi, ülkede gerginlik yaratıyor.

17 TEMMUZ

Komünist tahriklere kapılan bazı şahısların ve öğrencilerin dost Amerikan denizcilerine karşı giriştikleri tecavüz hareketleri şiddetlendi. Gece yarısından sonra emniyet âmirlerinden Necati Karahasanoğlu'nun öğrenciler tarafından Teknik Üniversite talebe yurduna kaçırılarak dövülmesi üzerine toplum polisleri yurt binasına girdiler. Âmir, yaralı olarak kurtarıldı. Olaylar sırasında 27 polis, 43 öğrenci yaralandı. Istanbul valisi: «Polis ile gençliği karşı karşıya getirmek taktiği anarşist bir davranıştır,» dedi.

23 TEMMUZ

Solcuların Konya'da miting tertip etmeye kalkışmaları üzerine, galeyana gelen halk, TİP merkezini, bazı kitabevlerini ve pavyonları tahrip etti.

24 TEMMUZ

Teknik Üniversite talebe yurdundaki arbede sırasında kaçmaya çalışırken düşerek yaralanan hukuklu öğrencinin ölmesi üzerine, solcular hadise çıkardılar. Ölen öğrencinin TİP'e kayıtlı olduğu açıklandı.

25 TEMMUZ

Sol tahriklere kapılan öğrenciler yine hadise çıkardılar. Halkın tasvip etmediği bu hareket sırasında atılan taşlarla 25 polis, 2 öğrenci yaralandı. Sivillerden de yaralı var. Polislerden 14'ünün yarası ağır.

26 TEMMUZ

Son olaylar hakkında bir konuşma yapan Süleyman Demirel: «Meşru yollarla iktidara gelme ümidini kaybetmiş olanlar, meşru iktidarın başına her gün mesele çıkarmak heves ve gayreti içindedir. Kanunsuzluğu teşvik ve tahrik edenler vardır. Demokratik düzen ve hukuk devleti hâkimiyetini sokakta boğdurmayacağız,» dedi.

31 TEMMUZ

Irak'ın 13 günlük başkanı Hasan El Bekr, başbakanla Albay Abdürrezzak en - Nâif'i sürgüne gönderdi. Başbakanla birlikte kabinenin bütün üyeleri de azledildi.

Churchill Başbakan

Yazan: Malcolm Thomson
Türkçesi: Aydın Dokur

AVRUPA'NIN üstünde toplanan kara bulutlar hemen her yöne yayılmaya başlamış, Hitler orduları Fransa'yı, Orta Avrupa'yı, Holanda ve Belçika'yı işgal etmişti. Kan, barut kokuyordu her taraf; insanlar bir ümitsizlik girdabında yüzüyorlardı.

İşçi Partisi'yle Liberaller: «Bundan sonra Chamberlain'le bir masaya oturmayız» diye direnince, hükümet çekilmek zorunda kaldı. Tehlikeli günlerin hızla yaklaştığı bir devrede, gözler gene bir kişinin üzerine çevrildi: Churchill.

Hükümeti kurmak görevi onun omuzlarına binmişti artık. Zaten İşçi Partisi ve Liberaller sadece Churchill'in başkanlığında kurulacak bir koalisyon hükümetine girebileceklerini açıklamışlardı. Bunun üzerine Churchill kolları sıvadı, hemen bir harp kabinesi kurdu. Attlee ve Greenwood da hükümete girdi. Bundan iki gün sonra da Churchill, Avam kamarasında tarihî konuşmasını yaparak, şöyle dedi:

— Zor günlerin eşiğindeyiz. Sizlere kan, göz yaşı ve terden başka bir şey vaadetmiyorum. Denizlerde, karalarda, havalarda her yerde savaşacağız, karşımızdaki bu korkunç canavarı, bu insanlık katilini ezeceğiz.

Churchill'in, ünlü Kanadalı fotoğrafçı Yusuf Karsh tarafından çekilen bir fotoğrafı.

Bununla beraber durumun çok kötü olduğunu Churchill de çok iyi biliyordu. Kuzey Fransa'da büyük miktarda İngiliz birlikleri vardı; Alman ordularının yıldırım saldırısı, İngiliz ve Fransız birliklerini perişan etmişti. 23 mayısta Boulogne düştü, bundan 4 gün sonra da Belçika kralı, ansızın Almanlar'la mütareke yaptı. Bu hareketin doğruluk veya yanlışlığı tartışılabilir ama gerçek şu ki, Belçika kralının anlaşması Pas de Calais'deki İngiliz ve Fransız birliklerinin çevrilmesi demekti. 28 mayısta Churchill, durumu avam kamarasında açıkladı; İngiliz birliklerinin ancak Dunkerque limanından kurtarılabileceğini söyledi.

TAHLİYE BAŞLIYOR

Dunkerque sahillerinde 335 bin asker vardı; Almanlar durmadan İngiltere ve Fransa'ya hava akınları yapmaktaydılar, kesif bir topçu ateşi kimseye göz açtırmıyordu. Churchill, hemen İngiliz milletini yardıma çağırdı. Eli tutan genç yaşlı, erkek kadın bu çağırıya koştu. İşe yarar ne kadar kayık, tekne, gemi filan varsa toplandı, Dunkerque'deki sarılmış birlikleri kurtarmaya koyuldu.

4 haziran sabahı, güneş ortalığı aydınlatırken Dunkerque kıyılarında kimseler yoktu; sadece, bu uğurda hayatlarını kaybedenlerle, tank, top, tüfek, cephane vardı. Bir hafta sonra Alman orduları kıyıya vardılar; Hitler «hepsini esir edeceğim» demişti ama olmadı bu.

Almanlar, Manş kıyılarına iyice yerleş-

mişlerdi artık; bir de durmadan cephe gerisine paraşütçü birlikleri indiriyorlardı. Harbiye nâzırı Anthony Eden, radyoyla bir çağrıda bulundu. Fransızlar'ın, Hollandalılar'ın, Belçikalılar'ın memleketlerinde direnme birlikleri kurmalarını tavsiye etti. Fakat bütün çalışmalar boşunaydı tabiî, Hitler'in orduları bütün Avrupa'nın kuzeyini ele geçirmişti artık.

11 haziranda Fransız hükümeti Paris'ten ayrılıp Bordeaux'ya geçti; hükümet gitmişti ama, Paris sokak sokak savaşacaktı. Fakat bu tarihî açıklama gerçekleşmedi. Başkent 13 haziranda açık şehir ilân edildi, bundan sonra da Alman birlikleri rahatça Paris'e girdiler.

Churchill bu olay üzerine Avam kamarasında bir konuşma yaparak şöyle dedi:

— Paris düştü ama, Fransa'nın her sahilinde savaşacağız. Çarpışmamız, Fransa kurtuluncaya kadar sürecek. Esir milletler bir gün kurtulacak, bu da Nazizm'in sonu olacak.

Bu sıralarda Fransa tam bir kargaşalık içindeydi, hattâ birçok Fransız politikacısı, Almanlar'a teslim olmayı bile düşünüyordu. Churchill ise İngiltere'nin Fransa'yla birleşeceğini, hattâ federal bir birlik meydana getireceği tezini savunuyordu. Bunun üzerine bazı bakanlar, «İngiltere bizi ilhak etmek istiyor,» diye ayağa kalktılar, başbakan Reynaud'yu çekilmeye zorladılar.

HÜR FRANSIZ HÜKÜMETİ KURULUYOR

Başbakan Reynaud bu baskıya çok direnemeyip istifa etti, yerine Mareşal Pétain geldi. Yeni hükümeti kurar kurmaz da Almanlar'la mütareke yaptı. Pétain, İngilizler'in yanında döğüşmektense, Almanlar'la anlaşmayı tercih etmişti.

Pétain'in, Laval'ın, bu kararı milletçe nasıl karşılandı? Herhalde tam bir tasvip gördüğü söylenemez. General de Gaulle, kendisiyle beraber döğüşmeye hazır Fransızlar'la, Londra'ya geçip hür Fransız hükümetini kurdu, zaten Fransa'da içten içe Almanlar'a karşı direnme başlamıştı.

Hitler ve genel kurmayı, bu sıralarda şöyle düşünüyordu: İngiltere kıyılarına, sanayi merkezlerine, ana kavşaklara ve yollara devamlı hava akınları yapılırsa, İngiltere felce uğrar; böylece işgal için ortam hazırlanmış olur. Halbuki Churchill boş durmuyor, milleti topyekûn savaşa hazırlıyordu; sahil koruma birlikleri kuruldu, haberleşme merkezleri genişletildi, düşmanı püskürtmek için gerekli planlar yapıldı.

Hava akınları ağustosun 8'inde başladı, limanlar, gemiler, sahiller şiddetle bombalanıyordu. Ne var ki, bir hafta süren hava akınları Almanlar'a çok pahalıya mal oldu: 700 uçak kaybettiler.

15 eylülde akınlar yeniden başladı. O gün, 750 uçak İngiltere'nin güneyini bulut gibi kaplamıştı. Gün karardığında, Almanlar'ın 185 uçağı İngiltere kıyılarında, denizde paramparça duruyordu.

Bu, böylece ekime kadar sürdü. Hitler: «İki hafta sonra Londra'da kimse kalmayacak, 8 milyon kişi kaçacak şehirden» diyordu. Churchill buna parlamentoda cevap verdi:

— Londra'yı işgal etmek Hitler'in kanlı isteklerinden biridir. Binlerce kadın, çocuk ve yaşlıyı öldürmekle amacına varacağını sanıyor ama İngiliz ruhunu unutuyor galiba. Her düşen bomba İngilizler'in kalbindeki ateşi alevlendirmektedir.

SAVAŞ DOĞU'YA SIÇRIYOR

1941 yılıydı, ilkbahara doğru hava akınları azalmaya başladı. Hitler, başka planlar kuruyordu; hem de uçaklar İngiltere'ye yaptıkları akınlarda çok ağır kayıplar veriyorlardı. Havalar henüz ısınmak üzere idi. Alman orduları ansızın Rusya'ya saldırıverdi. Bundan böyle de İngilizler geceleri rahat uyumaya başladılar.

Churchill, eninde sonunda Hitler'in Rusya'ya saldıracağını biliyordu, hatta Stalin'i birkaç defa ikaz etmişti. Stalin de, Hitler'in niyetini kestirdiği için o yıl askerî tatbikatı batı bölgesinde yapmaya karar vermişti. Gene de Hitler'in seçme birlikleri Rusya'da hızla ilerlemeye koyuldular.

Churchill, durumu daha da kötü görüyor, kafasında bir zamandır olgunlaştırmaya çalıştığı fikri uygulamak istiyordu. Savaşın başladığı aylarda, Hitler'in orduları öyle hızla ülke üstüne ülke işgal ediyorlardı ki, herkes gibi Churchill de, günün birinde İngiltere işgal edilirse, deniz aşırı topraklarda hazırlanıp Naziler'i yenmeyi tasarlıyordu. 4 haziranda parlamentoda bir konuşma yaparak: «Asla teslim olmayacağız, gerekirse, donanmamızın savunduğu imparatorluk topraklarında hazırlanarak, eski kıtayı Gestapo'nun elinden kurtaracağız,» demişti.

Churchill, deniz aşırı imparatorluk topraklarıyle birlikte Amerika'yı da düşünüyordu. Amerika o yıllarda tarafsızdı. Başkan Roosevelt, Naziler'in barbarlığını pek tasvip etmiyordu ama, herhangi bir savaş haşırlığında da bulunmuyordu. Churchill, Amerika'nın savaş malzemesi üretiminden, ham madde kaynaklarından yararlanarak, savaşın gidişini kendi lehine

Churchill 1945'te 50 000 kişilik bir topluluğa hitap ediyor.

çevirmek niyetindeydi. Bunun için de Roosevelt'i ikna etmek gerekiyordu.

ANGLO - AMERİKAN ANLAŞMASI

Roosevelt, 10 haziranda bir radyo konuşması yaparak, Amerika'nın Naziler'e karşı savaşan milletlerin yanında olacağını bildirdi. Böylece uzun bir zamandır Churchill'in tasarladığı bir fikir, gerçekleşme devresine giriyor, Anglo - Amerikan işbirliğinin temeli atılıyordu.

1941 yılının 6 ocağında Amerikan kongresi, ödünç veme - kiralama kanununu kabul etti.

Churchill, kafasındaki bir düşünceyi daha gerçekleştirdiğinden memnundu artık. İngiliz milletine radyodan hitap ederek: «Bundan sonra daha şiddetli, daha ezici savaşacağız,» dedi.

Ne var ki, Almanlar'ın daha başka tasavvurları da vardı. Suriye'de Vichy hükümetinin temsilcisi olan General Denz, Almanlar'a yardım ediyordu. Irak'ta Nazi taraftarı Raşid Ali, bir hükümet darbesiyle iktidara gelmişti. İran Şahı da koyu bir İngiliz düşmanıydı.

8 haziranda hür Fransız birlikleriyle İngilizler, general Denz'in üzerine yürüdüler. General Denz yenilip, İngilizler'in şartlarını kabul zorunda kaldı. Zaten Irak'ta da, Raşid Ali iktidarda tutunamamış, İran'a kaçmıştı. Bunun üzerine hükümetin başına bir İngiliz taraftarı getirildi. Ağustos ayında Ruslar'la İngilizler İran'a asker yolladılar, şah tahttan feragat etti. Böylece Rusya'ya yardım malzemesinin gönderilmesi kolaylaşmış oldu.

HİTLER, İNGİLTERE'YLE ANLAŞMAK İSTİYOR

Nazi orduları Rusya'ya saldırmıştı; hızla ilerliyorlardı. Hitler, günün birinde İngilizler'le anlaşarak Rusya'yı ele geçirmenin mümkün olacağına inanmıştı: «İngiliz milleti Ruslar'ı sevmez» diyordu. Bir niyeti de İngiltere'deki Faşizm taraftarları ile Churchill'i devirmek, sonra da Rusya'ya karşı anlaşmak. Bunun için Rudolf Hess, bir gece paraşütle İskoçya'ya indi; maksadı, Hamilton Dükü ile buluşup bu konuyu planlamaktı. Ne var ki, bu düşünce hayal olmaktan öteye geçemedi.

Churchil - Roosevelt görüşmesi müsbet sonuçlar vermeye başlamıştı; Amerikan savaş malzemesi, uçaklar, savaş gemileri İngiltere ve müttefiklerine akıp duruyordu. Hitler, «en kısa zamanda Rusya'yı di-

ze getireceğiz,» demişti ama aylar geçmesine rağmen, Moskova'ya varamamışlardı. Şiddetli bir kış çökmüştü. Hitler'in orduları, göz alabildiğine uzanan karlı ovalarda kayboluyordu.

1941 yılıydı; Hitler, birçok cephelerde ordularının gerilediğini görüyor, durmadan genel kurmayını sıkıştırıyordu. İngilizler, Kuzey Afrika'da ilerliyorlardı artık, işgal altındaki ülkelerde vatanseverlerin direnme hareketleri de artmıştı; sabotajlar, komando saldırıları Almanlar'a göz açtırmıyordu.

Hitler, durumun kötüye gittiğini görünce, üçüncü bir cephe açılması için Japonya'yı kışkırtmaya başladı. Japonya zaten ne zamandan beri Büyük Okyanus'a ve Uzak - Doğu'ya hâkim olmayı kuruyordu. Bunu fırsat bildi, hiç beklenmedik bir anda, Pearl Harbour'da demirli duran Amerikan donanmasına saldırdı: günlerden 7 aralıktı.

MOSKOVA GÖRÜŞMESİ

Japonlar'ın yıldırım saldırısı Uzak - Doğu'yu darmadağın etmişti. Churchill, 26 aralıkta Amerika'ya gitti, kongrede bir konuşma yapıp, müttefiklerin her bakımdan üstün olduklarını, er geç zafere erişeceklerini söyledi. «Yıllar önce hazırlansaydık, savaşın sonucu böyle olmazdı,» diye eski ikazlarını hatırlattı.

Bu tarihten 4 gün sonra da Kanada parlamentosunda milletvekillerine hitap edip, hür ulusların omuz omuza çarpışıp düşmanı yeneceklerini belirtti.

Alman orduları, Kuzey Afrika'da durmuşlardı ama, Japonlar kısa zamanda Hong Kong'u, Malaya'yı, Singapur'u, Filipin adalarını ele geçirmişlerdi. İngiliz donanmasının en güçlü iki gemisini batırmış, binlerce esir almışlardı. Buna rağmen Churchill en çok iki yıl içinde, Hitler'i dize getireceğine inanıyordu.

1942 yılında Rusya'ya gitti, Stalin'le konuştu. Moskova'da yapılan bu görüşme sonunda Churchill'le Stalin bazı noktalarda anlaştılar. Şu da bir gerçektir ki, Churchill, sık sık dış ülkelere giderek çeşitli temaslarda bulunmuş, cephede savaşan askerlerin moralini yükseltmiştir.

O yılın baharında Almanlar yeniden hücuma başladılar. Japonlar da yavaş yavaş Hindistan'a yaklaşıyordu. Halbuki Gandi'nin bir savaşa tutuşmaya niyeti yok görünüyordu. Bunun üzerine karar verdi. Sir Cripps, daha yumuşak bir politika tatip edilmesini istiyor, hattâ Hindistan'a tam bir bağımsızlık verilmesi fikrini savunuyordu. Churchill ise aynı fikirde değildi; Hindistan'ın imparatorluk içinde kalmasını düşünüyordu.

DURUM DEĞİŞİYOR

Sir Cripps, Hindistan'da Gandi ve diğer liderlerle konuştu, anlaştılar. Böylece Japon hücumuna karşı yeni bir baraj kurulmuş oluyordu. Bu arada Madagaskar'daki Vichy hükümeti taraftarı General Annet, bir komando akınıyle yakalandı, yerine hür Fransızlar geçti.

Şimdi hava akınları yapma sırası Anglo - Amerikanlar'a gelmişti; Almanya'nın ağır sanayi merkezleri, köprüleri, demiryolları hemen her gün bombalanıyordu; İngiliz hava kuvvetleri, Avrupa göklerine hâkimdi artık.

Hitler'in orduları Stalingrad'dan ve El-Alemeyn'den döndüler; korkunç bir çekilme başladı. Hitler generallerine Stalingrad'dan çekilmemelerini emretmişti, sonunda 350 bin kişilik Alman ordusundan 12 bin kişi kalmıştı; 31 ocak 1943'de Alman komutanı Von Paulus 12 generalle birlikte teslim oldu. Bu, savaşın başından beri Almanlar'ın en büyük yenilgisiydi.

O ay içinde Churchill, Roosevelt, de Gaulle, Kazablanka'da buluştular. Zaten Churchill sık sık Amerika'ya giderek Roosevelt'le durumu görüşüyordu. Stalin de Kazablanka toplantısına gelecekti ama çarpışmaların çok kızıştığı bir zamana rasladığı için gelemedi. 11 şubatta Churchill Avam kamarasında konferansın çalışmalarını anlatarak: «Kazablanka konferansının tek amacı şudur: Düşman, kayıtsız şartsız teslim olacaktır,» dedi.

MÜTTEFİKLER İLERLİYOR

1943 yılında birçok cephelerde durum değişmeye başlamıştı. 10 temmuzda Sicilya alındı; 25 temmuzda bir darbeyle Mussolini hükümeti devrildi. O yılın sonbaharında İtalya tamamıyle müttefiklerin eline geçti.

Artık sıra Avrupa çıkarmasına gelmişti.

1944 yılının 5 haziran gecesiydi; Manş denizi hafiften köpükleniyordu, yoğun bir rutubet, kayaların üstüne çökmüştü. Binlerce tekne Normandiya sahiline yaklaştı: çıkarma başlamıştı.

Bundan sonra olaylar büsbütün hızlı aktı. Ağustosun 25'inde, de Gaulle Paris'e giriyordu. Bir yıl geçmeden de Almanlar teslim oldular. 1 mayısta Amiral Doenitz, Hitler'in öldüğünü bildirdi, ertesi gün Ruslar, Berlin'e girdiler.

CHURCHİLL SEÇİMİ KAYBEDİYOR

Uzun, kanlı bir savaştan çıkan İngiltere, öteki ülkeler gibi yorgundu. Ne var ki, savaş ülkeye çok şey getirmişti. Haziranda yapılan seçimleri, Churchill'in par-

tisi kaybetti, İşçi Partisi iktidara geldi. Clement Attlee başbakan oldu.

Churchill, 1950 yılına kadar Muhafazakâr Parti başkanı olarak meclisteki görevine devam etti, savaş öncesindeki gibi hükümeti sık sık uyardı. Savaş, İngiliz ekonomisini bir hayli sarsmıştı, toparlanmak için de uzun bir zamanın geçmesi gerekiyordu.

Churchill, 75 yaşına gelmişti artık, buna rağmen, milletvekilliği görevini yerine getirmeyi ihmal etmiyor, kürsüde uzun uzun konuşarak millete düşüncelerini söylemeye çalışıyordu.

1950 yılında yapılan genel seçimlerde Churchill, gene muhalefette kaldı. İşçi Partisi iktidara geldi, yalnız aradaki fark çok azdı, Attlee sadece 7 milletvekilliği fazla kazanmıştı. Churchill durumu uygun buluyor, «bir ara seçiminde iktidara geleceğiz» diyordu. Nitekim de öyle oldu. 1951 ekiminde yapılan seçimde mecliste çoğunluğu sağladı, Muhafazakâr Parti iktidara geçti.

CHURCHİLL, TEKRAR BAŞBAKAN

Savaş sonrası İngiltere'sinde başbakanlık çok güç ve dertli bir işti. Hele Churchill gibi yıpratıcı bir savaş geçirmiş yaşlı bir insan için. Gene de başbakanlık görevini yüklendi omuzlarına; enflasyonun baskısı, kamu harcamalarını azaltmayı gerektiriyordu. Churchill, bütçeyi dengelemeyi, savaş sonrası İngiliz ekonomisini düzeltmeyi başardı. 24 nisan 1953'de Kraliçe, ona «Sir» unvanını verdi.

Yorgundu artık, yaşı 80'i aşmıştı, 1955 yılında başbakanlık görevinden çekildi. Bundan sonra boş zamanlarında yağlı boya resim yaparak, kitap yazarak, sanat alanında da başarılı olmasını bildi. «İngiliz Dilini Konuşan Milletlerin Tarihi» adlı eseri çok ünlüdür.

Bütün bu başarılar, tabiat kanununu değiştirmeyecekti tabiî; öyle de oldu: Churchill, 24 ocak 1965'te ebediyete göçtü.

SON

Churchill'in cenaze töreninden bir görünüş.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

75 yıl önceki Istanbul'dan bir köşe: Yenikapı iskelesi.

1892 yılında İzmit'ten bir görünüş: Hamidiye caddesi.

1902 yılında Midilli'den bir görünüş. Ada o zaman Türkiye'ye aitti.

65 yıl önce çekilmiş bir fotoğraf: O zaman Türkiye'ye ait olan Rodos'ta Lendos nahiyesi.

Manisa'da yapılan yeni kışla ve çeşmenin açılışı (1902).

Eskişehir'de Porsuk suyu üzerindeki Eski Köprü.

1892 yılında ilk trenin Bursa'ya gelişi.

KARİKATÜR

YAZISIZ

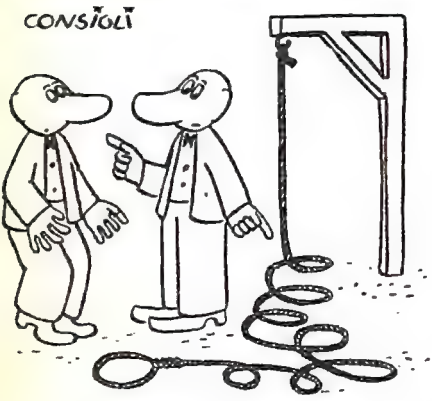

— Mahkûm, cellâdın yakın arkadaşıymış da...

Ateşli besteci

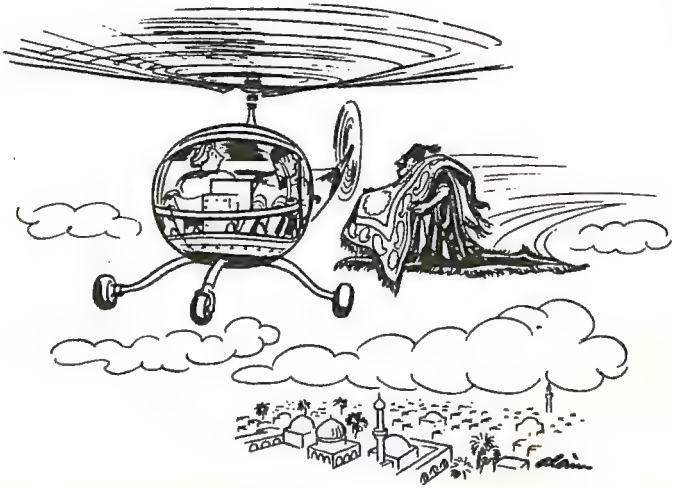

— İyi halılarım var...

YAZISIZ

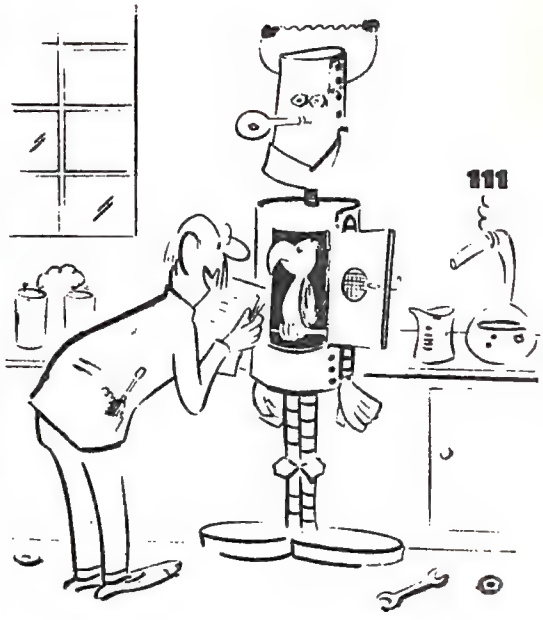

— *Hadi bir daha tekrar et: «Aziz bilginler, bugünkü toplantımızın sebebi...»*

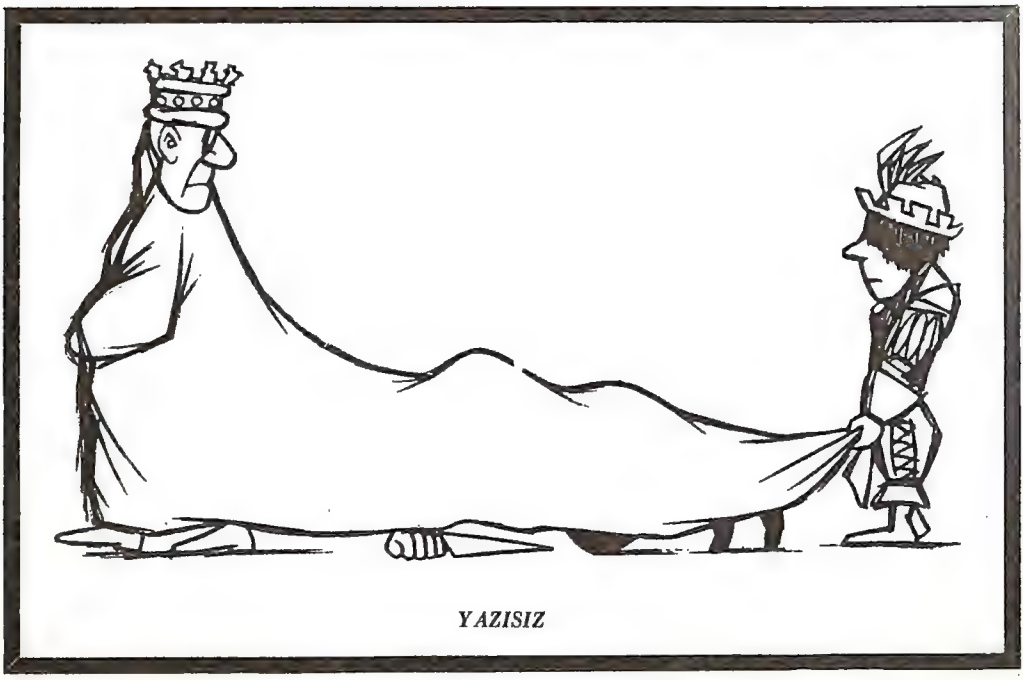

YAZISIZ

İslâm Ansiklopedisi

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, 114. cüz: Şaman - Şeker - Genç, Istanbul, 1968, 80 sayfa, 10 TL.

Edebiyat Fakültesi'nde yeni teşekkül eden bir heyet tarafından yayınlanmasına devam edilen **İslâm Ansiklopedisi**'nin yeni fasikülünün çıktığını okuyucularımıza haber verirken, tertip ve transkripsiyon hataları dışında, bu fasikülün ihtivâ ettiği bazı yanlışları kaydediyoruz:

Şaman maddesinde (s. 321 a) dalgınlıkla, aynı maddeye atıf yapılmış. **Şâpûr** maddesinde (337 a) «Fars'taki beş eyalet» tâbiri, «vilâyet» olarak değiştirilmek lâzım; çünkü Fars, zaten bir eyalettir ve eyaletlere taksimi düşünülemez. **Şarkı** maddesi kifayetsizdir; yeniden telifi lâzımdı, aynen tercüme edilmiş. Dîvânına ilk şarkı koyan şair, Nazîm olmadığı gibi, Nazîm'in ölüm tarihi de «1695» değil «1727» dir. Bu maddede, Türk sanat musikisinin en çok kullanılmış formu olarak musiki bakımından şarkıya ait en küçük bilgi yoktur.

Şath maddesinde (351 b), «hı» ile yazılan «hıdîv» kelimesi, «ha» ile yazılmış ve bir kitabın baskı yeri olarak «Hindistan» gösterilmiş. Bâri «Asya» da basıldığı kaydedilseydi. Bazı kimselere ilmî usulleri ve teâmüllleri öğretmek imkânsız oluyor.

Şatranç maddesinde, Türk literatüründe «Charlemagne» olarak bilinen hükümdar, «Büyük Karl» olarak kaydedilmiş. **Şattâriye**'de (355 b) «asfiyâ» yerine «âsfîyâ», «Mâvarâ» yerine «Mavarâ» yazılmış. **Şâver**'de (361 a) «Suriye Haçlı devletleri» tâbirini «Filistin Haçlı devletleri» şeklinde değiştirmek daha münasiptir. Haçlılar, Lâzıkıye kesimini de ellerinde tutuyor idilerse de, Suriye'nin mutlak büyük kısmı, Müslümanlar'ın elindeydi. Eğer «Suriye», Arap coğrafyacılarının kullandığı «Büyük Suriye» mânâsında kullanılmışsa, bu tâbir çoktan eskimiştir. Tarihçiliğimizi, Mükrimin Halil tarihçiliğinden kurtarmak lâzım. Aynı maddede (363 a) Deguignes'in eserini bibliyoğrafyada göstermek tamamen fuzûlîdir.

S. 365 a'da «t» harfi hurûf-ı kamerîye' den sanılarak «şeyh-ül-tarîka» yazılmış, «şeyhu't-tarîka» olacak. **Şâziliye**'de (368 a) «Tell Oranais» tâbirinin aynen muhafazası, bu coğrafî tâbirden neyin kastedildiğinin bilinmediğini gösteriyor. «Oranais» fecaatine dikkati çekerken, «Oran» şeklinin bile yakışmayacağını, «Vahrân» demek icab ettiğini belirtelim. «Muahhardır» yerine «muahherdir» demek de (368 b) Türkçe değildir. «Yaklaşınca» yerine «yaklaştığında» demek ise (373 b) artık Türkçe'den büsbütün çıkar.

Şebisterî maddesinde (373 b), «Şam, Hicaz, Mısır» tâbiri var. Bir şehir adından sonra iki ülke adı geliyor. Maddenin yazarı, Farsça mehazındaki «Şam» kelimesini «Suriye» diye tercüme edeceği yerde, kelimenin mânâsını bizim kullandığımız gibi sanıp «Dımaşk» kelimesini bilmediği için, bu hataya düşmüş. Aynı maddede (374 b) «Bahâ» yerine «Bâhâ», «Mafâtîh» yerine «Mafatîh», «Elvân» yerine «Elvan» yazılmış. Yazar her halde Şam'ın Arapça'daki mânâsını şehir ismi sandığı gibi, Hindistan'ı da şehir adı olarak bellediği için, tekrar baskı yeri olarak bir «Hindistan» kaydetmiş (375 a). «Şebüster» in niçin «i» ile yazıldığının da hiç bir izahı yapılmıyor.

Şecer-üd-Dürr maddesinde (376 b) «vasıyyet» kelimesi «vâsiyet» yazılmış. «Tağrîbeirdî» imlâsı da, mâruf müverrihin adının bilinmediğini gösteriyor. Bu maddenin incisi, Saint Louis'yi iki ayrı yerde (376 b, 377 a), «Fransız kralı» olarak takdîm etmekle ortaya çıkıyor. «Fransa kralı» ile «Fransız kralı» arasındaki korkunç hukukî farkı ve Fransa tarihinde yalnız bir tek

«Fransız kralı» (Louis-Philippe) olduğu anlaşılan redaksiyon heyetinin gözünden kaçmış. Aynı maddenin (378 a) bibliyografyasında sıralanan, sayfaları gösterilmediği için ihtimal görülmemiş olan kitaplar da gelişigüzelliğe bir örnektir.

Şedd'de (381 a) «Kremer»in başındaki «V.» minüskül olmak icab ederdi. Çünkü bir ismi değil, «von» edatını göstermektedir. **Şefâ'at**'ta (384 a) madde Almanca'dan çevrildiği için «Genf»in neye tekabül ettiği bilinmeksizin aynen bırakıldığını görüyoruz. Bu şehir Türkçe'mizde Osmanlı devrinden itibâren «Cenevre» diye takarrür ettiği gibi, Fransızca konuşan bir şehirdir ve orijinal adı «Genève» dir.

Şefik Mehmed'de (384 b), müellifin kullandığı mânâsıyle «büyük vezirler» denemez. Vezirlik bir rütbedir ve bütün vezirler birbirine eşittir. Buna mukabil «büyük paşalar» denebilirdi. Çünkü bir tek değil, birkaç paşalık derecesi vardır. **Şehîd**'de (389 b), âyet numarası konması unutulmuştur. **Şehrizûr**'da (396 b, 97 b), iki yerde iki defa «Sinne», iki defa «Senna» şekli geçiyor. Bu şehrin adının «i» ile mi, «e» ile mi olduğu üzerinde anlaşmaya varılması lâzımdı. Timur, «1411'de Şehrizûr'dan geçmiş» olamaz (397 b); çünkü 1405'te ölmüştür.

Çok başarılı redaksiyon heyetleri görmüş olan bu ansiklopedide, böylesine kusurlara tesadüf etmek, eserin en eski okuyucularından biri sıfatıyle beni üzdü. Üç ilâ dört ayda bir fasikül yayınlayan bu ihtisas ansiklopedisinin gelecek nüshalarını da okuyucularımıza tanıtmakta devam edeceğiz.

Erdoğan ARIPINAR, **Oy Sandığı,** Istanbul, 1968, İstanbul Matbaası, 84 sayfa, 2,5 TL.

Istanbul'daki gazetecilik teşekküllerinin çeşitli müsabakalarında kazandığı birçok birincilikle tanıdığımız Erdoğan Arıpınar'ın ilk kitabı. Eserin girişinde Burhan Felek'in samimî bir takrizi var. **Oy Sandığı**'nda 1945'ten bu yana geçen seçimlerdeki düşündürücü, güldürücü anekdotlar toplanmış. Her anekdot bir karikatürle süslü. Eserin başında ayrıca 1950'den bu yana olan seçimlerde partilerin kazandıkları sandalye ve oy oranlarının listesi var.

●

Enver Behnan ŞAPOLYO, **Peygamberler Tarihi,** Ankara, 1968, Önasya Yayınları, Yeni Desen Matbaası, 364 + VIII sayfa, ciltli, 30 TL.

Değerli tarih yazarı ve gazeteci Enver Behnan Şapolyo'nun iyi kâğıda basılmış, büyük boyda, zevkli bir cilt halinde elimizde tuttuğumuz sonuncu kitabı, peygamberleri ve büyük din adamlarını anlatıyor. Gençlik ve çocuklarımız için çok faydalı bir eser olduğu gibi, meraklı ve aydın kitleye de hitâb ediyor. Dinî kavramlar hakkında bilgi veren **Din** (s. 3 - 27) bölümünden sonra, Uzak - Doğu dinlerinin kurucuları anlatılıyor **(Büyük Din Adamları,** s. 28 - 62). Sonra **Kutsal Kitaplar'daki İnanışlar** bahsi geliyor (63 - 82). Hazret-i Âdem'den Hazret-i İsa'ya kadar **Peygamberler** (83 - 246) veriliyor. Sonra (s. 247 - 359), peygamberimiz anlatılıyor. Faydalı, öğretici, değerli bir kitap.

Prof. Dr. Fahir İZ, **XVII. Yüzyılda Halk Dili ile Yazılmış Bir Tarih Kitabı: Hüseyin Tûğî, Vak'a-i Sultan Osman Han, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten,** 1967'den (s. 119 - 64) ayrıbasım, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Değerli türkolog Fahir İZ, «Hâile-i Osmâniye» denilen II. Osman'ın şehid edilmesi faciasını gözleriyle görüp kaleme alan bir sipahi subayının, Tûğî'nin risalesini, yayınlıyor. 21 yıl önce Midhat Sertoğlu'nun **Belleten**'de yayınladığı metin, tek nüshaya dayanıyordu. Prof. İz, çeşitli Avrupa nüshalarını karşılaştırmış, bazı örnekler fotokopi halinde de verilmiş. Hâile-i Osmânîye'nin başlıca kaynaklarından olan bu eserin yeniden ve daha etraflı şekilde yayınlanması, XVII. asır Osmanlı tarihi ile uğraşanlara büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

●

Prof. Dr. Nusret KARASU ve Dr. Nihat ÖZYARDIMCI, **Çeşitli Yönleri ile Erzurum ve Çevresi,** Ulusal Verem Savaş Derneği yayını, Erzurum, 1968 (Ankara'da Yeni Desen Matbaası'nda basılmıştır), 324 + VIII sayfa, 25 TL.

Pekçok ilim adamı ve yazarın Erzurum'u çeşitli cepheleriyle tanıtan makalelerini toplayan bir kitap. Bilhassa Prof. Nusret Karasu'nun ve Prof. Feridun Nâfiz Uzluk'un birçok yazısını ihtiva ediyor. Zengin tarih ve kültür geleneklerine sahip bir yurt parçasının, bir üniversite şehrimizin, geçmişi ve bugünüyle yakından tanınması bakımından faydalı bir eser. **Y. Ö.**

Tarih Postası

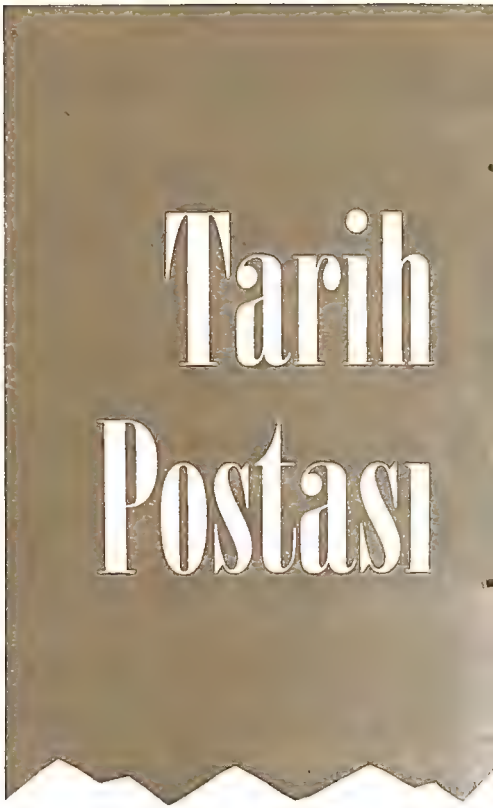

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Yalçın Tan (Samsun)

«Yunan Mucizesi» nin artık tarih ilminde iflâs etmiş bir nazariye olduğunu sanıyorum. Ne dersiniz?

Haklısınız. Batı medeniyetini Eski Yunan'a bağlayan ve tarih ilminin gelişemeyip arkeoloji ile beslenemediği zamanlardan kalma nazariye, bugün ölmüştür. Eski Yunan medeniyetinin orijinal olmadığı, kesin şekilde anlaşılmıştır. Eski Yunanlılar, icat, keşif, medeniyet ve kültür unsurlarının çok büyük bir kısmını, Eski Mısırlılar'dan, Sümerler'den, Fenikeliler'den, Âsurlular'dan, Bâbilliler'den, Eski İranlılar'dan (Medler, Persler ve daha önce Elamlılar) ve başka antik kavimlerden almışlardır. Bu doğrudur. Ancak Eski Yunan medeniyeti de böyle olmakla beraber büyük bir medeniyettir.

Anadolu'daki ve Sümerler'deki bazı kelimeleri Türkçe'ye bağlamak tasarınız, ilmî değildir. Bu tasarılarda bulunmak için tarihçi olmak bile kâfi değildir. Mutlaka filolog (dilci) olmak ve mukayese edilen dillerle, o dillerin tarihî gelişmesini çok iyi bilmek lâzımdır. Yoksa birçok kelimeyi birçok kelimeye benzetmek mümkündür. Bazı antik kavimleri Türk'lüğe bağlamak nazariyesi bugün muteber değildir. Tıpkı buyurduğunuz «Eski Yunan mucizesi nazariyesi» gibi iflâs etmiştir. Türkler'in 6.000 yıllık tarih içindeki rolleri ve payları o derecede büyüktür ki, bu payı sun'î ve ilmî olmayan şekilde şişirmeye ihtiyaç yoktur. Bunu, mazisi pek basit bazı küçük kavimler yapıyorlar. İlim, müsbet kanunlara, done'lere, delillere ve sağlam muhakemeye dayanır. Bunlar, zorlanamaz. Zorlanırsa, ortaya çıkan şey, o ilmin sınırları dışında kalır.

Seyfettin Ermişoğlu (Şavşat — Artvin)

Haziran sayınızda «Hititler'le Sümerler'in Türklük'le ilgisi yoktur» diyorsunuz. Bu gibi açıklamalardan ne gibi faydalar umuyorsunuz? Türklük inançlarını zayıflatmaz mı? Biz okullarda bu kavimlerin Türk olduğunu okuduk. Şimdi inançlarımızı ne yolda toplayalım?

Haziran sayımızda, bir okuyucumuzun «Sümerler'le Hititler, Türk asıllı mı?» meâlindeki sorusuna, bu sütunlarda cevap vermiştik. Siz başka ne şekilde cevap umuyordunuz? Millî hassasiyetiniz tebrike değer. Ancak tarih ilmini zorlamak, hattâ kaypaklaştırmak bizim elimizden gelmez. Dünyanın üç kıt'asında o kadar muazzam bir Türk tarihi vardır ki, bütün milletlerin gıptasını celbetmeye lâyıktır. Tarih uydurmayı, küçük milletlere bırakalım. Biz böyle bir ihtiyaçtan tamamen vâresteyiz. *Hayat* mecmuasında bir müddet önce yayınlanan *Osmanlı Padişahları* serisinde de, başta hep millî facialarla, ihtilâller ve karaktersizliklerle dolu konuları seçtiğimiz için birkaç tenkit mektubu almıştık. «Neden Fâtih'ler, Yavuz'lar, Kanunî'lerden bahsetmiyorsunuz da, IV. Murad, II. Osman, III. Selim zamanlarındaki faciaları yazıyorsunuz. Bizim tarihimiz bu facialardan mı ibarettir?» deniyordu. Evet, bu facialar da bizim tarihimizdir ve şüphesiz bunları tarihimizden çıkarıp atmak, iktidarımız dışındadır. Tarih budur. Daima yükseliş, başarı ve zafer olmaz. Bunların aksi de vâkidir. Tarihi, daima müsbet tarafları gösteren bir ayna olarak telâkki etmek yalnız ilme taarruz olmaz, millî bakımdan da zararlıdır. Gerçeklerin saklanmasında fayda olduğu hiç görülmemiştir.

Halil Gültaş (Mardin)

Avşarlar hakkında bir makale koyamaz mısınız?

24 Oğuz boyundan biri olan Avşarlar hakkında şu anda proğramımızda bir makale yoktur.

Mehmet Kavasoğlu (Ankara)

Vilâyetlerimizin Tarihi serisini çok beğendim. Aynı tarzda, ünlü siyaset adamları için de devamlı bir yazı serisi koyamaz mısınız?

Böyle bir seri düşünmüyoruz. Ancak yerli ve yabancı, eski ve yeni, ünlü siyaset adamlarından bahsediyoruz. Meselâ Churchill'e ait dört yazılık bir tefrika yayınladık.

Fikret Canbolat (İstanbul)

Elimde 1908 tarihli bir fotoğrafın ön ve arka yüzünde Fransızca ve eski Türkçe yazılar var. Bunların kopyasını gönderiyorum. Ne demek olduğunu yazar mısınız?

Latince yazılar elinizdeki kartpostalın 3. «Hür Türkiye» serisinden olduğunu bildiriyor. Bir de adres var. Arap harfleri ile de şunlar yazılı: «Meveddet-i millîye ve selâm-ı hürriyet - Açık muhabere varakası.»

S. Faik İzer (Osmanbey — İstanbul)

İlginize ve ikazınıza teşekkür ederiz.

Rifat Tan (Samsun)

Ben İstiklâl Marşı'mızı beğenmiyorum. Bir İstiklâl Marşı yazıp, kabul edilmesi için cumhurbaşkanına gönderdim.

Yazdığınız ve «İstiklâl Marşı» adını verdiğiniz kelime yığını, bir ilkokul talebesinin çalışma taslağı olmaktan ileri bir değer taşımıyor. Âkif'in, Millî Mücadele'nin büyük heyecanı içinde yazdığı şâheserle muyakese edilebilecek bir İstiklâl Marşı belki yazılabilir (ki böyle de olsa marşın değiştirilmesi için hiç bir sebep teşkil etmez), fakat her halde bu, sizin manzume taslağınız değildir. Yazdığınız marş güftesini aynen aşağıya alarak, hakemliği okuyucularımıza bırakıyoruz.

Ne mutlu bana Türk'üm
İnsanlıktır ülküm
Tarih boyunca

Bu ülkü için savaştım
Hazırım savaşa yine de
Ayyıldızımın
Buyruk verdiği yerde

O ayyıldız ki
Göklerin armağanıdır ülküme
Kanımla çerçeveledim
Bayrak yaptım kendime

Ey ülküm benliğim
Ata mirası bayrağım
Değişmem seni hiç bir şeye
Dünya durdukça
Kalbim vurdukça.

Yusuf Çakır (Akhisar — Manisa)

Akhisar'ın 17 km. batısında, çok eski bir köy olan Ballıca'da oturuyorum. Köyümüzün güney - doğusunda tahminen 4 - 5 km. genişlikte bir yeraltı kalıntı sahası var. Bu sahada en küçük bir kazma darbesiyle tarihî kalıntılar çıkıyor. Eski bir şehir olduğunu sanıyoruz. Bu konu ile ilgilenir misiniz?

Bu konu ile ilk ilgilenmesi gereken müessese, Türk Tarih Kurumu'dur. «Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Türk Tarih Kurumu Başkanı, Ankara» adresine yazıp, ilgilerini isteyiniz. Biz kazı yapamayız ve arkeolojik değerlendirmelerde bulunamayız. Ancak iki muhabir yollayıp bir röportaj yaptırmamız kaabildir ki, bu da sizin isteğinizi karşılamaz.

Mustafa Yılmaz (Çayeli - Rize)

Dîvânu Lugaati't - Türk *nedir?*

Dîvânu Lugaati't - Türk, Karahanlı prenslerinden Kâşgarlı Mahmud'un eseridir. 1072 - 1077 arasında Bağdad'da yazılmıştır. Arapça ansiklopedik bir sözlüktür. Birçok baskısı vardır. Türklük için en mühim eserlerden biridir. — Rize hakkındaki sorularınızın cevabını, *Vilâyetlerimizin Tarihi*'nde bulabilirsiniz. Elbette her yerde olduğu gibi Rize'de de tarihî eserler vardır. Uzun Hasan zamanında Rize, Trabzon Rum imparatorluğuna aitti. Gene onun zamanında Fâtih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı devletine katıldı. Uzun Hasan'ın, Trabzon imparatorları ile akrabalığı vardı. Avrupa ile Akkoyunlu Türk imparatoru Uzun Hasan arasında elçiler teâti edilmiştir. Bu elçilerle Türk hükümdarının Rize topraklarında buluşup buluşmadığı ayrı bir araştırma mevzuudur. Fakat sanmıyoruz. Uzun Hasan elçileri her halde başkenti Tebriz'de kabul etmiştir.

İlhan Sancar (Karşıyaka — İzmir)

XVIII. asra ait Türkiye üzerinde çok güzel gravür ve tablolar yayınladınız. Bunları Vilâyetlerimizin Tarihi *gibi ayrıca toplanacak şekilde yeniden neşredebilir misiniz?*

Bir defa yayınlanmış resimlerin tekrar neşrinin hiç bir değer ifade etmeyeceğini takdir edersiniz. *Tarih Mecmuası*, birçok dergi gibi okunduktan sonra atılacak bir mecmua değil, kitap gibi saklanacak bir eserdir. Eğer çok sevdiğinizi söylediğiniz mecmuamızı bu şekilde saklar ve ciltletirseniz, maksat hâsıl olur.

DÜZELTME:

Temmuz sayımızın 30. sayfasındaki «Eski Cariye İsimleri» nin takdim yazısındaki tarih «1884» değil, «1844» olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Aşağıdaki sözleri ve mısraları kim söylemiştir?

1 — «Kudretimin erişeceği yere, benden öncekilerin hayali erişmemiştir».
(Fâtih, Kanunî, Napolyon, Atatürk).

2 — «Hayatımda tek korktuğum şey, imtihan olmuştur».
(II. Murad, Büyük Friedrich, Napolyon, Bismarck).

3 — «Çekildik, izzet-ü ıkbâl ilê Bâb-i hükûmetten».
(Mustafa Reşid Paşa, Zıyâ Paşa, Nâmık Kemal, Zıyâ Gökalp).

4 — «Anlar ki verir lâf ile dünyâya nizâmât — Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde».
(Yavuz, Zıyâ Paşa, Abdülhak Hâmid, Yahyâ Kemal).

5 — «Her şey kaybedildi, şeref hariç!»
(Charles - Quint, I. François, Amiral Nelson, III. Selim).

1 — Fatih, 2 — Napolyon, 3 — N. Kemal, 4 — Ziyâ Paşa, 5 — I. François.

Bunları Tanıyor musunuz?

1)
a — Namık Kemal
b — Zıyâ Paşa
c — Victor Hugo

2)
a — Sultanahmet camii.
b — Ayasofya
c — Süleymaniye

Doğru cevaplar: 1 - a, 2 - c.

İstanbul'un
yer adlarıyle
ilgili
folkloru
üzerine
yazılmış
İlk
büyük
eser

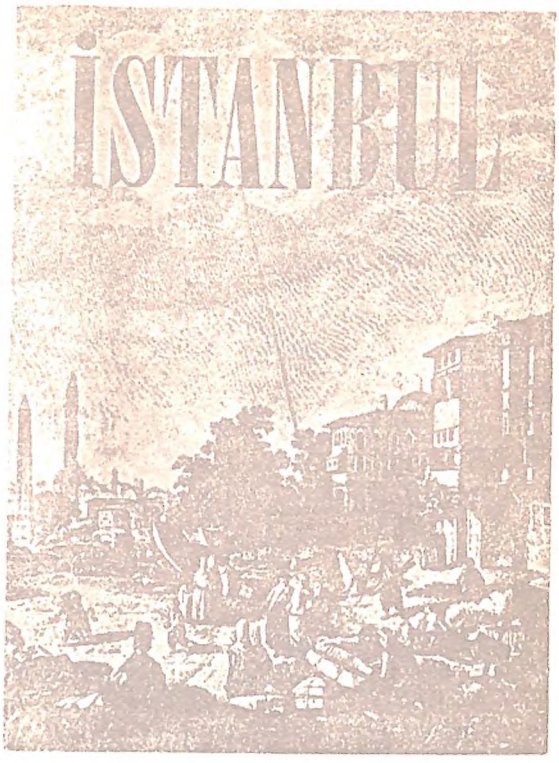

Yer adları ve yer adlarına
bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat yayınlarının sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halil Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamağa imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerinden biridir.

ESKİ ve YENİ İSTANBUL'u gösteren bir çok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.

H.T.M. - 29

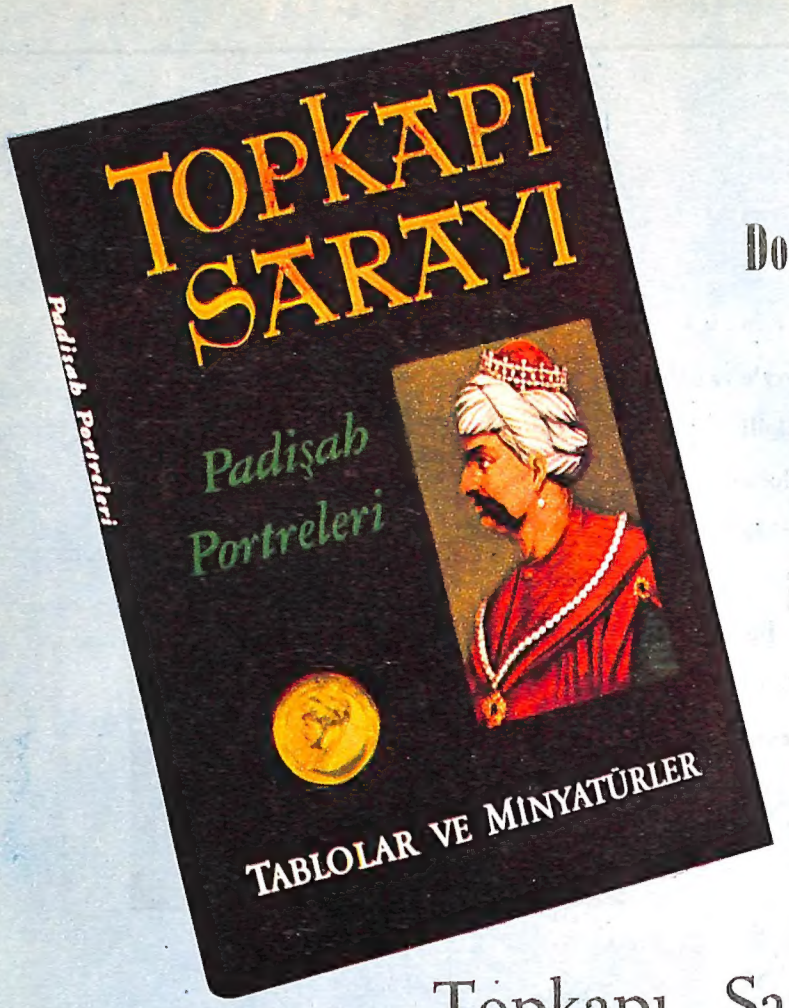

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

(Türkçe, İngilizce, Almanca basılmıştır.)

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — İstanbul adresinden istenebilir.